

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

73783

JOSE ORTEGA Y GASSET'İN
İNSAN FELSEFESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Hakan POYRAZ

Hazırlayan
AHMET KAVLAK

T 73783

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM
DOKÜMANTASYON

Ankara - 1998

ÖZET

Bu çalışma, Jose Ortega y Gasset'in İnsan Felsefesini incelemek ve ortaya çıkarmak amacını taşımaktadır. Aynı zamanda, insan felsefesi ile ilgili olduğu noktalarda, Ortega'nın bilgi, tarih ve devlet felsefesine de kısaca değinilmiştir. Bölümlerin başlıkları Ortega felsefesinin gerektirdiği sırayı takip etmiştir. Ortega y Gasset'in hayatı ve varoluşçu felsefe içindeki yeri açıklanmıştır. Sonuç bölümüne , Ortega'nın felsefesinin eleştirisi ve felsefenin geniş bir özeti yerleştirilmiştir. Kaynakçadaki referanslar , yalnızca bu çalışma içinde kullanılan kaynaklardır.

Ortega'nın felsefesinin içinde bahsedilen özel kavramlar; yaşamsal akıl kökten gerçek, perspektivizm, yalnızlık, pragmata veya yoruma dayalı idrak, kütle adamı ve intellektüel azınlık kavramlarıdır.

Ortega, felsefesini varoluşluk anlayışı içinde geliştirdi. O aynı zamanda pragmatist bir filozoftur. Felsefeciliğinin yanında, o aynı zamanda politikacı olduğu için 'insan' ve "devlet'i birlikte düşündü. İspanyolculuk düşüncesi Ortega'nın bütün felsefesinde hakim durumdadır.

ABSTRACT

This study brings to light The Human Philosophy of Jose Ortega y Gasset. Meanwhile epistemology, history and state philosophy of Ortega were referred shortly. The titles of chapters followed the line which is required by the philosophy of Ortega. In this study which was made under the title of The Human Philosophy of Ortega y Gasset, at the same time, the philosophy of Ortega was systematized. In the entrance chapter, the life of Ortega y Gasset and his position on the existentialism philosophy were explained. In the result chapter, the philosophy of Ortega was criticised and large summary of his philosophy was placed. References in the bibliography are only the references of using this study.

The particular concepts which were mentioned in the Ortega's philosophy are reason vital, radical reality, perspectivism, loneliness, pragmata or perception with interpretation, the mass man and intellectual minority.

Ortega tried to establish his philosophy under existantialism. At the same time he was pragmatist. Because of being politician besides philosopher, he thought 'human' and 'state' together. His motive that supports his philosophy was Spanish patriotism.

İÇİNDEKİLER

JOSE ORTEGA Y GASSET'İN İNSAN FELSEFESİ

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
GİRİŞ.....	1
I.BÖLÜM	
Yaşamsal Akıl.....	7
Kökten Gerçeklik.....	15
II.BÖLÜM	
Şuur ve Akıl.....	20
İnsanın Yalnızlığı.....	27
Dış Dünyanın Bilgisi, Şeyler ve Pragmata.....	31
Ben ve Öteki.....	37
III.BÖLÜM	
Öz Kavramı.....	48
Perspektivizm.....	52
IV. BÖLÜM	
İnsan Hayatını Belirleyen Unsurlar, Toplum ve Tarih.....	59
Gelenek, Görenek ve Devlet.....	67
V.BÖLÜM	
Kütlelerin Doğuşu.....	77
VI.BÖLÜM	
Sonuç.....	92
KAYNAKÇA.....	98

Jose Ortega y Gasset'in insan felsefesini konu alan bu çalışma, doğrudan Ortega y Gasset'in felsefesinin içerdği konuları ve gerektirdiği sıralamayı takip etmektedir. Filozof olmasının yanısıra siyasetçi ve hatip olan Ortega, felsefesini de siyasetçi ve hatip üslubuyla dile getirmiştir. Bu da, aynı başlık altına alınabilecek cümlelerin farklı farklı yerlerde bulunmasına sebep olmuştur. Sistematiğin bulunmaması, okuyucunun Ortega'nın eserlerini ancak tekrar tekrar okumasıyla anlayabilmesine imkan tanımaktadır. Bu çalışma aynı zamanda Ortega'nın felsefesini sistematikleştirme çalışmasıdır. Sistematikleştirmenin gereği olarak, Ortega'nın 'yaşamsal akıl' ile insan ve hayvanın farkını ortaya koyduğu düşüncelerinin anlaşılabilmesi için, o düşüncelerin kökleri olan *gerçek* ve *doğru* ile, *şuur* ve *akıl* kavramlarının tanımları örneklerle birinci ve ikinci bölümlerde geniş olarak gösterilmiştir.

Ortega'nın insan felsefesi, insan ve hayvanın farkını ortaya koymakla başlar. İnsanın temel özelliği olan belirsizliğinden sonra, insanın kültür, toplum ve devlet içindeki durumunu ele alır. Varoluşçu anlayışını insanın kültür, toplum ve devlet içindeki durumuna tatbik eder. Bütün önerilerinin arkasında, İspanyolculuğun ve Avrupalılığın menfaatini gözetmek düşüncesi hakimdir.

Ortega y Gasset hakkında akademik düzeyde bir çalışma eksikliği vardır ve onun birkaç eseri dışında Türkçe'ye çevrilmiş eseri de yoktur. Bu çalışma aynı zamanda bu eksikliği gidermek gayesini gütmektedir. Bu çalışmada onun doğrudan kendi eserlerine müracaat edilmiş, aynı zamanda Ortega'nın felsefesi üzerine yorum yapan kaynaklara da ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışma içinde Ortega'nın insan felsefesiyle birlikte, çok kısa olarak, tarih, devlet ve bilgi felsefesi gibi düşüncelerine de değinilmiştir. Çalışmanın üzerinde yoğunlaştığı kitaplar, başta "The Man and People" olmak üzere, "The Revolt of the masses" ve "The Mission of the University" adlı eserlerdir. Diğer eserlere problemlerin daha açık anlaşılması için müracaat edilmiştir.

Bu mütevazî çalışmanın faydalı olması dileğiyle...

Ahmet Kavlak

GİRİŞ

Bu çalışma içinde insan felsefesini incelediğimiz Jose Ortega y Gasset'in hayatını, kendi felsefi düşünce yapısının ortaya çıkmasında çok önemli yere sahip olduğu için kısaca kaydediyoruz: Ortega y Gasset, 9 Mayıs 1883'de İspanya'nın başkenti Madrid'de doğdu. Doğduğu tarih, İspanya'nın siyasi ve ekonomik açıdan tarihinin en bunalımlı dönemi idi. Bu dönemin fikir yapısı içinde doğan ve büyüyen Ortega y Gasset'in, bir İspanyol vatandaşı olarak o dönemin ezikliği ile, savunduğu varoluşçu felsefe anlayışı, İspanya'yı ve Avrupa'yı kurtarmak düşüncesiyle birleşti. Gazeteci bir ailenin ferdi olması onun bütün hayatında etkili oldu.

1902'de Madrid Üniversitesi edebiyat ve felsefe fakültesini bitirdi. 1904'de felsefe tarihi üzerine doktorasını verdi. Siyasetle de ilgilendi. Parlamentoya girdi. Krallık ve diktatörlük dönemlerini gördü. Cumhuriyetçi bir üniversite hocası olarak, başlangıçta İspanya krallık olduğu için kralcı olduğu halde, daha sonra krallığa ve diktatörlüğe karşı tavır aldığından ömrünün bir kısmını sürgün olarak geçirdi. Diktatör Franco döneminde bir aralık tekrar geri dönüp, siyasete bulaşmadan eğitim verecek ve felsefi düşüncelerini gösterme imkanı sağlayacak olan İnsan Bilimleri Enstitüsü'nü kurdu. Fakat baskılar üzerine bir süre sonra kapadı. Daha sonra İspanya dışında bazı ülkelerde seri konferanslar verdi. Felsefi düşüncelerinin temelinde yatan bireyselliliği varoluş felsefesinin ölçüleri içinde dile getirdi, varoluşçuluğu örneklendirdi ve temellendirme gayreti içine girdi.

1929'da seçkin sınıfların idareci olması gerektiğini vurgulayan '*Kütlelerin İsyamı*'nı yayınladı. İspanya ve İspanya'nın içinde bulunduğu Avrupa'nın bunalımlarının çaresi olarak gördüğü *intellektüel azınlık* sınıfının gerekliliğini savunduğu bu kitabında, tarihin akışını yönlendiren bazı olaylar ile idarenin sıradan insanların elinde kaldığını, bu durumun son zamanlardaki bütün bunalımların sebebi olduğunu, İspanya'nın ve Avrupa'nın daha büyük felaketlere düşmemesi için bu yığınların kontrol altına alınması gerekliliğini savunur. '*Üniversitenin Görevi*' adlı kitabında da, intellektüel azınlığı yetiştirme görevinin üniversiteye düştüğünü, bu

görevin de bazı kurallar çerçevesinde yapılması gerektiğini, aksi halde yığınların üniversitede de hakim olacağını anlatır. İnsanların eşitliği düşüncesinin bir faraziye olduğunu düşünür.

Ömrünün sonuna doğru verdiği kurs şeklindeki konferansların genel adı olan “*İnsan ve Herkes*”in metinlerini kitaplaştırmak üzere düzenlemesini yaparken, bitirme imkanı bulamadan 1955’te Madrid’de öldü. Eseri kendi ölümünden sonra yayınlandı.

Ortega y Gasset, bir varoluşçu olarak bireysel özgürlüğün savunucusudur. Ancak o bir İspanyol vatandaşı olarak, İspanya’nın tarihindeki en bunalmış devrelerden birinde yaşadığı için aynı zamanda devletçidir. Bu iki karşıt düşüncüyü *Liberal Demokrasi* ve *İntellektüel Azınlık* kavramlarıyla kaynaştırmayı düşünmüştür.

Ortega’nın insan felsefesi, insan ve hayvanın farkı, insanın belirsizliği, aklın yaşamı esas alması, ‘öteki’ problemi, insan-kültür, insan-toplum, insan-devlet ilişkilerini, insanın bilgi edinme problemini ve onlarla bağlantılı olarak tarih ve devlet felsefesini ihtiva etmektedir.

Ortega y Gasset, *idealizm* ve *rasyonalizmin* öğretilerine karşı çıkıp, onun yerine *yaşantı*’yı, insan yaşamını ölçü alan öğretisini koymuştur. Ortega y Gasset için *kökten gerçek*, her şeyin onun üzerinde ortaya çıktığı, belirlediği *insan yaşamı*’dır. İnsan yaşamını ölçü almak, ister istemez Ortega y Gasset’in felsefesine, doğru ve yanlışın insan yaşantısına göre belirlenmesi zorunluluğunu koymuştur. Aklın doğruları, Ortega y Gasset’in yaşam’a göre düşünen yaşamsal akıl sınırları içinde ikinci yada üçüncü sırada ele alınması gereken kavramlar durumuna düşmüşlerdir. Ortega y Gasset, yaşamın gerektirdiğinin doğru olduğunu, mutlak akıl kavramının içinde yer alan ideal şeylerin –bilim gibi- yaşamda bulunmadığını, yaşamın kriterinin yine yaşam olduğunu anlatır. Ortaya koyduğu öğretisini varoluşçuluğu destekleyen temellendirmelerle açıklar. Bilimin mutlak akılcı öğretisine, onun insan yaşamının ölçüsü olamayacağı düşüncesiyle itiraz eder, sonra mensubu olduğu dini de aynı şekilde yaşamı belirleme görevinde eksik kaldığı düşüncesiyle arka plana iter. Bilimin ve dinin yerine yaşamsal akli koyar. Bilim adamını da, kültür ve düşünce eksikliği sergilediği gerekçesiyle tenkit

eder. İntellektüel azınlığı yetiştirecek olan üniversitelerde deneysel bilimlerin gereksizliğini savunur. Bilimin insanı şekillendirmediğini düşünür.

Ortega y Gasset'in insan tanımı, varoluşçuluğun insan tanımıyla –ölüm konusu müstesna- örtüşmektedir. Ortega y Gasset, insanın dünyada faydalı ve üretken olabilmesi için dünyada sınırlı süre kalması gerektiğini, ölümün bu noktadan faydalı olduğunu belirtir. Her an mücadele ve değişme olan hayatın, ölümle sonsuz ve sabit duruma geldiğini vurgular. Üstü kapalı olarak ruhun ölümsüzlüğünü çağrıştıran cümleler sarfeder.

Ortega y Gasset'in insan merkezli düşünce dünyası, ilk bakışta fenomenolojiye benzeyen, fakat ondan, şeylerin her şeyini paranteze alma düşüncesi yerine, şeylere insanın bireysel bakışını temsil etmesi düşüncesiyle ayrılan perspektivizmi ortaya koyar. Felsefe öğretilerinin kendi çağları içinde ele alınmasının gerekliliği düşüncesi de perspektivizm düşüncesinin sonuçlarındandır. Perspektivizm, doğrudan doğruya çevresiyle şartlandırılmış insanın şeylere bakışını konu alır. İnsan; çevresinden, bilincin şekillenmesi ve duygu açısından ayrılmayan bir varlıktır. Hem insan, insan ve hayvan karışımıdır. Ortega y Gasset, bu düşüncesini *ben, ben ve çevrem*in toplamıyım, cümlesiyle ifade eder. Çevre kelimesiyle, çevre etkisine açık olan, insanın hayvanla ortak olan yönünü kasteder.

Ortega y Gasset, daha sonra perspektivizm kavramına ve yaşamsal akıl kavramına 'tarihsel akıl', yani 'bütün perspektifleri birleştirerek bakan akıl' kavramını ekler. Bu kavram Ortega y Gasset'in düşüncelerinde teorik olarak mümkün olduğu varsayılan kavram olarak geçer.

Gelecek kavramı Ortega y Gasset'in temel kavramlarından biridir. Çünkü hem insanın değişmesinin sürekliliğini, hem de devlet kurmak ve devam ettirmek için kuvvetli bir sevkedici kaynağı ifade etmektedir. Geçmiş zaman birey ve devlet için, istikbale dönük hedeflerin kaynağı olamaz.

Gelenek, görenek ve kültür, Ortega'nın felsefesinde, bir kurum halinde olan devletin kökleri olarak geçmektedir. Millet'in tarih boyunca süregelen yaşam tarzının

kurumlaşması ve varlığını bireye kamugücü şeklinde duyurmasından ibaret olan devlet, Ortega y Gasset'in düşüncelerinde, alışılmışın aksine, milleti millet yapan unsurların bir araya getiricisi olarak geçmektedir.

Ortega y Gasset, bir sistem filozofu değildir. Siyasetçi, gazeteci, hatip, yazar ve öğretmen de olması dolayısıyla, yazıları bir konferans konuşması şeklinde, akıcı, fakat konuları son derece ön bilgi ister vaziyettedir. Ortega y Gasset'in yaşadığı dönem göz önüne alınmadan ve bütün felsefesi tam olarak bilinmeden onun anlaşılması mümkün değildir. Ortega kendi genel düşünce yapısını doğrudan ilgilendirmeyen konuları, felsefe sisteminin temeli ve geçerliliği için ne kadar önemli olsa da, kapalı şekilde ele alır. Bu yüzden bazı kavramlarının anlaşılabilmesi için, müstakil başlık halinde, o kavramın dayandığı üstü kapalı geçen kavramların ortaya çıkartılması gerekmektedir. Özellikle birinci bölümde yaşamsal akıl konusunun içinde geçen gerçek ve doğru kavramıyla, ikinci bölümde geçen şuur ve akıl kavramı, Ortega felsefesindeki kavramların dayandığı üstü kapalı olarak geçen temel kavramlardır. Gerçek ve doğru ile şuur ve akıl dışındaki, birinci ve ikinci bölümlerde geçen kavramlar, Ortega y Gasset'in eserlerinde doğrudan fakat dağınık olarak geçen kavramlardır. Diğer bölümlerde geçen kavramlar, Ortega y Gasset'in felsefi düşüncesi içinde temel aldığı ve bundan dolayı da her yönüyle genişçe eserlerinde bulunabilen kavramlardır.

Ortega y Gasset'in İnsan Felsefesi'ni ortaya koyarken, bütün başlıklar ve sıralamalar, konuların tespiti ve kavramlar tamamen felsefesinin kendi içindeki anlayışına uygun olarak yapılmıştır. Tenkitler her bir konunun içinde ve sonunda yapılmış olmakla birlikte sonuç bölümünde derli toplu olarak verilmiştir.

Ortega y Gasset'in mensubu olduğu varoluşçuluk düşüncesinin, geçen asırda yaşayan Danimarkalı Søren Kierkegaard'la derli toplu olarak başladığı kabul edilir. Kierkegaard ve Marcel, dindar varoluşçular içine, Heidegger ve Sartre ise ateist varoluşçular sınıfına dahildirler. Ortega y Gasset ise, ateist olmamakla birlikte, yaşam üzerinde kilisenin söz sahibi olmasını mantıklı bulmaz.

Klasik felsefede var olduğu kesin olarak kabul edilen değişmeyen ve varlığa önceliği olan öz fikrine karşılık, varoluşçuluk, insanın özünün ancak insan tarafından meydana getirildiğini, özün mümkün olduğunu, varoluşun özden önce geldiğini savunur. Bu durum ise insan dışındaki varlıkların tam aksi bir durumdur. Bütün varlıklar, Ortega y Gasset'in deyişiyle, 'belirlenmiş', insan ise bir 'belirlenmemiş'tir.

Varoluşçuluk, insanı düşüncelerinin merkezine aldığı için kainata bakışta insan esastır. Kainatın insanın varlığı nispetinde varlığını kabul eder. Özgürlük ve bireysellelikle iç içe olduğundan, önceden hazır bir ahlak kuralını kabul etmez. Başta Sartre olmak üzere ateist varoluşçular Tanrının varlığını insanın özgürlüğüne muhalif görürler. Marcel ise tam tersine Tanrının varlığını insanın kendini gerçekleştirme için şart görür.

Kainatta hazır bir ahlak kuralının varlığını kabul etmemek, bireysellelik, özgürlük ve Tanrının varlığını kabul etmeme düşüncesiyle birbirini destekler vaziyettedir. Ortega y Gasset Tanrının varlığına ters düşecek bir sözü doğrudan sarfetmez. Tanrının varlığını kabul etmekle birlikte, dinin ve din kavramı içine giren kilisenin hayat üzerinde söz sahibi olmasının mantıksızlığını temellendirmeye çalışır. Hayatın zorunlu olarak yüklediği görev etik değil, yaşamsaldır. Yaşam da düşünmek için değil, tam tersine düşünmek yaşayabilmek içindir.

Varoluşçuluğun temel öğretisi olan insanın özsüz bir varlık olduğu ve kişinin kendi özünü gerçekleştirme gerekliliği düşüncesi, özün ancak hayattaki zorluklarla mücadele ile gerçekleştiği anlayışını sonuç vermiştir. Hayat bir mücadeleden ibarettir. Varoluşçuluğun, hayatın bir mücadele ve çarpışmadan ibaret olduğu düşüncesi Ortega'nın yazılarında varoluşçuluğu temellendirme düşünceleri içinde yer alır.

Bireysellelik ve insanın yalnızlığı varoluşçuluğun ve Ortega y Gasset'in insan felsefesinin ilk basamaklarıdır. Varoluşçuluk insanı merkeze aldığı gibi. Ortega y Gasset de insan yaşamını merkeze alır; ben'in yaşantısını kökten gerçek, diğer yaşantıları gerçek, diğerlerinin bedenini ben'in yaşamında doğrudan bulunduğu için

kökten gerçek olarak kabul eder. Kökten gerçek olan yaşamın diğer yaşantılarla kurduğu ilişkinin yanlış olmamasını sağlayan, Ortega y Gasset'in felsefesinde, Tanrıdır.

Ortega y Gasset, felsefesinde temel aldığı insan anlayışına ters olarak var olan, bu asırda tamamen 'ötekileşme' dediği hayvan özellikleriyle donanmış bir insan türü olarak ortaya çıkan yeni bir insan türünden bahseder. Bu insanlar, her şeyde hakları olduğunu varsayan, düşünmeyen, sadece yıkan ve devlete doğrudan müdahale etmeye hakkının var olduğunu iddia eden gayesiz insan yığınları, yani kütlelerdir. Aynı zamanda bir siyasetçi olarak insan felsefesinin önemli bir bölümünü bu gayesiz insanların ıslahını sonuç verecek tavsiyelere ayırdığından, ister istemez pragmatizmin iki yönünden biri olan 'bireysel insan menfaatine göre doğru görme' yerine, 'devletin menfaati için doğru görme' anlayışını savunmak zorunda kalmıştır.

I. BÖLÜM

YAŞAMSAL AKIL

Jose Ortega y Gasset, düşüncelerinin temellendirilmesinde doğrudan doğruya yaşamı esas alır. İnsan için *hesaba katma zorunluluğu* olmayan hiç bir şeyin kıymeti yoktur. Eğer bir düşünce, yaşamı temel almamışsa, yaşama soyut kültür ile, yani yaşamda bulunmayan idealler ile bakmakta demektir. Yaşam idealleri kabul etmez. Çünkü idealler insan zihnine ait kavramlardır.

Ortega y Gasset'in tartıştığı akıl, daima hayatın içinde köklenmiştir ve de varlığın ve şüurluluğun organik temeli olarak ele alınmıştır (Gray 1989:16). Yani Ortega, doğrudan doğruya insanın hayatı içerisinde yer alan ve insanın onlara göre davranmasını zorunlu kılan gerçeklerle uğraşır. Gerçeklerle ilgili tanımları, daha sonra diğer düşüncelerine de kaynaklık edecektir. Ancak Ortega'nın eserlerinde bir sistematiklik yoktur. Bir konu ile ilgili cümleler, başka başka bölümlerde, başka problemlerin tartışmaları içinde bulunmaktadır. Bu yüzden Ortega'yı anlamak, ancak onun eserlerinin tekrar tekrar okunmasıyla mümkündür. Bu çalışma, aynı zamanda Ortega'nın düşüncelerini sistematize etme çalışmasıdır.

Ortega, felsefesinin en önemli unsurlarından olan yaşamsal akıl kavramı, bazı temel kavramların ayrılmasına bağlıdır. Bu temel kavramlar, Ortega felsefesi içinde sistematiklik olmadığından müstakil başlıklar altında geçmez. Ancak, yaşamsal akıl kavramı, dayandığı kavramlar anlaşılmadan anlaşılamaz. Yaşamsal aklın bu temel kavramları, *gerçek* ve *doğru* kavramlarıdır. Bu kavramlar, Ortega'nın yazılarında, yaşamsal akla kaynaklık eden yönleriyle çok kapalı olarak geçmektedir. Okuyucunun bu temel kavramları yakalayamaması durumunda, edinilen bilgiler birbirinden kopuk olarak kalmaktadır. Bu durum, yani kopukluğun Ortega'nın eserlerinde bulunması, Ortega'nın, aynı zamanda bir siyasetçi olarak, konferans şeklinde yazılar yazmaya alışmış olmasından ve her bir konu için söyleyecek çok sözü bulunmasındandır. Ortega'nın sistematik bir felsefe oluşturmamasının nedenini, kendi vatandaşı olan Felix Marti IBANEZ, onun hareketli bir zihne sahip olmasına yorumlar (Ibanez 1996:372).

Ancak bu durum, onun yalnızca çok kıvrak bir zekaya sahip olmasından değil, felsefesini İspanyolculuğu kurtarmak siyaseti içinde düşünmesinden kaynaklanmaktadır.

Ortega'nın felsefesini sistematize etmesinin gereği olarak birer başlık haline getirilen gerçek ve doğru kavramlarına, ikinci bölümde *şuur* ve *akıl* kavramları eklenecektir.

Gerçek (reality) ve doğru (truth) kavramları, yukarıda geçtiği gibi, yaşamsal akıl kavramını sistematize etmenin gereği olarak ayrı ayrı incelenmiş, Ortega'nın felsefesinde yarı açık yarı kapalı şekilde geçen kavramlardır. Ancak bu iki kavramın incelenmesi aşamasında şu nokta unutulmamalıdır ki, gerçek ve doğru kavramlarının ikisi de yanlış kavramının karşısında ve aynı gurup içinde yer alırlar. Doğru kavramı, gerçeğin ne olduğunun tam olarak anlaşılabilmesi için incelenmektedir. Gerçek ve doğrunun incelenmesinden sonra, Ortega'nın yaşamsal aklının gerçek üzerinde temellendirildiğini göreceğiz. Gerçek kavramı esas alındıktan sonra yanlış, gerçeğe uymayan olarak tanımlanmış olacaktır. Doğru zihinsel, gerçek yaşamsal bir olgudur. Varoluşçu ve İspanyolcu Ortega'nın gerçeklik tarifi insanı merkeze alır:

“Gerçeklik sözcüğünü kullandığımda hesaba katmam gereken şeyi anlıyorum.”(Gasset 1963:96)

Gerçek zaten, ister beden, ister zihin açısından olsun hesaba katılması gereken şeydir. Çünkü gerçek, hem varlığı, hem kendi dışıyla ilişkili olmayı şart koşandır. Bu yüzden, gerçeğin en yalın tarifini yapan Ortega y Gasset, bu tanımında, gerçek olan şeyin, gerçek olabilmesi için insana kendisini bildirmesi, duyurması, onun varlığı içerisinde ona direnerek varlığını ispatlaması gerektiğini söylemektedir. İnsandan bağımsız şeylerin varlığından şüphe etmez Ortega. Ancak ona göre, insan için bir anlamı yoktur. Ancak onların kendilerini ispatlaması için varlıklarını insana bildirmeleri gerektiğini düşünmektedir. Ortega ilerideki bölümlerde göreceğimiz düşüncelerinde insan yaşamını kökten gerçeklik, ya da tartışılmaz gerçeklik olarak tanımlayacağı için, bu yöndeki düşüncenin hareket noktası, ister istemez, gerçek olan şeylerin insan yaşamında bir yer işgal etmesi gerektiği düşüncesi olmuştur. Bu

düşüncenin temeli, etkilendiği Heidegger'in, evreni ancak içinde insan var olduğu oranda kabul etmesi fikrine dayanır. Yani, gerçek bizi etkileyendir:

“Bizim için ‘gerçeklik’ olmak iddiasında bulunabilecek her türlü şey bizim yaşamımızda göstermelidir kendini.”(Gasset 1963:176)

Yani gerçek olan hem insan yaşamının dışında bulunmalı, hem de insanla birlikte insana rağmen bulunmalıdır, düşüncesini taşır Ortega. İstesek de istemesek de orada bulunduğundan, var olduğundan ve bize karşı direndiğinden ötürü, -çünkü direnmek de insanın dünyasında yer almaktır- istediğimiz gibi olmadığından ve istediğimiz gibi şekillendiremediğimiz için, dikkate almak zorundayız.

Gerçek, var olan ve bizi etkileyen anlamında yorumlanmıştır Ortega y Gasset'in felsefesinin ilk basamağında. Var olan bizim sebebimizle var olmadığı için bize direnir. Bizim dünyamıza kendilerini bildirirler. Bizim dünyamıza kendilerini bildirmekle onların gerçekliğini biliriz. Bu bildirmenin ve gerçek olanın kendisini ispatlamasının yolu zannedildiği gibi görmek değildir:

“Görmenin en önemli duyu olduğunu varsaymak ağır bir hata olur.”(Gasset 1963:72)

Ortega'nın, göze gerçeği keşfetme konusunda güvenememesinin nedeni, gözün yalnız renkleri ve renklerden oluşan şekilleri görmesi dolayısıyla, şeylerin kendisini bildirmekte yeterli olmamasıdır:

“Aslında bizim karşımızda duran, şeylerin kendisi değil, renkler ve renklerin oluşturduğu bir takım şekillerdir; şu ya da bu biçimde ellerimize ve diğer organlarımıza bir direniştir.”(Gasset 1963:68)

Ortega için duyuların esası dokunma duyusudur. Dokunma duyusu, duyum özelliğinin daha somut olması nedeniyle varlığın keşfinde daha aldanmaz ve itiraz edilemez bir özellik taşır. Çünkü, hesaba katmak düşüncesine en uygun duyu dokunma duyusudur. Bu yüzden Ortega, varlığın keşfinde dokunma duyusunu diğer duyguların önüne alır:

“Dokunma duyusunun ilk olması, öbür duyuların ondan türemiş bulunmaları her gün daha akla yatkın geliyor.”(Gasset 1963:72)

Ortega'nın bu düşüncesindeki türemek kelimesinin altını çizmek gerekiyor. Ortega'nın türemekten ve her gün bu düşüncenin kuvvetlendiğini belirtmesinden neyi kastettiğini tespit etmek güçtür. Evrim teorisinin öğretisini bir anlamda savunmak düşüncesi de olması mümkün olmakla birlikte Ortega'nın bu konuyu doğrudan doğruya kendi problemi saymamaktan dolayı ortada bırakmış olması da mümkün görünmektedir:

“İnsanoğlunun kökeni düşünmek istendiğinde günümüzün evrim biyolojisinin bize sunduğu olayları göz önüne almak zorunludur, aslında bilimin de yarın önümüze daha başka olaylar çıkaracağı kesin.”(Gasset 1963:134)

İnsanın biyolojik kökeni, evrim, türeme gibi konular üzerinde Ortega'nın tartışmak isteği yoktur. Yalnızca gerçeğin tanımını yaparken ve gerçeğin tanımına bağlı olarak ileri sürülecek düşüncelere zemin hazırlarken fizik dünyanın gerçeğinin varsayımsal olmadığı gibi bazı anlayışları dışarıda bırakmak düşüncesiyle evrim gibi bir meseleyi ortada bırakmaktadır. Çünkü, ileride geleceği gibi, fizik dünyanın gerçekliği Ortega'nın felsefesinde pek de tartışılmaz görünmemektedir.

Tat alma organı olan dilin de dahil olduğu dokunma duyusuna öncelik vermenin bir başka sebebi de, dokunma duyusunun, hem kendisinin, hem de dokunduğu şeyin birlikte ve ayrılmaz durumda bulunması zorunluluğudur:

“Dokunma duyusunu bütün öbür duyulardan ya da bulunuş biçimlerinden ayıran, onda iki şeyin her zaman birlikte ve ayrılmaz durumda bulunmasıdır; (bedenimizle) dokunduğumuz beden ve dokunan bedenimiz.”(Gasset 1963:72)

Dokunma duyusunun diğer bedeni zorunlu kılması, Ortega'nın felsefesinde ‘öteki’ probleminin çözülmesinde de temel unsurlardan birisi olarak ele alınmasını gerektirmiştir.

Ortega y Gasset'in insan merkezci gerçek yorumunun, ister istemez hesaba katılması gereken şey olduğunu belirtmiştik. Ancak bir şeyin gerçek olması onun

doğru olduğu anlamına gelmez. Bu iki kavramı birbirinden, Güneşin dönüyor görünmesi ile, Dünyanın aslında dönüyor olması arasındaki farkın anlaşılmasıyla anlayabiliriz. Güneşi dönüyor görüyoruz. Fakat asıl dönenin Dünya olduğunu biliyoruz. Güneşin dönmesi *gerçektir*, Dünyanın dönmesi ise *doğru*. Bu doğruyu bize veren, gerçekleri örten perdeleri bilim vasıtasıyla aralayarak, verilerden hareketle verilerden bağımsız doğru yargısına ulaştıran mutlak akıldır. Ortega'nın konusu, şeylerin yaşamda bulunuş halleri yani *gerçek* 'tir.

“Kopernik ne demiş olursa olsun, biz yine güneşin gidip batıdan battığını görüyoruz; ne var ki baktığımızda açık seçik gördüğümüz bu gerçek bir yana itiliyor, etkisiz kalıyor. Çünkü, üstünü astronomik mutlak aklın sunduğu düşünsel kanıyla örtmüştüz.”(Işık 1992:97)

Ortega'nın felsefesini anlamak için, onun felsefesinden çıkardığımız gerçek ve doğru kavramlarına yaptığı tanımların ifade ettiği anlamların altında, onun felsefesinin temel düşüncelerinden biri olan *yaşamsal akıl* saklıdır. Yukarıdaki cümlesinde Ortega, dünyanın dönmesi gibi bir doğruyu bize bildiren mutlak aklın yüzünden, güneşin dönmesi gibi bir gerçeğin göz ardı edildiğini ifade etmekle, daha sonra mutlak akıl gibi gerçeklerin verilerinden tamamen soyutlanmış aklı değil, yaşamda bize ne verilmişse o noktada düşünen yaşamsal aklı ve yaşamsal aklı kökten gerçeklik olarak kabul eden anlayışı ortaya koyacaktır.

Ortega, felsefesinde her şeyi insan açısından, insana göre değerlendirdiğinden, yaşamdan kopuk olan mutlak aklın yerini, kendi öğretisi olan yaşamsal akla bırakmasının şart olduğunu, gündelik gerçeğin, soyut zihin ürünü olan her türlü kültürün üzerinde ele alınmasının gerekliliğini savunur:

“Mutlak akıl, yaşamın yerini tutamaz. Soyut zihin ürünü kültür, doğal olanın karşısında, kendi kendine yetebilecek ve öbürünün yerini tutabilecek bir başka yaşam değildir.”(Işık 1992:98)

Ortega y Gasset, gerçek olan hayatın üzerinde düşünmektedir. Bu yüzden gündelik gerçeklerden uzak olan mutlak aklın, gündelik gerçeklerin temel alındığı,

Ortega asıl gerçek olan doğruyu bize sunmanın bilimin görevi olduğunu, insan ile nesneler arasındaki ilişki kurma görevini de bilimin üstlendiğini belirtir:

“Bilim denen iç dünyası üç buçuk yüzyıldır nesnelerin arasında yolumuzu bulabilmek için tasarladığımız dev plandır”.(Işık 1992:122)

Ortega'nın iç dünyadan kastettiği zihinsel olan mutlak akıl, yani doğrudur. Böylece Ortega'nın felsefesinden, bilimin doğruyu gösterdiğini ve mutlak akıla dayandığını çıkartıyoruz. Hatta doğruyu tespit etmenin yolu olan, düşünce ile nesnesinin örtüşmesi sorununun çözülmesinde bilimin başlı başına bir yeri bulunduğunu göstermesine rağmen, bilimin arkasındaki mutlak aklın hayattan soyutlanmaya çalışılması çelişkili bir durum ortaya koymaktadır. Çünkü hayat, bütünüyle Ortega'nın gerçek dediği kavram üzerinde akıp gitmemektedir. Astronomi gibi mutlak akıl ürünü olan bir çok bilim dalı Ortega'nın gerçek dediği seviyeye gelmiş durumdadır.

Ortega, doğru denilen düşünce ile nesnesinin örtüşmesi konusunun nasıl yapıldığını açıklar:

“(Asıl) gerçeği bulup çıkarmak için bir an olayları çevremizden silmemiz, kafamızı dinlememiz gerekir. İşte o zaman kendimize günahı da sevabı da bize kalacak bir gerçeği hayal ederiz, baştan sona bizim icadımız olan hayali bir gerçeği yapıp yakıştırırız; sonra hep öyle kendi hayalimizin yalnızlığına kapanır, o hayali gerçek, nasıl bir görünüm, ne tür görünebilir figürler, özetle ne biçim olaylar üretti, onu bulup çıkarırız. İşte çevresinden yalıtılmış, arıtılmış zihnimizin hayali yalnızlığından ancak o an çıkarız ve hayalini kurduğumuz gerçeğin üretebileceği olaylarla bizi çevreleyen gerçek olayları karşılaştırırız. Eğer birbirlerine uyarlarsa, bu demektir ki (kendisini değil, işaret ettiği doğruyu temsil eden) hiyeroglifi çözmüş, olayların örttüğü, bilmeceye döndürdüğü (asıl) gerçeği bulup çıkarmışızdır.”(Gasset 1962:13)

Düşüncenin nesnesiyle örtüşmesi, yani mutlak aklın, düsturları ile fizik dünyanın verilerini desteklemesi demek olan, doğru düşüncenin doğruluğu tartışılmaz görünmektedir. Yani hepimiz Van Gölünün şu anda yerinde olduğunu biliyoruz. Halbuki Van Gölünün yere batması, suyunun bir anda çekilmesi mümkün değil

denemez. Zihnimiz açısından Van Gölünün yerinde kalması ile dibine batmış olması arasında mantıklısını kabul etme noktasında bir fark yoktur. Fakat zihnimizde bulunan birbirine zıt mümkünlerin ancak bir tanesi zihnimizin dışında gerçekleşebilir. Hangisinin gerçekleştiğini bize sağlıklı olarak bildiren bir delilin bulunmasına göre, biz Van Gölünün yerinde olduğunu ve ya olmadığını kabul ederiz. Coğrafya ile ilgili konularda durum böyle olduğu gibi, bilim adı altında bulunan her konuda da durum böyledir. Bilim, zihnimizdeki mümkünleri sınırlayandır. Zihnimiz ile zihindeki düşüncenin nesnesinin uygunluğu ortaya çıktığında itiraz edilemez bir durum ortaya çıkar. Zihin ise gelişigüzel değil, belirli kurallar içinde çalışır, örtüşmenin var olup olmadığını da tespit eder. Dolayısıyla bilim, doğru bilgiyi, yani zihin ile zihin dışındakini bir araya getirir:

“Bilimin görevi budur işte; ve gördüğünüz gibi iki ayrı işlemden oluşur. Biri, insanoğlunun kendi öz ve özgür cevherinden var ettiği, yalnızca onun hayalinden doğma yaratıcı işlem, öteki ise insanın düşlediği gerçeği insandan başka olan şeylerle, onu çevreleyen şeylerle, olaylarla, verilerle karşılaştırma işlemi. (Asıl) gerçek, bir veri değildir, bize sunulan, armağan edilen bir şey, yani insanoğlunun verilen gereçlerle yapıp yakıştırdığı bir şeydir.”(Gasset 1962:13)

KÖKTEN GERÇEKLİK

Gerçeklerin ve doğruların, insanın ve insanın dışındakilerin var olduğu bir ortam vardır. Bu ortam Ortega'ya göre, bütünüyle fiziğin bize bildirdiği ile aynı değildir. Fiziğin bize bildirdiği dünyanın gerçeklik derecesi düşüktür. Daima tartışmalı olduğundan kökten gerçeklik ya da tartışılmaz gerçeklik olarak ele alınamaz. Ortega, gerçek olanın insan yaşamında kendini göstermesini şart koşar. Halbuki fizik dünyanın, atomların, elektronlarının, moleküllerinin insan dünyasında doğrudan yerleri ve görüntüleri yoktur. İnsan, atomları, molekülleri olan bir ağacı değil, doğrudan ağacı görür. Fiziğin dünyası gerçek ama varsayımsal gerçekliklerin var olduğu bir dünyadır:

“Fizik dünyanın gerçeği, kendi kendisini büyük bir kolaylık ve hızla izleyen, kendi kendisinin yerini alan bir gerçeklik olduğundan, olsa olsa dördüncü ya da beşinci dereceden bir gerçeklik olur. Ama iyice anlaşılсын diye yinelıyorum, bir gerçekliktir. Gerçeklik kelimesini kullandığımda hesaba katmam gereken şeyi anlıyorum.”(Gasset 1963:96)

Ortega, kendini izlemek ve yerini almak sözüyle, fizikte şu anda doğru olarak bilinen bir çok şeyin daha sonra değiştiğini kasteder. Dolayısıyla insan dünyasında doğrudan ve asıl şekliyle yer almayan şeyleri Ortega, ikinci üçüncü dereceden bir gerçeklik olarak kabul eder. Kökten gerçekliğin kuralı, insan yaşamında ortaya çıkmasıdır.

Fakat Ortega'nın felsefesinde, şu anda insan yaşamında doğrudan ortaya çıkmadığı için ikinci üçüncü dereceden gerçeklik olarak kabul edilen şeylerin, zaman içinde insan yaşamında doğrudan yer olması mümkündür. Astronomi buna bir örnektir. Mutlak akıldan kaynaklandığı halde gelişmeleri insan yaşamında kökten sayılabilecek duruma gelmiştir. Dolayısıyla Ortega'nın kökten gerçeklik için ortaya koyduğu tanım ve sınırlamalar eksiktir. Aynı zamanda Ortega, insan yaşamından yola çıkarak, insan yaşamını kökten gerçeklik olarak sayarken, onu en önemli ve yüce gerçeklik de saymaz. En önemli ve yüce gerçeklik gibi idealleri çağrıştıran kavramlar Ortega için önemsizdir. Ona göre, bizim için ‘kaçınamadığımız tek gerçeklik’ olmak anlamı felsefesi açısından yeterlidir:

“Kökten gerçeklik olarak insan yaşamından yola çıkmıştık. Kökten gerçeklikten muradımız –anımsamakta yarar var- tek ya da en önemli gerçeklik değildi: yalnızca iddiasız ve basit olarak, bütün diğer gerçekliklerin bizim için gerçeklik olabilmeleri için üstünde belirmeleri, bu nedenle köklerinin bulunması, içinde kök salmış olmaları gereken o ilk ve ilkel gerçeklikti.”(Gasset 1963:94)

Ortega’ya göre, gerçekliklerin ortaya çıktığı, bizim için gerçeklik oldukları, kendilerini açığa vurdukları ortam dünyadır. Bu dünya denilen şey, insanın ister istemez takıldığı, uğraştığı ilişkilerin bir bütünüdür. İnsan, dünya denilen uğraşlar denizinde, dünyanın şeyleriyle uğraşmak zorunda kalan, başka çaresi olmayan bir varlıktır. Fizik dünyanın gerçekleri her gün değişmektedir. Öyleyse onu bir kenara itip, değişmesi ve ya tartışılması mümkün olmayan bir gerçeği kökten gerçeklik olarak ele almak gerekmektedir:

“Bir kez daha söylüyorum, yaşamımızın, her birimizin kendi yaşamının bu kaçınılmaz, apaçık, kuşku götürmez sahiciliği onu kökten gerçeklik olarak adlandırmamın ilk nedenidir.”(Gasset 1963:40)

Ortega’nın, bu gerçekliği kökten gerçeklik olarak kabul etmesinin ardında, onun diğer bütün gerçekliklerin sahnelendiği yer olduğu düşüncesi yatmaktadır. Fizik ne kadar değişirse değişsin, o fizik dünyanın üstünde gerçekleştiği insan yaşamı mutlaka kökten veya temel gerçeklik olarak kalacaktır. Bu temel gerçeklik, diğer gerçeklerin kendilerini gösterdikleri, resmi geçit yaptıkları bir alandır. İnsanın yaşamı, gerçekliklerin sergilendiği bir sergi salonu ve ya tiyatronun her türlü oyununun oynanabildiği sahnesidir.

Ortega, Tanrının da ancak bu resmi geçit sahasında varlığını duyurduğunu düşünür:

“Tanrı bile, Bizim Tanrımız olmak için, bizi varlığından haberdar etmek için bir şeyler yapmak durumundadır.”(Gasset 1963:40)

Ortega’nın, Tanrının kendisini insana kanıtlamak için insan yaşamı denilen o sahnede, oyunun senaryosunda bulunmayan olayları, yani mucizeleri göstermekle

kendisini ancak ortaya koyabildiğini düşündüğünü anlıyoruz. Mucize gösterilmedikçe Tanrı kendisini insan yaşamında ortaya koyamadığına göre, Ortega'ya göre, mucize dışında Tanrının müdahalesi yok demektir. Her zaman müdahalesi olsaydı, Tanrının kendisini bildirmek için, mucize denilen normal yaşamın akışının dışında bir olguyu insana göstermek zorunda kalmazdı. Normal kelimesiyle dünya yaşamının şu ana kadar alışılan şeklini belirtmek istiyoruz. Ancak Ortega, insanın gerçeklerle, dış dünya ile olan ilişkisinin yanlış olmamasını sağlayanın ve şeylerin garantisinin Tanrı olduğunu düşünür:

“(Tanrının) rolü biz şeylerin gerçeğiyle baş başa bırakmaktır. Öyle ki onlarla bizim aramızda onları örtecek, sarıp sarmalayacak, başka türlü gösterecek ya da gizleyecek hiç bir şey, ya da hiç kimse kalmaz; gerçeklerle aramızda hiç bir şeyin olmaması. Gerçek budur işte.”(Gasset 1963:100)

Ortega, bu düşüncesiyle Descartes'i çağrıştırmaktadır. Ancak aynı ortak düşüncüyü, yani insanı gerçeklerle baş başa bırakma, insanı yanıltmama görevinin yanıltmayan Tanrı ya ait olduğu düşüncesini savunmalarına rağmen, Ortega'nın düşüncelerinden, yani Tanrının kendisini bildirmek için mucizeye muhtaç olması düşüncesinden, Descartes'in aksine, Tanrının pasif olduğunu çıkartıyoruz. Fakat Tanrının, şeylerin gerçekliğinin keşfedilmesinde devreye girmesi de onun, Descartes'in felsefesinde olduğu gibi, aktif olduğunu çıkartıyoruz. Dolayısıyla Ortega'nın Tanrı anlayışı bu noktada çelişki içermektedir.

Böylece insanın ve dünyanın gerçekliğinin Ortega y Gasset felsefesindeki yerini, ya da onlara bakış tarzını öğrenmiş oluyoruz. Bu bakış tarzı, insanın dışında şeylerin gerçekliğini tartışmasız kökten gerçek olarak kabul eden Aristo felsefesi ile, düşüncede olan bir dünyayı kabul eden ve insan yaşamını kökten gerçek kabul edip insanı düşünceye indirgeyen Descartes felsefesi arasında bir orta yol tutmuş oluyor. Ortega da Husserl gibi, felsefeye ruh ve beden ikiliğini sokan Descartes'in bu düalizmini aşmaya çalışıyor. Ortega, felsefesinde kökten gerçek olarak hareket noktasını, ne tam olarak insanın dışını kabul eder, ne de yalnızca insanın kendisini kabul eder. Hareket noktası insanın yaşamıdır. Her ne olursa olsun, ne denirse densin, nasıl yorumlanırsa yorumlansın, bütün hepsi insan yaşamında gerçekleşecektir:

“Biz böylece kökten gerçek olarak insan yaşamından yola çıkmakla, (varlığı insan zihninde kabul eden) idealistlerle, (varlığı insan zihninden bağımsız kabul eden) realistler arasındaki binlerce yıllık tartışmanın ötesine sıçramış ve yaşamda her ikisinin de, -insanın da dünyanın da- eş ölçüde gerçek, eş ölçüde temel nitelikli olduğunu keşfetmiş oluyoruz. Dünya, insanın ister istemez takılmış bulunduğu uğraşlar ve ilişkiler yumağıdır.”(Gasset 1963:61)

Ortega'nın düşüncesine göre, her ne kadar Aristo felsefesinde, insan ve dünya eş ölçüde gerçek gibi görünüyorsa da, felsefesinin temelinde kökten gerçeklik; şeyler ya da olmaktır. Halbuki Aristo felsefesi, insanın en önemli özelliği olan akıllı olmak özelliğinin neden insanın temel özelliği olduğunu, açıklamaz:

“Apaçık ortada; neden zeki olduğunu anlamayan bir zeki varlık aslında zeki değildir. Zekası bir iddiadan öte geçmez.”(Gasset 1963:61)

Ortega, Aristo felsefesinin akıllı açıklamamasından hareketle, niçin akıllı varlık olduğunu açıklamayan ve olmak kavramını kökten gerçek kabul eden o felsefe sistemi açısından aklın yokluğuna hükmedilmesi gerektiğini savunur.

Ancak bu noktada Ortega'ya katılmak mümkün görünmemektedir. Her ne kadar Aristo felsefesinde olmak temel bir kavram ise de, ve niçin insanın akıllı olduğunu açıklamamış ise de; bu, insanda aklın yokluğunun çıkarılması gerektiği anlamına gelmez, Aristo felsefesi açısından aklın yok kabul edilmesi zorunluluğunu çıkarmaz. Çünkü, bir şeyin varlığını bilmek ile o şeyin varlığı dışındaki özelliklerini, vasıflarını, kısaca mahiyetini bilmek başka şeydir. Mahiyeti bilinmeyen bir şey varlıktan yoksun değildir. Özellikle akıl denen şeyin varlığı kesin, mahiyeti tartışmalıdır. Aristo felsefesi insanın akıllı olduğunu kabul etmek ile başladığından, o felsefe açısından yokluğu gibi bir durum ortaya çıkarılamaz.

Descartes idealizmi de, Ortega'nın felsefesinde, insan ile birlikte insanın yaşadığı ortam ya da dünyanın da eşit derecede temel gerçeklik olarak kabul edilmesi düşüncesiyle tenkit edilir. Çünkü, Descartes'den bu yana felsefi idealizm için insan temel gerçekliktir. İnsanın kendisi de düşünceye, fikre indirgenmiştir. Dünyanın başlı başına bir gerçekliği yoktur. Yalnızca düşüncede olan bir dünyadır.

Ortega y Gasset'in, yaşamsal akıl kavramıyla ortaya konan felsefesi, bu noktadan orijinallik taşımaktadır. Başlangıç noktası, insana yaşamı içerisinde her ne verilmişse onu, yani gerçek kavramını esas almak düşüncesi olduğundan, insanı ve insan dışını ihmal etmemiş görünmektedir. Dolayısıyla dünya, yani yaşadığımız dünya iki şeyden oluşmaktadır. *İnsanın içi* ve *insanın dışı*.

II. BÖLÜM

ŞUUR ve AKIL

Birinci bölümde, Ortega'nın felsefesini anlayabilmek ve onun felsefesini sistematize etmek için ortaya koyduğumuz 'gerçek' ve 'doğru' kavramlarına, bu bölümde yine sistematizenin gereği olarak onun felsefesinde üstü kapalı bir şekilde ifade edilen 'şuur' ve 'akıl' kavramlarını eklemekteyiz. Her iki kavram Orteganın sayfalar sürecektir problemini bir kaç sayfa içinde herkesin anlayabileceği şekilde ifade etmeye imkan tanımaktadır. Bu iki kavramın tanımıyla, Ortega'nın deyişiyle "bazı şeyleri dışlamak ve yadsımak"(Işık 1992:64) yolunu tutacağız.

Şuur kelimesi İngilizce'de conscious kelimesiyle karşılanmaktadır. İngilizce'deki geniş anlamı;"Çevrenin, varlığın, duyguların ve düşüncenin farkında olmak"(Heritage 1992:400) demektir. Akıl anlamında kullanılan reason kelimesi ise; "kuvvetli bir inancın veya düşüncenin, bir kararın veya bir eylemin temeli veya sevk edicisi"(Heritage 1992:1506) olarak tanımlanmıştır. Kelimenin Arapçası, bilme, algılama, kavrama, duyma ve hissetme anlamlarını içerir (İbni Manzur 1990).

Fakat bu tanımlar çok genel olduğu için şuur ve akıl arasındaki farkı konumuz açısından ele almamız gerekmektedir. İlk adımda şuur *farkında olmak* olarak, akıl da *farkında olduğumun farkında olmak* olarak tanımlıyoruz. Farkında olmak deyişinin ikinci adımdaki tanımı ise bizim konumuzun temel kavramını açıklamaktadır ki o da şudur:

"Çevrenin özelliğine bağlı karşılık verme kabiliyeti." Bu tanımı bu şekilde bırakırsak şuurun karşılığı olur. Bu tanımın içinde hem *çevrenin farkında olma*, hem *karşılık verme*, hem de *bağlı* kelimesinin içinde gizli olan *kalıplaşmış eylemlerle karşılık verme* özellikleri vardır. Eğer bu tanımdan, *bağlı* kelimesini çıkartırsak, o zaman bu tanım aklın tanımı durumuna geçer. Dolayısıyla bu tanımlardan çıkan sonuç şuurun çevreden bağımsız olmadığıdır. Ortega y Gasset'in tanımıyla 'ötekileşme'(Gasset 1963:17) özelliğidir ki, bu özellik hayvanın özelliğidir. Çevreden

bağımsız olarak karşılık vermek veya vermemek, Ortega'nın tanımıyla 'içe çekilmek' veya 'içe yönelerek dalgınlaşmak'(Gasset 1963:22) yani *düşünen bir şuuru* bulunmak yalnız insanın özelliğidir.

Hayvan daima kendi dışının güdümündedir. Önceden bir planlama yaparak çevreyi kendisine uydurmak veya etkisiz duruma getirmek gibi bir gaye yoktur. Dışardan gelen etkilere göre kalıplaşmış eylemlerle karşılık verir. Bu karşılık verme bütünüyle bilinç olarak adlandırılmaz. Çünkü neyi, niçin ve hangi sonucu düşünerek yaptığını bilemez. Ancak bütünüyle akıldan uzak hislerin, yani bedensel hissedişin, mekanik zorunlulukla fark etmenin yarattığı da değildir; Bir köpek uçurumdan atlamaz ve kendisine sopayla vuran insanı bırakıp sopaya saldırır.

Dolayısıyla hayvanlar (tamamen akılsızlık olan) hisler ile akıl arasında olan şura sahiptirler. Bu şurun derecesi her hayvan için farklıdır. Ancak bu şuur hayvanın kendisini, kendi dışından ayırmaya yetmez, benliğinin farkına vardırılmaz, çevresinden koparıp dalgınlaştırmaz.

Eğer canlıları derecelendirirsek, en düşük derece olan hayat derecesine bitkileri, hayat ve his derecesine denizin bir kısım toprağa bağlı fakat hayvanımsı bitkilerini; hayat, his ve şuur derecesine hayvanları; hayat, his, şuur ve akıl derecesine insanları yerleştirebiliriz. Dolayısıyla insan hem hisli, hem şuurlu, hem akıllıdır. Bu üç özelliği de gösterir. His ve şuur taraflarını içeren bedeniyle kendi dışıyla bağ kurar. Uzamsal olan beden insanı bulunduğu zamana ve mekana hapseder. Bu düşünceleri temel aldığı için, Ortega'nın bedeni tarifi onun insanı sınırladığı şeklindedir:

"İçinde erimiş, hapsedilmiş yaşadığım beden beni kaçınılmaz biçimde uzamsal bir yaratık yapar. Beni bir yere yerleştirir ve başka yerlerde bulunmamı olanaksızlaştırır. Aynı anda birden fazla yerde bulunmama izin vermez. Her an beni belli bir yere çivi gibi çakar, kalan her yerden sürgün eder. Kalanı, yani, dünyadaki başka şeyler başka yerde dururlar, ben onları ancak bulunduğum yerden görebilirim, işitebilirim ve belki dokunabilirim."(Gasset 1963:74)

İnsan dış dünya ile kendisini irtibatlandıran bedeninin, iletişim kurma araçları olan görme, işitme ve dokunma duyusuyla zoolojik alanın içinde bulunur. Ortega

insanı ve hayvanı bedensel özellikleriyle aynı kategoriye dahil eder. İnsanı ayıran içine dalma çabasıdır. Ortega bu 'çaba'yı insanın özelliği olarak tarif eder ve bu içine dalma denen özelliğin, eylemlerin itici gücü olan düşüncenin, yani aklın, insana armağan olarak verilmediğini, bu konudaki başarının doğrudan insana ait olduğunu belirtir;

"Düşünce, insana armağan edilmiş olmaktan çok uzaktır, işin gerçeği, - benim şu anda yeterince irdeleyemeyeceğim, önermekle yetineceğim bir gerçek- şu ki, insan düşünceyi kendisi yapa gelmiştir, bir disiplin, bir özenli yetiştirme ya da kültür, binlerce yıl süregelen bir çaba sayesinde yavaş yavaş üretmiştir, bu güne değin de o çalışmasını noktalamış değildir.
"(Gasset 1963:24)

Ortega'nın varoluşçu felsefesinin ipuçlarını verdiği bu düşüncesinin eleştirisine daha sonra döneceğiz. Şimdi insanın ve hayvanın temel özelliklerine tekrar göz atalım;

Ortega insanın temel özelliğinin içe dalma olduğunu belirtir ve buna sebep olan şeyin de açıklamasını yapar:

"Açıkça görülüyor ki, insanda insan olmaya başlamasıyla birlikte bütün öteki hayvanlarıki ile birlikte kıyaslanamayacak üstünlükte bir iletişim gereksinimi ortaya çıkmıştır, önüne geçilemez şiddetteki o gereksinimin tek kaynağı insan olmaya hazırlanan o hayvanın söyleyecek çok fazla, acayip bollukta şeyi olması idi." (Gasset 1963:249)

Ancak Ortega'nın içe dalmanın sebebi olarak gösterdiği noktanın insanı biçimlendirmede, hayvandan insana geçmekte etkisi olamayacağı açıktır. Yukarıda geçtiği gibi, Ortega, düşünceyi insanın kendisinin yaptığını düşünür. Halbuki, eğer *içe dalmaya müsait bir özellik* daha önceden insanda bulunmazsa, canlılar kendi bedenlerini şekillendirmek noktasında pasif oldukları için, içe dalması mümkün olmaz. Ortega son iki açıklamasında birbirini destekleyen cümleler sarf eder. Her ikisinde de, insanın iç dünyasının sebebi yine insandır. Ancak Ortega daha sonra her iki sözüne zıt olarak, insanda taşkın bir iç dünyasının varlığını haber verir (Işık 1992:64). Problemi iç dünyanın eğitilmesi şekline dönüştürür ve *süreç kavramı* ile çözmeyi düşünür:

"İnsanın zihinsel yoğunlaşma yeteneğini biraz - ancak bir parçacık -eğitmesi binler ve binlerce yıl sürmüştür."(Gasset 1963:22)

Ortega'nın, insanın farklılığının sebebini, zaman içinde insanın kendi gayretiyle zihinsel yoğunlaşma yeteneğini eğitmesi olarak açıklamaya çalışması pek tutarlı görünmemektedir. Her şeyden önce - ilerde Ortega'nın iddia edeceği gibi - insanlar yalnız başınadırlar. İçe dalma iç dünya ile ilgili olduğundan aktarılması söz konusu olamaz. Kendilerinde içe dalma gibi bir olay söz konusu olsa, bu içe dalma kabiliyeti , o insanın neslinin bütün fertlerinde de olmazsa, dışarıdan gelen etkilerle eğitilmesi söz konusudur ki, yine Ortega'nın açıklamasıyla, o zaman insan hayvanlık sınırını aşamaz. Bütün insan görünümündeki canlılar içinde ancak bazılarının insan olabilmesi gibi bir durum ortaya çıkar. Ayrıca Ortega, insanı başlangıçta hayvan ile pek fazla farklı bulmaz. Bu durumda diğer hayvanların da insanlarla eşit şansa sahip olması söz konusudur. Çünkü hepsi aynı dünyada yaşamakta olduklarından, ihtiyaçların da, söylenecek şeylerinde aynı oranda olduğu bir gerçektir.

Ortega y Gasset'in insan ve hayvan arasındaki farkı tanımlamada yaptığı en büyük hata ve eksiklik, insanın hayvandan farklı olarak, sahip olduğu duygu ve kabiliyetlerin sınırlanmamış olduğunu fark edememesidir. Hayvanda duygular sınırlıdır, onların eğitilmesi ancak bir noktaya kadardır. Bu da gösteriyor ki, insan - Ortega'nın iddiasının aksine - başlangıçta da insandı. İçe çekilmenin mümkün olması ancak başlangıçta içe çekilmeye müsait bir kabiliyetin ve düşüncenin insanda var olmasıyla mümkündür.

Ortega'nın insan tanımlarından, insanı kendi içine dalan hayvan veya kendi içine dalmayı başaran hayvan olarak tanımladığını söyleyebiliriz. Kendi içine dalma, Ortega'ya göre insan olmanın ikinci aşamasıdır. Birinci aşama hayvanın özelliği olan ötekileşmedir. İkinci aşama benliğe dalma, üçüncü aşama ise eylem, ya da aktif yaşamdır. Bu üçüncü aşama iç dünyadan dış dünyaya yeniden çıkıştır. Ancak birinci aşamadaki ötekileşmeden farklı olarak, bu çıkışı dışına hakim olmak içindir. Ortega, üçüncü aşamada benliğin yitirmek yerine, çevresine efendi konumuna geçtiğini belirtir;

"O iç dünyadan çıkar ve dış dünyaya döner. Ancak artık baş kişi olarak dönmektedir, daha önce sahip olmadığı bir 'kendi kendisi' ile -kendi hareket planıyla-, nesnelerin boyunduruğuna

girmek için değil, onlara egemen olmak, kendi iradesini ve tasarımını kabul ettirmek, o dış dünyada kendi fikirlerini gerçekleştirmek, yaşadığı gezegeni kendi benliğinin tercihleri doğrultusunda biçimlendirmek için." (Gasset 1963:20)

Ortega'ya göre, iç dünyasından dış dünyaya dönen insan, -varoluşçuluğun öğretisinde olduğu gibi- artık kendisini gerçekleştirmek için, -varoluşçuluğa göre, özünü gerçekleştirmek için- eylem yapar. İnsanın eylemi tasarlanmış bir eylemdir. Gelecek hakkında tasarlanmış bir bilginin eyleme dönüşmesinden ibarettir. Geleceğin tasarlanmış olması ötekileşmenin bitmiş olması demektir. Ancak ötekileşme tehlikesi insan için her zaman mevcuttur. Yani insan olmak demek, insanlığı kaybetme tehlikesine açık bulunmak demektir.

Ortega y Gasset, bu noktada varoluşçu felsefenin insan hakkındaki öğretisini temellendirmeye çalışır. Farkat bu temellendirmeye geçmeden önce, Ortega'nın ötekileşme tehlikesinden bahsetmemiz gerekmektedir.

Ortega, insanı başlangıçta hayvan ile aynı kategoriye dahil etmiş, aradaki farkın, yani düşüncenin, insanın kendi çabasıyla varolduğunu belirtmişti. İnsan ile hayvanın arasında bulunan bu farkın var olmasına engel olan ve ötekileşme tehlikesini doğuran nedenler vardır. Hiç şüphesiz hayvan his ve şuur ile donatılmış bir varlık olduğundan, duygularının ve çevresinin etkisinde yaşar. Daima bir tedirginlik ve korkaklık ile kendisini sürekli uyaran çevrenin etkisiyle her zaman his ve duyguları uyanık vaziyettedir. Dışarıdan gelen uyarılmaların kesilmesi onda uyku etkisi doğurur. Çünkü onu uyanık tutacak içeriden gelen, çevrenin dışında bir faktör yoktur. Zihinden gelen, yani zihnin çalışmasından gelen bir uyarıcı yoktur. Uykusuzluk sebebi ya zihnin çalışması, ya da çevrenin uyarısıdır. Bundan dolayı, hayvan ancak dışarıdan uyarıcılar geldiği sürece uyanık kalır ya da uykusuzluk çeker.

Ortega'ya göre insanın çoğu yönünün, hatta düşünce hariç diğer yönlerinin tamamı hayvanla ortak olduğundan, yalnızca bu ortak yönlerin uyarılması ile düşünce insan üzerindeki egemenliğini yitirir. Ötekileşme başlar. Ötekileşmeyi doğuran duygu uyarılmasının birinci nedeni *zevklerin takip edilmesidir*. Eski Roma'nın durumu buna bir örnektir. Zevk ötekileşmeyi getirir. Salt eyleme dayalı olan zevk anlayışı insanın

içine dalmasını engeller. Ortega, zevk yüzünden insanın ötekileşmesinin, diğer tabir ile, insan olma sınırından bir alt dereceye düşmesinin sonuçlarına dikkat çeker:

"İnsan kendi içine girmeyi başaran hayvan olduğuna göre de, kendinden geçtiğinde - yani içine girmeyi terk ettiğinde- alçalma yolunu tutmuş demektir, yeniden hayvan düzeyine iner. Salt eylemin tanrılaştırıldığı çağların hiç değişmeyen tablosudur bu. Ortalık cinayetlerle dolar. İnsanların yaşamı değerini yitirir, her türlü şiddet ve soygun olağanlaşır, özellikle soygunlar."(Gasset 1963:33)

Ortega, ötekileşme tehlikesinin günümüzdeki etkilerini Avrupa ve Amerika insanının bugünkü durumlarını tenkit ederek göstermeye çalışır. Ortega, insanda zevkin öne alınmasına sebep olan veya yol açan ortamların veya anlayışların insanlarda hakim olmasıyla insanın, diğer insanlarla olan ilişkisinde çok ileri derecede kendi yararı için diğer bütün insanlara zarar verebilme anlayışının doğduğunu, -yani insan sevgisinin kaybolduğunu- gösterir. Bu durum ise ötekileşmenin kendisidir. Ortega, bu ötekileşme yoluna girmekten kaynaklanan Avrupa ve Amerika insanındaki değişimleri devlet ve toplum kavramlarını işlerken ele alır. Biz de bu konuyu Kütlelerin Doğuşu konusu içinde ele alacağız.

Ortega, insanı sırf ötekileşme olan hayvan kategorisinin bir üst kategorisine dahil etmişti. Hayvanın bulunduğu yer, aklın bir alt derecesi olan, çevre etkilerine uygun karşılığı verebilme kabiliyeti olan şuurun derecesidir. Şuur, çevre etkilerinin mutlak hakim olduğu bir kabiliyettir. Şekillenmesinde çevrenin rolünün bütünüyle göz önüne alınması gerekmektedir. Ortega'nın insan hakkındaki ve ben hakkındaki en önemli cümlesi, şuur ve akıldan ibaret olan insanın konumunu tarif etmektedir:

" Ben, ben ve çevremim."(Edwards 1967:53,c.8)

Ortega, insanı, kendisi ile çevresinin toplamı olarak görmektedir. Ortega'nın ben'den kastı, yalnız insana ait bir özellik olan içe dalma kabiliyetinin ifadesi olan akıl veya düşüncedir. Çünkü insanı, dolayısıyla beni, ben dışından ayıran akıl, yani benin düşüncesi olduğu için, Ortega'nın ben ve akıl kavramları aynı anlamı ifade etmektedir. Ancak insanın benini oluşturan aklının dışında insanın diğer canlılarla ortak olan yönleri de vardır. Bu yönler hayvana ait olan yönlerdir. Hayvanın dışı, yani çevresi

güdümündeki özelliği şuur olarak ortaya konulmuştu. İnsanın her iki özelliği de taşıdığını ortaya koyan Ortega, insanı çevre ve ben olarak bir araya getirmişti. Ortega'nın “ ben, ben ve çevremim” cümlesi, insanı akıl ve şuur kabiliyetlerinin toplamı olarak tarif etmesi anlamına gelmektedir. Yani insan, insan ve hayvan özelliklerinin toplamıdır. İnsan, hayvanla ortak olan özellikleriyle değişmeyen tarafını; ortak olmayan, sırf insana ait olan akıl tarafıyla da her zaman değişmeye ve kaybetmeye açık olan tarafını göstermeye çalışmaktadır.

İNSANIN YALNIZLIĞI

Ortega, insanı hayvandan ayırırken, onu içine dalan hayvan olarak nitelendirmişti. Dolayısıyla bu anlayıştaki felsefeden, insanın bir içinin bulunduğunu, yani içi bulunan hayvan olduğunu öğrenmiştik. Başlangıçta yaşamı ötekinden ibaret olan hayvan gibi iken, sonradan kendi çabasıyla içine dönebilmesi sayesinde, ikinci aşama olan içine dalma olayını gerçekleştirmişti insan denilen canlı. Üçüncü aşamada kendi dışına hakim olabilmek için baş kişi olarak insanın geriye döndüğünü görüyoruz. Bütün bu üç aşamadan ortaya çıkan anlam, insanın öteki iken de eylemci iken de kendi dışıyla irtibatının açık seçik ve şüphesiz var olduğuydu. Ancak ikinci aşama olan içine dalma aşamasından, üçüncü aşama olan eylem için geriye dönüş aşamasına dönüştü felsefi açıdan problemler mevcuttur. Felsefeye ruh ve beden ikiliğini sokan Descartes de problemi aşma çabasıındaydı. Descartes'ın felsefesindeki temel unsur, dış dünyadan bütünüyle bağımsız ve dış dünyanın sebebi olan bir iç dünyanın, dış dünya ile olan ilişkisinin ne derece tam anlamı ile doğru diyeceğimiz kavrama uyup uymadığı problemidir.

Descartes bu problemi beş temel esası ortaya koymakla çözmeye çalışmıştır (Descartes 1962:27-43):

- Birincisi, iç dünyanın varlığının kesinliği,
- İkincisi , dış dünyanın bilgisinin benin temsil ettiği iç dünyada var olması,
- Üçüncüsü, iç dünyanın pasif olması dolayısıyla, ancak iç dünya dışında bir dış dünyanın bulunmasıyla, iç dünyanın dış dünya hakkında bilgisinin bulunması,
- Dördüncüsü, iç dünyanın dış dünya ile olan ilişkisinin bilgisinin doğru olduğunun garantisi olan yanıltmayan Tanrı,
- Beşincisi, açık seçik olarak idrak edilen şeylerin doğru olduğu.

Descartes, her ne kadar idealist olsa da, kendisinde var olan fikirlerin bir kısmının ona dışarıdan geldiğini kabul etmesini (Descartes 1962 :35) göz önüne almak

gereklidir. Yani, insandaki ısı bilgisinin ateş olmadan var olması mümkün değildir. Isı hakkında bilgimiz olduğuna göre ateşin varlığını kabul etmek zorunludur. Dış dünya hakkındaki şüphelerin çoğu, dış dünya ile insanın kurduğu bağlantının doğruya ne derece yakın olduğu noktasındadır. Ancak her şüpheli olan şeyi bütünüyle reddetsek bile, yine Descartes'a göre şüphe eden bir iç dünyasını yani düşünceden ibaret olan ben'i inkar edemem.

Ortega'ya göre de dış dünya asla şüphelerden kurtulamayacak bir dünyadır;

" Şeylerin başlı başlarına, kendileri için ne oldukları XVII. yüzyıl sonlarında bir Descartes'cının varlıkbilim diye adlandırdığı bilim, yirmi beş yüzyıldır şeylerin o varlığını yakalayabilmek için didinip duruyor, tüketiyor kendini, ancak o çabanın öyle sürüp gitmesi de şeylerin aranan varlığının henüz yeterince bulunmuş olmadığını kanıtlıyor, ki bu da şeylerin öyle bir varlığının bulunmadığından kuşkulanan için, hiç de küçümsenemeyecek bir neden olmalı; ama bu arada hiç kuşku götürmeyen bir nokta , eğer öyle bir varlıkları varsa, sorunlu olduğu ve hiç de açık seçik ortada görünmediği."(Gasset 1963:78)

Dış dünyanın şüpheli olması Descartes'da düşünen ben'in varlığının şüphesiz olduğu sonucunu doğurur. Ortega'da ise, benin yaşamının kökten gerçek olduğu anlayışını doğurur. Kökten gerçek ben'in yaşamıdır. Dış dünya ben'in yaşamında belirlemektedir. Ben'in dışındaki yaşamlar ikincil ve varsayımsal, onların bedenleri kökten gerçektirler. Çünkü ben'in yaşamında onların bedenleri vardır, yaşamları ben'in tahminidir, ben'in kökten gerçeği içinde yer alamazlar. Dolayısıyla, ben'in dışındaki yaşamların varsayımsal olması, insanın kökten gerçeği olan kendi yaşamı içinde kökten yalnız olması anlamına gelmektedir.(Gasset 1963:39)

Ancak şurası çok önemli bir noktadır. Ortega y Gasset'in felsefesindeki insanın yalnızlığı Descartes'ın felsefesinden oldukça farklıdır. Gasset'in felsefesinde insanlar teker teker yalnızdırlar. Yaşamın kişisel ve aktarılamaz olması herkes için aynı derecede gerçektir, fakat yalnızca benim yaşamım kökten gerçektir. Zaten Ortega kendi felsefesinin idealizm gibi anlaşılmasını engellemek için, idealizm için hayatın kolay olması gibi bir sonucun ortaya çıktığını ifade eder:

" Derdi ki Descartes; moi qui ne suis qu'une chose qui pense (düşünen bir şeyden başka bir şey olmayan ben). Buna göre nesneler, dünya, hatta kendi bedenim bile ancak nesnelerin kavramlarıdır, bir dünya düşünmesidir, bedenimin imgelemidir. Varolan yalnız zihindir, başka her şey inatçı ve taşkın bir düş, zihnimin salgıladığı bitmek tükenmek bilmeyen bir düşlemdir. Bu durumda yaşam insanın düşleyebileceği en rahat şey olurdu. Yaşam benim kendi içimde varoluşum olurdu. Kendi fikirlerimden başka hiçbir şeyle hesaplaşmak zorunda kalmaksızın, kendi fikirlerimin okyanusunda salınır, dururdum. Buna idealizm adı verilmiştir. Durum böyle olsa, hiçbir şeye takılıp tökezlemezdim ben. Dünyada olmam gerekmezdi benim, dünya benim içimde olurdu, sanki içimde durmadan akıp giden bir film gibi. Hiçbir şey yolumu kesmezdi." (Gasset 1963:47)

Ortega, yaşamsal akıl kavramını öne sürmekle idealizme karşı şöyle demek istemektedir; -"Eğer şüphe ettiğin bir şey varsa hesaba katma. Eğer hesaba katmadan edemiyorsan gerçektir".- Ancak Ortega'nın kendi yaşamını kökten gerçek, diğer yaşamları ise gerçek kabul etmesine rağmen, diğer yaşamlar hakkında şüpheli bir tavır takındığını belirtmiştik. Kökten gerçek olarak ben'in yaşantısını esas alması, ben'in yaşantısının aktarılamaz olmasındandır. Başka yaşamlar benim yaşamımla aynı derecede örtüşemez. Yani benim dışım ağrıdığında yalnızca benim canım yanar. Başkasının dışı ağrısı bana göre tahmini ve varsayımsaldır. Dolayısıyla ben başkalarının arasında yalnız bir varlık durumundayım.

Ortega, Paskalya haftası içinde Hz. İsa'nın en acı sözlerinin söylendiği vaazı (Tanrım, Tanrım. Neden terk ettin beni? Beni neden sensiz bıraktın?) en insancıl öğe olan yalnızlığı Tanrı'nın benimsemek istediği anlamında yorumlar. Yani, insan olmak yalnız olmaktır. Leibniz'in monadlarına da, kendi içlerinde hapis olmuş durumda bulunduklarından, onlara en iyi adın yalnızlıklar olması gerektiğini söyler.(Gasset 1963:49)

Ortega insanı, temel özelliği olan yalnızlıktan sıyrılma çabasını aşk denen olgunun varlığıyla bütünleştirir. Kökten yalnız olan insan, yalnızlığını başkasıyla kaynaşarak ortadan kaldırmayı dener. Böylece insan iki kökten gerçekliği birbiriyle

kaynaştırmaya çabalar. Birbirlerinin yaşamını özümser. Yalnızlıktan kaçmanın en kökten girişimidir aşk;

" Gerçek aşk iki yalnızlığı değiş tokuş etme çabasından başka bir şey değildir."(Gasset 1963:50)

Ortega, iki yalnızlığın değiş tokuşu olan , temeli yalnızlığın ifadesine dayanan aşkı Sevgi Üstüne (Gasset 1996) adlı çalışmasında ele alır.

Ortega y Gasset'in idealizmden farklı olan ben anlayışını gördük. Daha sonra göreceğimiz felsefî anlayışında Ortega, varoluşçuluğun insan hakkındaki öğretisini temellendirmeye çalışmaktadır. Bu durum, varoluşçuluk ile birlikte idealizme de düşme tehlikesi olmakla birlikte, Ortega, dış dünyanın ikinci dereceden de olsa gerçekliğini kabul etmesinden dolayı idealizme bütünüyle düşmüş olamaz. Varoluşçular yalnızlığı savunduklarından dolayı idealizm onlar için kaçınılmaz görünmekle birlikte, en azından Ortega'yı idealizme düşmüş olmakla suçlayamayız. Ortega, sadece dış dünyanın şüpheli olduğunu söyler. Buna da binlerce yıldır bu problemin çözülememiş olduğunu gösterir. Ortega'nın felsefesinde kendisinden başka hiç bir şeyi kabul etmeme düşüncesi, yani solipsizm yoktur.

DIŞ DÜNYANIN BİLGİSİ, ŞEYLER ve PRAGMATA

Şeyler'den, Ortega felsefesi içinde, bizim dışımızda olan ve ilişkide bulunmak zorunluluğumuz olan, ister istemez hesaba katmamız gereken dış dünyayı ve dış dünyadaki nesneleri kastediyoruz. Pragmata ise bizim şeyler'e bakışımızı temsil etmektedir. Ortega, şeyler ve pragmata kavramları içinde insan beni'nin dış dünya ile olan ilişkisinin şeklini ve yerini açıklamayı hedefler. Dünya, İnsanın ister istemez takılmış bulunduğu uğraşlar, ilişkiler yumağıdır. Nesneler uğraşların ve ilişkilerin gerçekleştiği şeylerdir.

Bilincin şeylere yönelmesi, felsefi bir problemdir. Şeylerin kendiliğinde olan gerçeklikleri, bilincin şeylerle olan ilgisinin şekli ve bilincin mahiyeti problemin temel unsurlarıdır. Bilincin şeylere olan yönelmesine ve yönelmenin şekline Ortega pragmata demektedir. Bu kelimenin Türkçe karşılığı olmadığı için, karşılığını kelime yerine tanımlarla vermek zorunluluğu vardır. Eğer çok kısa olarak pragmata kelimesinin karşılığını verecek olursak onu; yoruma dayalı idrak olarak zihnimize kaydedebiliriz. Yorum kavramının içinde, insanlık özelliği, hayvan karakteri ve çevre gibi unsurların insanda meydana getirdikleri bilgiye göre bakışı bulmaktayız. Ancak tam olarak pragmata kelimesi, şeyler hakkındaki bilgimizi ve onların durumunu ortaya çıkardığımızda anlaşılmış olacaktır. Pragmata kavramının çağrıştırdığı fenomenoloji ise perspektivizm bölümünde ele alınacaktır.

Ortega'nın pragmata kelimesinin içine, şeylerin doğrudan doğruya kendilerinin bize verebildiği bilgileri değil de, bizim ve başkalarının şeyler hakkındaki hiçbir temele, özellikle de felsefi temele dayanmayan sorumsuz yorumları da dahil edebiliriz. İnsanın şeyler hakkında edindiği bilgiler, çoğunluğu hem varsayımsal, hem de diğer insanların doğru olarak gösterdiği, bizim de doğrusunu aramadan, araştırmadan, hangi şekilde olursa olsun bizim rahatsız olmayacağımız tarzda kabul ettiğimiz bilgilerden ibarettir. Ortega bu yanlışlığı pragmata olarak isimlendirir:

"Normal yaşamımız pragmata ile, yani aslında iddia edildikleri gibi gerçek değil de, salt başkalarının ve bizim sorumsuz

yorumlarımız olan şeyler, işler ya da ilintilerle uğraşmakla geçiyor. "(Gasset 1963:98)

Ortega, 'sadece insanlar kabul ettikleri için doğru kabul etme' anlayışını görenek konusu içinde toplumun yapısını ortaya koyarken ele alır. Biz de bu konuyu görenek bölümü içinde ele alacağız.(Bkz. s.67)

Daha önceki bölümlerde dokunma duyusundan bahsetmiştik.(Bkz. s.4) Dokunma duyusu, Ortega'nın felsefesinde, şeylerle ilişkimizin varolmasındaki temel duyudur. Çünkü dokunma duyusu somutluğu keşfeden ve ilk sırada önemi olan bir duyudur. Ortega, dokunma duyusunun işler, uğraşlar ve çevreden ibaret dünyadaki ilişkimizin yapılanmasında vaz geçilmez bir duyu olduğunu belirtir:

" Şeylerle ilişkimizin belirleyici biçiminin dokunma duyusu olduğu açık. Eğer durum böyleyse dokunma ve tensel ilişkinin dünyamızın yapılanmasında en buyurgan etmen olması zorunludur."(Gasset 1963:72)

Dokunma duyusu; Ortega'nın, 'ister istemez hesaba katılması zorunlu olanların gerçek olduğu' anlayışının bir sonucu olarak temel duyu sayılmıştır. Çünkü dokunma duyusunu uyaranın yaşam içinde hesaba katılmaması mümkün olmaz.

Ortega, şeylerin yalnız başına olduklarını ve bizim açımızdan onların ve diğer insanların bedenlerinin bizim yaşamımız gibi kökten gerçek olduklarını, fakat onların kendi başlarına olan yaşamlarının varsayımsal olduğunu belirtmişti. Dokunma duyusu da bedenlerin kökten gerçek olduklarına delil olan duyudur.

Dokunma duyusu başta olmak üzere, diğer duyuların insanı uyarmasında bilinmesi gereken çok önemli bir nokta vardır: Nesneler duyuları kendi özellikleri (sıfatları) ile uyarırlar. Gözü bir nesne kırmızı rengiyle uyarır. Fakat kırmızı rengin nesneden bağımsız bir yanı yoktur. Yani, sadece kırmızı diyebileceğimiz nesnesi olmayan bir kırmızı yoktur. Dokunma duyusunu uyaran nesne onu kendiliğinde olan özelliğiyle değil, dışarıya verdiği özellikleri ile uyarır. Yani, nesne gözü kırmızı ile uyardığı gibi, dokunma duyusunu da etki ile uyarır. Ortega, nesnelerin bedenimiz ile olan bu şekildeki ilişkisini dinamizm olarak tarif eder:

" Bizim nesnelerle, onların da bizimle pratik ya da pragmatik ilişkimiz, sonuçta bedensel nitelikli olmakla birlikte, maddi değil, dinamiktir. Bizim yaşam dünyamızda maddi hiçbir şey yoktur; bedenim madde olmadığı gibi, ona çarpan şeyler de maddi değildir. Bu da onlar da... Basitleştirmek için şöyle diyebiliriz; salt çarpışmadırlar, bu nedenle, salt dinamizmdirler."(Gasset 1963:80)

Bizim yaşam dünyamız cümleciğiyle, kökten gerçek olan yaşamı kasteder Ortega. Çünkü beden, kökten gerçek olan yaşamı, varsayımsal olan yaşamlarla ve kökten gerçek bedenlerle irtibatlandırır. Diğer bedenlerin, nesnelerin ve yaşamların beden vasıtasıyla bizimle ilişki kurmaları, bedenimizi uyarmalarıyla mümkün olmaktadır. Bedenimizin de bizi uyarması sırf dinamizmle olmaktadır. Bu problemi kavrayabilmek için, bedenimizin bizi nasıl bilgilendirdiğini düşünmek gerekmektedir. Nesneler ile aramızda bedenimiz bulunduğu için, şeyler bizim açımızdan ancak çarpışma ve dinamiklik ifade ederler. Bir şekilde duyularımıza çarpmaları onların bizim kökten gerçek olan yaşamımızda ister istemez göz önüne alınmasını gerektirmektedir.

Nesnelerin bizi bedenimiz vasıtasıyla uyarması ve bizim bedenimiz aracılığı ile onlarla ilişkide bulunmamızın zorunlu olarak doğurduğu sonuçlar vardır. O da nesnelere bakışımızın, biz tarafından, bize göre, bizim açımızdan olduğudur. Yani bizim ben'imiz dünyayı bizim gözümüzle görür. Dünya bize göre bir dünyadır, bizim değerlendirmemizde olan bir dünyadır. Ortega bu konuyu açıklarken, dünyadaki yaşamımızın etkinlik alanları denilebilecek yönlendirmelerden oluştuğunu düşünür, dünya bizim değerlendirdiğimiz bir dünyadır:

"Hepimizin düşleminde bir dünya diyagramı var, bütün şeyleri hatta dediğim gibi, bedensel olmayanları, fikirler, duygular, vb gibi tinsel diye adlandırmaya alışık olduklarımızı bile, o diyagramın bazı karelerine ve bölgelerine yakıştırırız. Öyleyse her kişinin işittiği ya da söylediği sözcükleri o diyagramın hangi bölgesine ittiğini belirlemek ilginç olacaktır." (Gasset 1963:81)

İnsanı, dünyayı kendi gözüyle görür olarak açıklamak, dünyanın ben'in isteğine göre şekillenmesi anlamını içermez. Çünkü Ortega'nın kastettiği; dünyadan gelen uyarıların insan tarafından, onun düşlerindeki dünya anlayışına uygun bir yere

yerleştirilmiş olmasıdır. Yoksa dış dünyanın, etkileri ile birlikte, insan tarafından oluşturulmuş olduğu gibi idealist bir düşünceyi kastetmemektedir. Ortega'nın kastettiği düşünce, onun felsefesinde pragmata olarak özetlenmiştir.

Şeytan kelimesinden bahsedilince, bizim onun için zihnimize ayırdığımız yer, nefret edilecek, kaçılacak, uyulmayacak gibi davranışları verecek olan bölgesidir. Çünkü şeytan bize kötü olarak bildirildiği için, ona zihnimize ayırdığımız yerin bize hatırlatılması veya bizim hatırlamamız durumunda vereceğimiz tepkinin hiç hoşlanmadığımız şeylere vereceğimiz tepkiyle aynı olacağı açıktır. Eğer şeytan bize iyi olarak bildirilmiş olsaydı, tepkimiz o zaman tam tersi olurdu. İşte Ortega pragmata kelimesi ile, şeylere bizim açımızdan bakışı anlatmak istiyor. Ortaya çıkan sonuç, bize biz dışından gelen bilgilerin yani çevreden edindiklerimizin dünya düşlemimizin üzerinde etkili olduklarıdır. Bu noktada Ortega'nın, " ben, ben ve çevremim" cümlesiyle anlatmak istediği ikinci düşünce de anlaşılmış oluyor. Birincisi, insanı şuurlu ve aklın toplamı olarak görmektir. İkincisi de, görüldüğü gibi, çevrenin bizim dünya düşlemimizi etkilemekte olmasıdır. Çevrenin etkisinde bulunmak gibi bir özelliğin insanda bulunması, aklın var olmasından sonra da etkisini göstermektedir.

İnsanın çevresi ile olan ilişkisinin ancak çevrenin bedeni ile olan irtibatı miktarınca olabilmesi, bütün çevre demek olan dünyanın da, tıpkı çevre gibi, kendiliğinde olan bilgilerinin bize ulaşmasında şüphelerin bulunması yüzünden varsayımsal olduğunu savunur Ortega:

" Evren denilen bu ele avuca sığmaz dünya benim için açık seçik değildir, varsayımsaldır, dolayısıyla yoruma bağlıdır."(Gasset 1963:142)

Ortega şeylerin kendiliklerinin ben açısından varsayımsal olduğunu belirttikten sonra, insanın şeyleri nasıl bildiği konusu üzerinde durur. İnsanın bilmesi duyuları vasıtasıyla olduğundan, bilme probleminin anlaşılabilmesi için, duyuların özelliklerinin ortaya konması gerekmektedir. -Yani insan şeyleri nasıl biliyor, ne kadar biliyor, bilmenin ne kadarı duyulara, ne kadarı akla ve hayale aittir?- Problemin bu noktasının anlaşılabilmesi, Ortega felsefesinde insanın konumunu da ortaya çıkaracaktır.

Ortega, şeyleri nasıl bildiğimiz konusunda Husserl'in felsefesine müracaat eder. Onun felsefesiyle kendi felsefesini birleştirir. Husserl, bir şeyin ortada bulunan görünümü ile birlikte başka görünümünün de varolduğu fikrini ortaya koymuştur.

Ortega ise, benzer şekilde, bizim şeyleri bilirken, müracaat ettiğimiz görmek duyusunda, şeylerin bütünüyle algılanmadığını söyler. Elmanın her zaman ancak bir tarafını görebiliriz. Sonra çevirip öbür tarafını görebiliriz. Ancak aynı zamanda iki tarafını görmek mümkün olmayacaktır. Aynadan bakılsa bile, aynadaki görüntünün bizzat şeyin kendisi olmadığı açık olduğundan, biz gördüğümüz şeyin, görmediğimiz tarafını zihnimizde birleştirip bir görüntü elde ederiz. Ortega, cisimleri idrak ederken gözümüzle daima eksik olarak algıladığımızı belirtir:

" Gerçekten de cisimsel olan her şeyin iki yüzü vardır; biz de aya bakarken yaptığımız gibi, o yüzlerden yalnızca birini dikkate alırız. Şimdi de insan bir kez farkına vardığında pek aptalca gelen bir şeyi fark edip şaşırırız: Görmek, dar anlamıyla görmek denen şey söz konusu olduğunda, hiç kimse elma denen şeyi görmüş değildir. Çünkü elma denen şeyin iki yüzü olduğuna inanılır ama, iki yüzün ancak biri ortadadır. " (Gasset 1963:63)

Ortega, şeylerin ancak zihnimizde tam olarak birleştirildiğini ortaya koymasıyla David Hume'un alışkanlık düşüncesini çağrıştırmaktadır.(Hume 1968:18-20) Hume, sebep sonuç ilişkisini zorunlu görmediği için, birbirini takip eden şeylerin, takip edeceklerini bilmemizin sebebinin önceki alışkanlıklarımız olduğunu söyler. Ortega da, şeylerin bilmediğimiz yanı hakkındaki düşüncemizin, önceden görmemizden dolayı, zihnimize kaydetmemizle mümkün olduğunu söyler. İnsanın şeyler hakkındaki kararı önceki alışkanlıklarının bir sonucudur. Çünkü görmediklerimiz hakkındaki yargımız yaşamımızda alışkanlık biçiminde eylemini sürdürür.

Diğer insanlarla, Ortega'ya göre, ortak olan yanıımız, dünyanın bazı genel ve kabataslak yönlerinde anlaşıyor olmamızdır. Dünya, yani, bütün çevre insanlarla aynı anda bulunduğumuz yerdir. Bu çevrenin sınırı ise, şeylerin gördüğümüz yönü ile görmediğimiz yönü arasındaki sınırdır ki, buna Ortega ufuk demektedir:

"Ufuk, dünyanın gözler önünde bulunan kısmı ile, örtülü kısmı arasındaki sınır çizgisidir."(Gasset 1963:67)

Ortega, elma örneğinde olduğu gibi, şeylerin bir görebildiğimiz, bir de göremediğimiz yönünden bahseder. Göremediğimiz kısım alışkanlıklarımızdan ötürü, zihnimizde gördüğümüz tarafıyla birleştirilir. Böylece, şeylerin gördüğümüz ve göremediğimiz iki kısmı vardır. Bu iki sınırın ayrıldığı noktaya Ortega ufuk çizgisi demektedir. Ufuk çizgisinin olması demek, şeylerin üç ayrı yönünün ya da boyutunun bulunması demektir. Yani, şeylerin ilk olarak bir kendileri, bir ufku, bir de ufuk çizgisinin ötesinde ancak zihinde var olan ve örtülü olan şeylerin ötesi vardır. Bu noktadan sonra şimdiye kadar hep aynı anlamda kullanılan çevre ve dünya kavramlarını birbirinden ayırmak gerekiyor. Çevre, ufkun sardığı bize görünen dünya parçasıdır. Dünya deyince Ortega, hem çevreyi, hem ufku, hem de ufkun ötesinde bulunan bütün örtülü kısmı kasteder.

Dolayısıyla Ortega felsefesinde şeylerin bizimle doğrudan ilgisinin ufukla sınırlı olduğunu öğreniyoruz. Ortega'nın bedeni açıklayışında, bedenin bizi bulduğumuz anda birden fazla yerde bulunmaktan alıkoyduğunu öğrenmiştik. Beden, zaman ile ilgisi olmayan zihnin, başka bedenlerle ancak zaman ve mekan içinde ve ufukla sınırlı çevre içinde irtibat kurmasına vasıta olmaktadır.

İnsanın şeyleri bilmesi, şeylerin farkında olması, şeylerin duyuları uyarmasıyla mümkün olmaktadır. Ancak duyular ufukla sınırlı olan çevre dediğimiz kısmı fark eder. Fakat dünya dediğimiz; çevre, ufuk ve ufuk ötesi, duyuların bildirdiklerinin alışkanlıklarla edindiğimiz bilgilerle birleşmesiyle bilinmektedir.

BEN ve ÖTEKİ

Ortega'nın insanı yalnız insandır. Yalnızlık insanın ben'inin farkında olmasıyla aynı şeydir. Ortega, insanı içine dalmayı başaran hayvan olarak tarif etmişti. Sonra, insanın kendi yaşamını kökten gerçek olarak kabul etmişti. Diğer bütün gerçeklikler, kökten gerçek olan yaşamın üzerinde belirmekteydi. Ben'in yaşamı dışındaki yaşamlar varsayımsal ve ikinci dereceden gerçekliklerdi.(Bkz.s10-11)

Ancak Ortega'nın, insanın yalnızlığını savunduğundan ve diğer yaşantıları ikinci dereceden, varsayımsal gerçeklikler kabul etmesinden ötürü idealizme düşmüş gibi anlaşılmak tehlikesi vardır. Bundan dolayı idealizmden ayrı olan temeldeki farkı açıklamak zorunluluğu hisseder:

"Ama tüm bunların iyi anlaşılması gerekiyor. Hiçbir biçimde benim var olan tek şey olduğumu ileri sürmüş olmayı istemem."(Gasset 1963:47)

Ortega, insanın kendi yaşantısını kökten gerçek kabul eder. Diğerlerinin bedenini kökten gerçek, fakat yaşamlarını varsayımsal kabul eder. Dolayısıyla, idealizmden, insanları teker teker yalnız kabul etmesiyle ayrılır. İnsanların diğer insanlarla ilişki kurmalarında da, araya çevre etkisiyle şekillenmiş ve beş duyunun özelliklerinin araç olduğu ve şuurun bulunduğu beden girmektedir.

Ortega, ilerde geleceği gibi, yaşamı uğraşlar yumağı olarak açıklar. Halbuki eğer idealizm olsaydı, -Ortega'nın idealizme itirazı böyledir- hayatta zorluklardan bahsedilemezdi. Dış dünyanın sebebi olan bir iç dünyaya zorluk gösterecek bir şey bulunmazdı. Dünya ister istemez yaşanılmak zorunda olunan yerdir. Yaşamak, Ortega'ya göre, yaşamın ben'in dışında olması zorunluluğu demektir.

Ancak Ortega, varoluşçu ve pragmatist anlayışın sonucu olarak ben'in dışındaki varlıkların, varlıklarını ancak insana destek ya da köstek olmalarında bulur. Şeylerin varlıkları, insana yararlı ya da zararlı olmaktan çıkınca bir anlam ifade etmez. Varlıkları sıfıra iner.

Bu açıdan bakılınca dünya, bir şeyler yapabileceğim ya da yapmak zorunda olduğum şeylerin toplamıdır. Çünkü dünya bana destek olan yönüyle bir şeyler yapabilmeme, düşüncemi eyleme dönüştürmeme, özümü gerçekleştirmeme müsait bir ortamdır. Köstek olan yönüyle dünya, yani idealizmdeki gibi olmayan, uğraşılardan ibaret olan ve en önemlisi ben'in dışında bulunan, yaşamak zorunluluğu olan dünya, bir şeyler yapmak zorunda olduğum, ister istemez hesaba katmak zorunda olduğum şeylerdir, çevre, ufuk ve ötesidir.

Ortega'nın felsefesinde 'öteki', *karşılık verebilen* cümlecigiyle ortaya konulur. Karşılık verebilme yetisinden yoksun olan insanî bir varlık olamaz.

Bu noktada insanın ilişkide bulunabildiği ya da bulunmak zorunda olduğu şeylerin özelliklerine bakmak gerekmektedir. Bu bakışın sonucunda insan denen varlık kendisini gösterecektir.

Şüphe duymadığımız insan varlığının ilişkide bulunmak zorunda olduğu taş ve bitkiyi ele alalım:

Ortega'ya göre, ben, taş ve bitkiyi eylemsizliklerini düşünerek hesaba katarım, ya da diğer deyişle, taş benim için taştır. Ancak ben taş için hiçbir şey ifade etmemekteyim. Bu durum bitki için de söz konusudur. Bizim taş ve bitki konusundaki bilgimiz ve o bilgiye dayalı tutumumuz, onların hiçbir şekilde bize karşılık vermeyecekleri gerçeğine bağlıdır. Onlarda hiçbir eylem yeteneği yoktur, ilişkilerimiz tek taraflıdır. Onlarla olan birlikteliğimizde bizim için iyi ya da kötü fikirleri olmadığından huzur hakimdir. Ancak hayvan söz konusu olduğunda durum değişir. Hayvanla olan ilişkim, onun bana karşılık verebileceğini de hesaba katmamı gerektirir. Ortega bu durumu şöyle özetler:

" Taştan ve bitkiden ayrı biçimde, hayvan bana karşılık veren bir şey olarak görünür gözüme ve bu anlamda yalnız benim için var olmadığından, ben de onun için var olduğumdan, benimle birlikte var olan bir şeydir. Taş vardır ama benimle birlikte var olduğu söylenemez."(Gasset 1963:87)

Ortega, bu açıklamasıyla biz kavramına berraklık getirir. Yani insan, ben ve taş veya ben ve bitki gibi bir cümle kullanamaz. Bunun sebebi, taş ve bitki açısından insanı hesaba katmak veya insanın eylemine karşılık vermek gibi bir durumun söz konusu olmamasıdır. Ancak insan ben ve hayvan gibi bir cümleciği kullanabilir. Çünkü hayvan için ben, ben için hayvan vardır.

İnsan, Ortega'ya göre, diğergam'dır(Gasset 1963:106). Yani, kendisinden önce başkalarının varlığını fark eder. Taşı, bitkiyi, hayvanı ve insanı fark eden insan için problem, insanın nerede farklı olduğunu anlayabilmektir. Ortega bu problemi çözebilmek için, insanların bize nasıl görüldüğü noktasına dikkatimizi çeker. Problemin çözümü için Nietzsche'nin doğa hakkındaki görüşüne müracaat eder . Nietzsche der ki:

" Doğayla baş başa iken kendimizi öylesine rahat ve keyifli duymamızın nedeni, doğanın bizim hakkımızda bir görüşü olmayışındır."(Gasset 1963:90)

Nietzsche, Ortega'nın problemine açıklık getirmektedir. -Yani; ben, hayvanı ve insanı nasıl birbirinden ayırır? 'Öteki' dediğimiz insan nasıl karşımızda belirir?- Nietzsche'nin anlatmak istediği, öteki'nin bizim hakkımızda bir görüşünün bulunmasıdır. Ortega, önceki bölümlerde hayvanı şuur varlığı olarak, insanı da şuur ve akıl varlığı olarak tanımlamaktadır.(Bkz. s. 15-22) İnsanı içine dalan hayvan olarak nitelendirdiğinden; eylemini, hayvanın aksine olarak, çevrenin güdümünde zorunlu olarak kalıplaşmış şekilde ortaya koymaz. İnsanın eylemi tasarlanmış bir eylemdir. Dolayısıyla öteki, benim hakkımda, tıpkı benim onun hakkında olduğu gibi, bir görüşe sahip olmakla ayrılır. Öteki benim yanıt verdiğim gibi, yanıt verme yeteneğine sahip olmakla, taş, bitki ve hayvan kategorisine girmez.

Bu noktada bedeninin yerini tekrar tayin etmek gerekmektedir. Ortega diğer bedenlerin fark edilmesindeki temel unsuru özetler:

" Bedenimiz tüm öteki şeylerin de birer beden olmasına yol açar, dünyanın da. Saf tin diye adlandırdığımız şey açısından ele alınsa, bedenlerin varlığı olmaz, çünkü saf tin onlarla çarpışamaz, baskılarını duyumsayamaz, onlar da onu

algılayamazlar. Saf tin nesneleri elleyemez, taşıyamaz, biçimlendiremez, doğrayamazdı. Çünkü saf tin insancıl bir yaşam yaşayamazdı. Ancak bir hayalet olarak dünyada dolaşıp dururdu."(Gasset 1963:73)

Ortega'nın bu düşüncesini tam olarak anlayabilmek için, İbni Sina'nın 'uçan adamı'nda olduğu gibi (Aydın 1987:202), bedeni olmayan bir insan hayal etmek gerekmektedir. İbni Sina'nın örneğinde olduğu gibi, insanın bedeninden farklı olarak ortaya çıkacak olan yönü onun akli ve düşüncesidir. Eğer beden olmazsa, hem zamandan hem de beden aracılığıyla bilgilendiğimiz nesnelerin özelliklerini anlamaktan mahrum oluruz. Çünkü akıl şeylere dokunamaz, onları göremez, onları koklayamaz, tadamaz, işitemez. Dolayısıyla akıl saf halde bu özellikleri fark edemez. Bu özellikler bize beden vasıtasıyla aktarılır. Beden de aklın idrak ettiklerini idrak edemez. Dolayısıyla beden ancak beden gibi varlıkları fark edebilir. Bu da gösteriyor ki, duyu organları vasıtasıyla da olsa, bedenin bilgilenmesi gibi bir durum ortada bulunduğundan, beden dışında da bedenlerin varlığı kesin olarak ortaya konmuş olur. Nitekim varoluşçu Marcel'e göre de "vücudumuz, düşünen ruhumuzu dış dünyaya bağlamaktadır(Foulquie 1967:34).

Bedeni yalnız beden olarak ele alırsak, onun taş ve bitkiden farkı kalmaz. İnsan bedenini taş ve bitkiden ayıran, karşılık verebilme özelliğidir. İnsan bedenini hayvandan ayıran ise, kalıplaşmış eylemleri değil, tasarlanmış eylemleri ortaya koyabilmesidir. Tasarlanmış eylem ortaya koyabilme ancak insanın özelliğidir. Tasarlamak, gelecek kavramını da içine alır. İnsan geleceğe bir atılıştır. "Bundan dolayı, Ortega'nın felsefesinde bir zaman boyutu olarak gelecek özel bir önem kazanır."(Cevizci 1996:398) Ortega'nın felsefesindeki gelecek kavramının önemi, *İnsan Hayatını Belirleyen Unsurlar, Toplum ve Tarih ile Kütlelerin Doğuşu* konuları içinde detaylı olarak incelenecektir.

Tasarlanmış bir eyleme, aynı şekilde tasarlanmış bir eylemle karşılık verebilme ancak insanın özelliği olduğundan, o insan, karşılık verebilen diğer insan, yani öteki'dir. Öteki, taş ve bitkiden farklı olarak biz kavramı içinde yer alır, hayvandan farklı olarak, onu düşündüğümde karşılık verme yetisinde ortada problem yoktur. Yani

ben ve hayvan dediğimizde, her ne kadar denilebiliyorsa da, biz ve öteki insan denildiğinde ortaya çıkmayan bir sıkıntı, bir problem, yani, ben ve ben gibi bir ben olamama problemi ortaya çıkmaktadır. Toplumsallık öteki insan ile başlar. Ancak buradaki öteki ile ötekileşmeyi karıştırmamak gerekir. Öteki, ben'in dışında olan ben gibi bir başka ben'dir. Ötekileşme ise, yani yalnız hayvana ait olan bu özellik ise, tamamen kendi dışının kontrolünde olmak, yani, sadece şuur varlığı olmak anlamına gelir.

Ortega, İnsanın doğuştan diğergam olduğunu, yani daha kendi benliğinin farkına varmadan, bu dünyada ben olmayan birilerinin varlığının farkına vardığımızı söylemişti. (Bkz. s.36) İnsanın şuur, kendisinden önce başkalarının varlığını idrak eder. Şuur, akıldan mahrum olursa kendisini hiç bir zaman fark etmeyecektir.

Ortega'nın ben felsefesindeki çok önemli nokta, ben'in birinci değil, üçüncü tekil şahıs olmasıdır. Yani sırasıyla biz, sen, ben. Bilinenden farklı olarak ben, biz'in ve sen'in ortaya çıkmasından sonra ortaya çıkar:

Sanılacağının tersine, birinci kişi ortaya en son çıkandır."(Gasset 1963: 111)

Ortega'ya göre ben'in en son ortaya çıkması, insanın varlığının geç farkına varacak yapıda olmasından kaynaklanmaktadır. Önce insan başkalarını bilir. Çünkü, şuurun akla önceliği vardır. Başkaları, yani ötekiler, biz kavramına dahildir. Biz kavramı içinde birisi, ötekilerle karıştırılamayacak özelliklere sahip olduğunda, yani yakınlık veya başkalarıyla karıştırılma tehlikesinin bulunmamasını içerdiğinde sen olur. Ben ve sen, birbirlerine karşılık verebilecek konumda bulunurlar. Sen'in bedeni bir trafik lambası gibi sen'i bildirir, ondan haberdar eder, orası'nı bize bildirir.

'Ben', 'burası' diyeceğimiz yerdedir. Ortega, bedeni tanımlarken, onun, bizi aynı anda iki yerde birden bulunmaktan alıkoyduğunu belirtir. Dolayısıyla bir 'burası', bir de 'orası' vardır. Ben, 'burada'dır.

İnsanın ben'inin farkında olmasında 'aşk'ın özel bir yeri vardır. Çünkü aşık kendisi için, kendi ben'i için sever, aşık olur. Yani, aşk üzerine müstakil bir kitap

yazan Ortega'ya göre; aşk, "aşığın benliğinin derin gerçekliğinde'dir." (Gasset 1963:178) Ortega'nın ben'i, mutlak idealizmden çok farklıdır. O Descartes'dan bu yana ben içine sıkışan dünyayı, o dar odasından yaşamsal akıl kavramıyla çıkarmıştır. Ortega'nın ben felsefesi hakkında kısaca şöyle diyebiliriz:

"Ortega dünyayı ben'den kurtarmıştır. Dirimsel mantık (yaşamsal akıl) kavramını kullanarak onu zırhla döşenmiş ben odasında boğulmaktan kurtarmıştır." (Ibanez 1996:344)

Ortega için kökten gerçeklik ben ya da insan değil, hatta dünya değil, yaşamdır, insanın yaşamıdır.

Bu noktada, varoluşçu felsefenin insan hakkındaki görüşünü temellendirmeye çalışan Ortega'nın ve onun düşüncesini etkileyen varoluşçu filozofların insan hakkındaki görüşlerini tartışmak gerekmektedir;

A. Açıkgenç'e göre varoluşçu felsefecileri iki grupta toplayabiliriz;

"Birinci gruptaki filozoflar, başlıca insan şahsiyetinin toplum içinde yüz yüze bulunduğu toplumsal ve ahlaki problemlerle ilgilenirler. Bu filozoflar genellikle bu problemler hakkındaki çözümlerini 'ferdin varlığı'na dayanarak ortaya koyarlar. Kierkegaard, Sartre, hatta Nietzsche, bir yere kadar, bu tip filozoflardan kabul edilebilir.

Diğerleri ise özellikle varlığın metafizik yönleriyle (ontoloji) ilgilenirler. Bu gruptaki varoluşçu filozoflar başlıca varlık kavramının analizini yapmakla meşguldürler. Çünkü onların analizlerindeki temel referans noktası varlıktır, bu filozoflar 'varlık filozofları'dır. –Heidegger gibi-.”(Açıkgenç 1993:7)

Ortega, her iki grup varoluşçu filozofların da özelliklerini taşımaktadır. Ancak metafizik kaygılarının pek fazla bulunmaması onun birinci grup içinde bulunmasını gerektirmektedir. Ortega, hem varoluşçu insan anlayışını temellendirmeye çalışır, hem de bu anlayışın devamını, insanı temellendirmesinin sonucunu sağlayacak toplumsal çareler önerir. Çünkü o hem bir siyasetçi, hem bir İspanyol vatandaşı, hem bir varoluşçu hem de bir yazardır. Hayatının hem çok inişli çıkışlı olması hem de çok farklı zamanların ve mekanların adamı olması yüzünden, yaşadığı her dönemde varoluşçuluğun insan anlayışını ve İspanyolculuğu korumak gayesini güder.

Ortega, insanın yaşamındaki yalnızlığını insanın kökten gerçeği kabul etmişti. Kökten gerçek durumunda insanlar iletişimsizdirler. Dolayısıyla, varoluşçu felsefenin insan hakkındaki yorumunun bir sonucu olarak, insan, evrende yalnız başına olarak düşünülse de, Ortega'nın felsefesinde ancak yaşam noktasında kökten yalnızdır. İkinci dereceden de olsa diğer yaşamların gerçeklikleri mevcuttur, hem de olması gerekir. Çünkü, Ortega'ya göre, evrende tek olan bir varlığın yalnızlığından bahsedilemez. Yalnızlık, birden fazla varlığın birbiriyle iletişimsizliğinde olabilir.

Ortega'nın varoluşçu felsefenin etkisindeki insan anlayışı insanın belirsizliği noktasına odaklanır. Ortega'nın, insanın kendisini varlaştırması, ya da özünü kendisi gerçekleştirmesi gerektiğini iddia etmesinde varoluşçu felsefeden farklı bir yönü yoktur. Ortega, özün varoluştan sonra geldiğini, yani kendi özünü kendisi yaptığını ve insanın kendisini varlaştırdığını, insan hayatının insanın eylemlerinden ibaret olduğunu ispatlamaya çalışır. Ortega'nın bir varoluşçu olarak iddiası, insan hayatının tamamen boş durumda insana verildiğidir:

"Hayatımız bize hazır olarak verilmedi; asıl anlamında hayat, tamamen bizim sürekli ve biteviye yaptıklarımızdır. Süreç her an işlemektedir. Hiçbir şey doğrudan doğruya Tanrı vergisi olarak bizim değildir; en pasif görünen bazı hareketleri dahi kendimiz gerçekleştirmek zorundayız."(Gasset 1952:30)

Ortega'ya göre, insan hayatı her türlü varoluşa müsait tarzdadır. John Locke'un insan zihnini üzerinde yazı bulunmayan, hiç bir tasarıma sahip olmayan boş bir kağıda benzetmesi gibi, bir varoluşçu olarak Ortega da, insan hayatını her türlü varoluşa müsait boş bir şekilde düşünür. Bu boşluk, insanın her an özünü oluşturması için mücadele etmesini gerektirmektedir. Bu mücadele yalnızca insana ait bir özelliktir. Çünkü taşın taş olması, bitkinin bitki olması için mücadele etmesi gerekmez. Ama insan, her an ayak bastığı noktadan gidebileceği yüzlerce yolun başında bulunur. Ortega'nın cümlesinde insanın bu durumu açıklık kazanır:

"Yaşam sürekli bir yol kavşağı, sürekli bir kararsızlıktır."(Gasset 1957:99)

Ortega, insanın kendisini gerçekleştirmekte tek etkili olan olmasını, varoluşçu düşüncenin etkisiyle kabul ettiğinden, bütün hayatı bir mücadele, bir çarpışma olarak kabul eder. Çünkü her an bir yol kavşağında bulunmak, insanın kendisini gerçekleştirmek zorunda bulunması hayatı ister istemez mücadele ve uğraşlar yumağı durumuna getirir;

" Bütün hayat bir mücadeledir, kendinden başka bir şey olmama gayretidir."(Gasset 1957:99)

Varoluşçu felsefenin, hayatı insanın varolma zorunluluğundan dolayı bir mücadele alanı olarak görmesinin temel nedeni, insanın özünün varoluşundan sonra geldiği düşüncesi, yani belirlenmemişliği, dolayısıyla ne olacağına karar vermesi için çarpışma mecburiyetinde olan bir şey olarak düşünmesidir. İnsan kısaca '*ne olacağı belirlenmemiş olan*'dır.Ortega, hayatın otomatik olarak çevre içinde oluşturulduğu fikrini kabul eder. Yani, oluşunu gerçekleştirmek için insanın sabit bir tabiatı yoktur. Hayat diğer insanlarla, diğer şeylerle tekrar tekrar oluşturulur (Raley 1971:24).

Ancak insanın belirlenmemişliğini temel düşünce olarak ele alan bu felsefe, insanın bir yönünü görmezlikten gelir. İnsan bütün tanımlarından önce insandır:

"(İnsan),belirlenmiş bir tabiatla, ne melek ne hayvan, ne tanrı ne bitki olarak değil, insan olarak doğar, bir tabiatla, hatta belirlenim üstü eğer denilebilirse bir kalıtım ile, bir ilk eğitimle doğar. Buradan itibaren 'güç halinde' sahip olduğu hürriyet uygulanır ve yetiştirilir. Kavramlar arasında aynı zamanda mantıki ve ontolojik düzen, saygı gösterilecek bir düzen vardır; ilkin varolma, insan olmak, sonra hareket etmek, nihayet bazı hallerde hür olarak hareket etmek."(Verneaux 1994:157)

Dolayısıyla insanın belirlenmemiş olması belirlenmiş bir özelliği vardır. Yani insan, insan olarak doğar.

İnsanın varoluşçu felsefedeki yerinin eleştirisini yapabilmek için bu noktada insanın tekrar incelemesini yapmak gerekmektedir:

Varoluşçu felsefenin temel iddiası olan, taş ve bitkiye bir varoluşun verilmiş olduğu, dolayısıyla bunun için mücadele etmesinin gereksiz olduğu, ancak insana bir

öz belirlenmediğinden özünü gerçekleştirmek, kendi özünü yaratmak için mücadele etmesi gerektiği düşüncesinin varacağı bazı sonuçlar bulunmaktadır. İnsanın belirlenmemişliği her türlü belirlenmişliğe uygun duruma gelebilmesi demektir. Taşın, bitkinin ve hayvanın belirlenmişliğinin varlığını kabul ise, insanın belirlenmemişliğinden dolayı, bu belirlenmişliklerden her hangi birine benzemesi imkanının olabilmesi demektir. Benzeyiş bedenlen olamayacağından ancak eylem noktasında olabilir. Eylemler ise tasarlanmış olduklarından, insanın diğer belirlenmişlere, onların o belirlenmişliklerinin ortaya koyduğu eyleme benzer eylemleri tasarlayarak benzemesi mümkün demektir. Dolayısıyla insan, belirlenmiş varlıklara eylem noktasında bir benzerlik ortaya koyabilen, o belirlenmişin insan şeklindeki görünüşü olarak düşünülebilir.

İnsanın her türlü belirlenmişliğe açık olan belirlenmemişliğini, hayvanlar gibi birkaç belirlenmiş örnek göstererek anlayabiliriz;

Tabiatı zehirlemek olan akrebin, yiyecek için hemcinsi ile kavga eden köpeğin, arslanın artığını yemek için pusuda bekleyen sırtlanın durumunun, insanlar arasında, insan yaşamına uygun eylemleri vardır. Hayvan belirlenmiş olduğundan, arslandan sırtlan, sırtlandan arslan eylemi beklenemez. Ancak insanın belirlenmemişliği bütün belirlenmişlerin eylemlerini gerçekleştirebilme imkanını verir.

Ortega, insanın belirlenmemişliğini, her belirlenmişliğe açık olduğunu, görevi ve karakteri tamamlanmış olarak varolmadığını bir cümle ile özetler:

“İnsanın doğası yoktur, tarihi vardır.”(Işık 1992:110)

Ortega, insanı tabiatı olmayan, sabit olmayan bir varlık olarak kabul eder. İnsan tabii, doğal, natural değildir (Gasset 1975:263). Fakat varoluşçu felsefe, insana, insan olarak bir belirlenmemişliğin belirlendiğini, yani insan denen belirlenmemişin, insan olarak doğduğunu kabul ettiğinde – etsin veya etmesin - ortaya çıkan sonuç, insanın ne yapacağı konusunun boşta kaldığıdır. -Özünü kendi yaratmalıdır - cümlesi özün nasıl ve neye göre yaratılacağı problemini doğurur. Ortega, yalnızca Tanrı inancının yaşam konusunu değiştirdiğini söyler(Gasset 1963:263). Yani, insanın

belirlenmemişliği, insana her türlü belirlenmişliğe uygun eylemi gerçekleştirebilme imkanı verdiğinden, ortada varoluşçuların üzerinde durmadıkları şu nokta eksik kalmaktadır: Yani, görev noktasında ' insan nedir? ' problemi.

Varoluşçuluk, aksiyomlarıyla, insanın bulunduğu konumu ortaya çıkarmaya çalışır. Halbuki problem yalnızca insanın konumu değil daha çok, ne yapması gerektiği problemidir. "İnsan nedir? " sorusuna, onun görevi göz önüne alınarak - kendisini varlaştırmaya çalışan varlıktır - cevabını vermek problemi eksik algılamaktır.

Varoluşçuluk, insan oranında evreni var kabul ettiği için, irade ve aklıyla insanı bilinçsiz dünyaya fırlatılmış olarak kabul eder. İnsan zorunlu olarak özgürdür. Çünkü onu sınırlayacak hiç bir şey yoktur. " Sartre insanın özgürlüğünü Allah'ın olmadığı fikrine dayandırır."(Bolay 1996:433) Varoluşçuluk anlayışında çaresiz olarak özgür olan insan, kendi özünü de gerçekleştirmeye çalışmak zorunda olduğundan ve bu görüş alemini saçma olarak kabul ettiğinden, dolayısıyla insan için hiçbir hedef kalmadığından, yalnızca insanın kendi özünü gerçekleştirebilmesinin topluma muhalefetle mümkün olabileceği tezi kalır. Çünkü her şey zıttıyla bilinir. İnsanın özgürlüğü, aşkın varlığın yokluğuna dayandırıldığından, insan için ölüm problemine de çare olacak hiçbir şey kalmadığı için, ölüm varoluşçu felsefede özel bir konumdadır. Ölüm problemi ister istemez varoluşçuluğu karamsarlığı sürüklemiştir. Ölümden doğan karamsarlık, alemin saçma olduğu düşüncesi, insanın zorunlu olarak özgür olduğu, dolayısıyla onu sınırlayacak hazır bir ahlak kuralının bulunmadığı düşüncesi, varoluşçuluğun savunucusu ya da varoluşçuluğun etkilediği insanlarda gayesiz yaşamak gibi sonuçlar doğurmuştur. Halbuki Ortega bir siyaset adamı olarak, İspanyolculuk için siyasi reçeteler ortaya koymuş ve ileride varolacak bir kısım olaylara işaret etmiştir. Hem varoluşçu olmak, hem de idealler göstermek bir çelişkidir. Çünkü insan belirlenmemiş olduğundan dolayı her yöne gidebileceğinden, onu bir çok yönden tek yöne sevk etmek demek olan ideal düşüncesini gerçekleştirmeye yönlendirecek veya zorlayacak hiçbir otorite yoktur. Yani - insan niçin öyle yapacak, yapmazsa ne olur? - sorusuna, varoluşçuluğun içinde - çelişkili düşüncelerden dolayı - bir cevap yoktur. Hem varoluşçu hem siyasetçi olmanın en büyük sıkıntısı, insanı ideallere sevk edecek bir otoritenin olmayışındır. Otorite

eksikliğini bir varoluşçu olarak giderebilmek için, Ortega, devlet konusunda görüleceği gibi, zorunlu olarak pragmatizm düşüncesine eğilecektir. Fakat bu tutum da başka çelişkilerin doğmasına sebep olacaktır.

III. BÖLÜM

ÖZ KAVRAMI

Ortega'nın perspektvizmine ve fenomenolojiye geçmeden önce özellikle varoluşçuluk için temel kavram olan öz kavramının tanımlanması gerekmektedir. Şüphesiz bir kelime, her bilim dalı için ayrı bir anlam taşır. İnsanın tanımı biyolojide, psikolojide, sosyolojide ve felsefede farklıdır. İnsanın, Ortega'ya göre; içine dalan, hayal kuran hayvan gibi tanımlarını vermiştik. Öz konusunda hemen sonra insanın perspektifsel bir varlık olduğunu göreceğiz. Ancak şurası unutulmamalıdır ki, Ortega'nın felsefesinde, insanın bu tanımı Tanrıya nispetlidir. Yani, *insan bir açıdan, bir yönden ve bulunduğu zaman içinde idrak eder. Tanrı ise her yönden, her açıdan idrak eder, her şeyi bütünüyle bilir.*

Öz kavramı başlangıcından bu yana felsefenin temel konularından olmuştur. Yani felsefe eşyanın özünü araştırıyordu. Bu araştırma konusu olan öz, varoluşçu felsefenin aksine başlangıçta mevcuttu, yani var kabul ediliyordu. Genel felsefeye göre özün tanımı aşağıdaki anlamı içermekteydi;

“Öz; duyularla tanınmayan, bir olan, hiçbir zaman değişmediği halde duyularla tanınan ve değişen bütün varlıkların esas olan ve onları var kılan şeydir.”(Foulque 1967:5)

Bu tanımdan anlaşıldığı gibi, öz kavramının önceden kabul edilen bazı özellikleri vardı. Bunlar; duyularla tanınmaması, bir olması, değişmemesi, değişen varlıkların değişmeyen ve onları var kılan tarafını teşkil etmesidir. Bu meseleyi felsefe tarihinde ilk defa derli toplu olarak Platon'da görmekteyiz.

Yukarıda verilmiş olan genel felsefi öz tanımı, bazı göz ile görülen gerçeklere dayanmaktaydı. Bu konunun daha iyi anlaşılması için Platon'un ideler kuramının arkasında yatan temel düşünceyi yada sevk edici düşünceyi inceleyebiliriz. ‘Acaba Platon neye dayanarak bu kuramı ortaya koyma cesaretini bulmuştur?’ diye düşünüldüğünde problemin mahiyeti daha iyi anlaşılabilir.

Platon, küllî bir kavram ile adlandırdığımız şeylerin, mutlaka birbiriyle bir ilgisinin olması gerektiğini, aksi halde ortak olmanın açıklanamaz bir durum ortaya koyduğunu düşünmüştür. Platon, meşhur mağara örneğinde olduğu gibi; ortaklığın sebebi olan şeyleri ideler olarak tanımlar; şeylerin, onların gölgeleri olduğunu söyler. Platon, ‘aynı adı verdiğimiz değişik nesneleri hep birden içine alan bir idea, bir kalıp arıyoruz’ demektedir (Platon 1992:282). Tek bir idea düşüncesi, yani aynı şeyleri bir yapan o şeyin düşüncesi şeylerin özünü vermektedir.

Yukarıdaki düşüncelerden de ortaya çıktığı gibi, geleneksel felsefede öz; değişmeyen, sürekli, duyular ötesi ve duyularla bilinenlerin sebebi konumundadır. Varoluşçu felsefede ise durum tam tersinedir. Yani varoluşçu felsefede duyularla tanınmayan öze hareket etmek yol almak yerine duyularla tanınan, varolan ve bilinenden yola çıkarak hareket etmek vardır. Bir özü yakalamak gibi bir gaye de yoktur. Sadece varoluşçu Jaspers’in deyimiyle “felsefe yolda olmaktır.”(Jaspers 1981:31) Yani hakikatin şudur diye bir tanımı yoktur. Dolayısıyla varoluşçuluk hazır bir ahlak kuralının varlığını da kabul etmediği için bireysellik ile iç içedir.

Öz kavramının insan açısından ele alınması ise bizim konumuzu teşkil etmektedir. Ortega insan dışında hiç bir şeyin, o şey olması, yani kendisi olması için uğraşması gerekmediğini ama insanın tam tersine özü belirsiz ve insanlığını kaybetmeye açık varlık olduğundan sürekli kaybetmemek için uğraşması gerektiğini söyler(Gasset 1963:25). Dolayısıyla Ortega’nın felsefesinde insan özsüz bir varlıktır. Diğer varlıkların konumu insanın tersine, kendisi olmak için uğraşmayacak şekilde tam olarak verilmiş vaziyettedir. Daha önce geçtiği gibi insan bir belirlenmemiştir.(Bkz. s.41-44) Özü her öz olabilendir. Ortega, insanı özünde belirsiz olduğundan dolayı, onun insanlığını kaybetme rizikosuyla yaşadığını düşünür. Fakat Ortega’nın düşüncelerinde eksik olan nokta; insanın, insanlığı tehlikede olan bir varlık değil, vazifesi meçhul, vazifesinden emin olunamayan, bir varlık olduğu noktasının ihmal edilmiş olmasıdır. Çünkü, insan bir belirlenmemiştir veya insan özsüz bir varlıktır denilirken, insan olduğu şüphesiz kabul edilmiştir.

Ortega da, varoluşçuluk gibi, insanın özünü kendisi yaptığını düşündüğünden, peşin olarak özün mümkün olduğunu kabul etmiş demektir. Nitekim varoluşçu felsefenin öğretisi de bu şekildedir:

“Bu felsefeye göre, eşyanın kendi asıl varlığını teşkil eden öz mümkün bir şeydir. Bu imkan varoluş sayesinde realite haline geliyor. Şu halde varlık, özü, halin hareketi haline koyuyor.”(Foulquie 1967:9)

Varoluşçu felsefe, varlığın bizzat kendisi değil, varoluşu ile ya da diğer bir deyişle vücut ile değil mevcut ile uğraşır. Varoluş, varoluşçu felsefeye göre imkandan gerçeğe geçiş hareketidir. Bir oluş süreci, bir hareket zorunluluğudur. Konu insan olduğu için Ortega bu durumu, insanın yazgısı olarak niteler:

“İnsanın yazgısı her şeyden önce eylemdir.”(Gasset 1963:23)

Ortega'nın eylemden kastettiği, insanın varoluşunu gerçekleştirmek için sürekli hareket etmesi gerekliliğidir. Çünkü insan, her an insanlığını kaybetme rizikosunu taşıyan bir varlıktır. İnsan, içine dalan hayvan olduğuna göre, içine dalmak da geleceği tasarlamak olduğuna göre, insanın varoluşunu gerçekleştirmek için sürekli hareket etmesi demek, önceden tasarlanmış bir plana göre davranması demektir. Ya da diğer bir deyişle her an imkanları fark edebilmek demektir:

“Varoluşumuz, her an ve her şeyden önce bizim için mümkün olanın idrak edilmesidir.”(Gasset 1957:40)

Sartre'a göre de varoluş, insanın karşılaştığı durumlarla mücadelesi demektir:

“Boş bir levha; insan, işte böyle hayatın içine girer. Daima yeni durumlar ile karşılaşır ve bu durumların hakkından geldiği ölçüde de onun özü oluşur.”(Hübscher 1994:138)

Bu özün oluşmasının yollarından biri de, Ortega'ya göre, topluma muhalefettir:

“İnsan, bireyselliğini, kendini topluluğa düşman, geleneğe karşıt duyduğu oranda keşfeder.”(Işık 1992:69)

Varoluşçuluğun öz anlayışını aynı şekilde kabul eden Ortega, yalnızca, bu anlayışı örneklerle temellendirmek, değişik cümlelerle ifade etmek yolunu takip

etmiştir. İnsan, diğer varlıklardan, özü olmayan, özünü kendisi yapma zorunluluğu olan, özgürlüğe mahkum bir varlık olarak ayrılmıştır.

Öz konusuna başlarken, bir kelimenin her bilim dalı için farklı bir anlam taşıdığını söylemiştik. Bir kelime farklı kavramlar içinde de farklı anlamlar taşıyabilir. Bunların birbiriyle hiç bir ilgileri de bulunmayabilir. Öz kavramı da aynı şekilde; fenomenolojide yakini bilgiyi elde etmek ile ulaşılabilecek şeylerin özünü ifade eder. Bilinç, şey hakkındaki her şeyi, bu arada bilincin önceki alışkanlıklardan ve yerleşmiş inançların varlığından dolayı kendisini de paranteze alma metodunu takip ederek saf özler'i yakalamaya çalışır. Bilincin metodu deneydir. Deneyse deneyde hazır olmayı hazır kılamadığı için, özler mistik bir yoldan verilemeyecek demektir (İnam 1995:19).

Dolayısıyla fenomenoloji; “yaşanmışın (deneyin) tarafsız olanını ve bu deney esnasında hazır bulunan özleri ‘saf’ olarak tasvir etmektir.”(Sena 1975:481) Yani, fenomenoloji,şeylerin hakikatini bulmanın bir yoludur. Sezgisel bilinç olarak düşünülebilir.

Varoluşçuluğun temel problemi olan ‘öz’ ise, bütünüyle insan ile ilgilidir. Yani üzerinde çalışılan materyal insan özü’dür. Şeylerin özlerini tarafsız olarak bulmak gibi bir düşünce, yani, fenomenolojinin düşüncesi, varoluşçuluğun öz kavramı ile doğrudan ilgili değildir.

Hakikatte insanın özü; akıl, öfke ve faydalıyı arzu edip, zararlıyı da uzaklaştırma gibi üç duygunun sonsuz derece gelişmesine uygun bir kabiliyetten ibarettir. Varoluşçuluk bu noktadan bakıldığında, İnsanın bu üç duygusu üzerinde yorum yapan bir öğretisi olarak düşünülebilir.

Daha sonra göreceğimiz Ortega’nın perspektivizminde, fenomenolojinin aksine, insanların paranteze alınmış bakış açılarını değil, her biri kendi açısından doğru olan, ama mutlak doğru olmayan bakış açılarını göreceğiz. Fenomenoloji de bilincin yöneldiği şey, bilincin esas konusudur. Perspektivizm de ise, şeyler’den ziyade, şeyler’e bakan insanların perspektifleri, yani bakış açıları esas konudur.

PERSPEKTİVİZM

Perspektivizm kavramının kökü olan, *perspective* kelimesinin bizim konumuzla ilgili olan anlamı *kişisel bakış* ifade etmektedir. Yada genel anlamıyla yalnızca *bir açıdan bakış* ifade etmektedir. Ortega'nın perspektivizmi de, bu anlamların felsefeye tatbik edilmesinden ibarettir. Yalnızca bir açıdan bakış ve ya kişisel bakış, Ortega'nın perspektivizminde, herkesin kendi düşüncesinin sınırlarında düşünmesi ya da bir görüşün kendi zamanındaki olayların arasında, görüşü öne sürenin düşüncesiyle sınırlı olması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, "her perspektif tektir, yeri doldurulamaz ve gereklidir. Hepsi eşit derecede doğrudur."(Edwards 1967:53,c.8)

Ortega'nın perspektivizm kavramıyla ortaya koymak istediği fikir; dilin bir cümleden çok anlam çıkarabilme özelliğinden dolayı, bir filozofun sözünün bir çok anlama yorumlanabilmesi mümkün olduğundan, aslında o anlamlardan birisi yani yalnızca filozofun ortaya koymak istediği anlamın doğru olduğu anlayışını da içermektedir. Her cümleden bir çok anlam çıkarılabilir. Bu dilin bir özelliğidir. Ancak filozofun sözü; onun düşüncesiyle, çevresiyle, çağı ile sınırlıdır. Kesinlikle Ortega'ya göre cümleler mutlak anlamlarıyla ele alınamaz. Dil buna müsait değildir. Yani, bir filozofun, diyelim ki Kant'ın söylediği bir cümle, sanki mutlak bir söz imiş gibi ele alınamaz. Mutlak olarak ele almak demek, o cümleyi bulunduğu zamanla, çağla ve kişiyle irtibatlı görmemek demektir. Hiç bir filozofun sözü mutlak olarak ele alınamaz. Mutlak olarak ele almak, o sözü filozofun kastettiğinin dışına çıkarmak demektir:

"Oysa, Kant'ın gerçek öğretisi somut olarak kendisinden ayrılamaz; onu tasarlamış, açıklamış, yazmış olan Kant' tır, ya da o öğreti tam olarak, Kant nasıl tasarlamışsa öyledir."(Işık 1992:116)

Ortega, düşünceyi tanımlarken onu, insanın belli bir ortam karşısında ve belli bir amaçla gerçekleştirdiği eylem olarak ifade ettiğinden, ortamın ve kişinin tasarımının göz önüne alınmaması, ister istemez o düşüncenin de yanlış anlaşılmasına sebep olacağını düşünür. Dolayısıyla Ortega, bir felsefe sisteminin sürekliliği diye bir şeye de

kabul etmez. Fikirler kendi çağlarında, yani durumların ortak ve eşit olduğu zamanlarda, anlamlı ve doğrudurlar. Ortega'ya göre fikirlerin evrenselliği olamaz:

“Büyük felsefe sistemleri de genel geçer olan evren tasarımları değildir, bu sistemler, daima onları yaratmış olanların ufkunu da kuşatırlar.”(Hübscher 1994:126)

Ortega, daha önce gördüğümüz gibi, mutlak akıl kavramının yerine yaşamsal akıl kavramını koyduğu için, yaşam da bireysel olduğu için, bir yaşam çerçevesinde ortaya konulan düşünceyi o yaşamın sınırları içinde düşünür. Dolayısıyla bir yaşamın sınırları içinde ortaya konulan düşüncenin genel geçerliği olamayacağı gibi, doğruluğu da kendi ortamı içinde ele alınmadıkça tutarlı olmaz. Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisinde Ortega özellikle bu yönleriyle ele alınır. Ortega, bulunduğu ortam ve zamandan soyutlanan bir gerçekliği anlama olanağının yokluğunu vurgular.

Ortega'nın gerek perspektivizm kavramı, gerekse ‘ben, ben ve çevrem toplamıyım’ diyen düşüncesi, onun tabiriyle “XIX. Yüzyılın ikinci yarısının en önemli düşünürü”(Gasset 1981:216) dediği Dilthey'e dayanmaktadır. ‘Perspektivizm’ kavramını sonuç veren yaşamsal akıl kavramının kökleri Dilthey’dedir:

“Kendisini bir yaşam filozofu olarak niteleyen Dilthey’e göre; yaşam, dışarıdan yapılacak akla uygun spekülative sistemlerle değil, bizzat yaşanarak içerisinden kavranılabilir, yani yorumlanabilir.”(Göka 1996:32)

Dilthey, tinsel gerçeğin, yani insana ait gerçekliklerin, yani duygularımızdan, yapıp etmelerimizden, başkalarıyla etkileşimimizden oluşan gerçekliklerin, doğal bilimler yöntemiyle ele alınmasını kabul etmez. İnsanı temel alan bilimler yorumlamaya, anlamaya, kavramaya, önem vermesi gereken bilimler olduğundan, genel ile değil birey ile uğraşırlar:

“Dilthey, bireyi tek başına değil de, her zaman çevresi ile birlikte değerlendirmiştir.”(Cevizci 1996:144)

Birey ile uğraşmak perspektivizmin, bireyi çevre ile birlikte değerlendirmek yaşamsal aklın kaynağıdır. Çünkü bireyi esas almak, genelden uzaklaşmak, birey açısından bakmak anlamına gelir ki, her birey ve her bireyin çevresi farklı olduğundan,

bireyin kainata olan bakışı ister istemez perspektivizmi sonuç verecektir. Ortega'ya göre, "her bir yaşam, kainata açılan bir görüş noktasıdır."(Edwards 1967:3,c.8)

Kainatı insan oranında var saymak düşüncesine sahip olan varoluşçuluğun öğretisini savunan Ortega'nın, perspektivizm kavramını ileri sürmemesi mümkün değildir. Çünkü varoluşçuluğun öğretisi olan hakikatın öznel olması ve evrene anlamın insan tarafından verilmesi düşünceleri ister istemez perspektivizmi doğurur.

Perspektivizm kavramı iki ayrı problemin de doğmasına yol açar. Bunların birincisi, perspektivizm açısından yanlışın ne olduğu, ikincisi de yine perspektivizm açısından doğrunun nasıl bulunacağı sorunudur. Varoluşçuluğun perspektivizmi sonuç verdiğini söylemiştik. Ortega'nın perspektivizminin, varoluşçuluğun zorunlu sonucu olan perspektivizmden farkı, yani evrensel doğrunun varlığı düşüncesi, bu noktada ortaya çıkmaktadır:

"Her bir yaşam, çevre ve ben arasındaki bir etkileşimin sonucudur, her ben bir perspektif birliğine sahiptir. Hakikat öyleyse, perspektiftir ve sınırlılıktan kaynaklanan görüş noktasının birliğine bağlıdır. Ve yalnızca kendi doğruluğunu iddia eden perspektif dışında yanlış olan bir perspektif yoktur."(Audi 1995:552)

Ortega'ya göre perspektifler yanlış değildir. Yanlış olan bir perspektifin doğru olduğunu iddia etmektir. Doğru, bütün perspektiflerin bir araya getirilmesiyle bulunabilir:

"Biri çıkıp da birbirinden farklı olan perspektifleri gerçekten yan yana getirip birleştirebilseydi, mutlak hakikate sahip olmuş olurdu, tıpkı bireysel hayatın içeriğini ve çeşitliliğini bilen Tanrı gibi."(Hübscher 1994:126)

Perspektivizm noktasında doğru'yu bütün perspektiflerin arkasında bulunan derin gerçek olarak göstermektedir Ortega. Perspektifler, bireysel yaşamların kainata bakışlarıdır. Bu yaşamlara tek tek bakıp birleştirmek hakikati yakalamanın metodudur. Ortega, perspektifleri ve bireysel yaşamları, ya da yaşamsal akılları birleştiren akla daha sonra tarihsel akıl adını verecektir. Tarihsel Akıl adlı eserinde Ortega, yaşamsal aklın bir üst derecesi olan; tarihin, yani geçmiş yaşamların bu gün görünür hali olan

insanın doğruyu bulmasının metodu olan, tarihsel akıl üzerinde tartışmaktadır. Tıpkı Dilthey gibi, insanı tarih olarak ele alır:

“Kısaca, insanın tabiatı yoktur, tam tersine, onun yerine tarihi vardır.”(Gasset 1983:223)

İnsanı tarih olarak ele almak; insanı bir kanuna tabi tutmamak, onu anlamak, onu çevresiyle birlikte değerlendirmek anlamına gelmektedir. İnsanın öz’ü belirlenmemiş olduğundan, onun özünü, yani insanı tanımak için tarihe bakmak, insanın tarihini incelemek gerekmektedir. İnsan, tarihi içinde şekillenmiş bir varlıktır. Şu anda da tarihinin bir özeti olarak bulunmaktadır. Biz şu andaki insana bakmakla onu bütün tarihi ile görmekteyiz. Dolayısıyla tarihin uzaktan etkisi diye bir şey yoktur. Tarih, şu anda insanların gelmiş olduğu seviyeden, ya da gelenek, görenek ve kültürden ibarettir. Dolayısıyla tarihin insana etkisi demek, Ortega’ya göre, şu andaki *toplum denen çevrenin* etkisi demektir.

Toplum denen çevrenin içinde her bireyin konumu farklı olduğundan, onların kainata bakışları yani perspektifleri farklıdır. Hepsi teker teker doğrudur. Tarihsel akıl ise her bir perspektifi nazara alan akıldır. Hiç birini ihmal etmez. Bu haliyle, tarihsel akıl, Husserl’in fenomenolojisini çağrıştırmaktadır. İlk bölümde gördüğümüz doğru kavramı ise, fenomenolojinin hedefi olan kesin bilgi ile paralellik arz etmektedir.

Ortega’nın perspektivizmi, yaşamlara tek tek bakar. Tarihsel akıl ise, perspektiflerin bütünü –doğruyu bulmak için- göz önüne alır. Bütünü parçaların toplamıyla yakalamak noktasını temel almıştır.

Ortega, perspektiflerin bir araya getirilerek, hepsi göz önüne alınarak – hiç birinin yanlış olmadığı düşüncesiyle- mutlak hakikatin bulunabileceği düşüncesindedir. Fakat bu düşünce, ateist varoluşçu Sartre ile, teist varoluşçu Marcel’in, -her ikisinin de görüşlerinin birer perspektif kabul edilmesi halinde- nasıl bir araya getirileceğini – çünkü perspektivizm açısından her ikisi de doğru olduğundan dolayı- gösteremez.

Sartre, bütün varoluşçular gibi özün varoluştan sonra geldiğini, insanın kendi özünü kendisi var ettiğini söyler. Bir eseri yapan sanatkar, eseri yapmadan önce eserin

özünü tasarlar, sonra yapar. Dolayısıyla o eser için öz, varlığından öncedir, dolayısıyla bir sanatkarı gerektirir. Fakat Sartre, insanın özünün önceden bulunmadığını söyleyerek, o özü tasarlayanın da –Tanrı’nın da- var olmadığını sonucunu çıkarır:

“Buna göre bir ‘insan tabiatı’ yoktur, zira onu tasarlayan bir Tanrı yoktur.”(Gürsoy 1991:62)

Sartre, insanın özünün yaratıcısı yine insanın kendisi olması gerektiği düşüncesini insan olmanın temel şartı gördüğünden, Tanrının var olması durumunda insanın kendi özünü yaratması konusu tehlikeye düştüğü için, Tanrının varlığını insanın özgürlüğüne ve insan olmasına ters bulduğu için inkar etmektedir. Tanrının varlığı, Sartre’ a göre, insanın özgürlüğünü ortadan kaldırmaktadır.

Halbuki, bir şeyin olmasını veya olmamasını istemek, veya bir şeyin varlığının veya yokluğunun bazı prensiplere ters düşmesi, o şeyin varlığını veya yokluğunu engellemez. Uçurumu kabul etmemek, uçurumu ortadan kaldırmaz. Sartre’ın Tanrının yokluğunu, insanın insan olma şartı görmesi Tanrının varlığını veya yokluğunu engellemez.

Teist varoluşçu Marcel’e göre ise Sartre’ın düşüncesinin tam tersi doğrudur:

“Egzistansın kendisini tam manasıyla gösterebilmesi, kişinin kendisi dışındaki bir başka varlıkla ilgisi dahilinde olacak bir iştir. O (insan) ancak kendisini bir başkası için, bir başkası ile münasebet halinde ele aldığı zaman vardır.”(Gürsoy 1991:65)

Marcel; varlığın, ya da, varoluşçu görüşün deyiimiyle kendini gerçekleştirmenin şartı olarak, bir varlığın –yani insanın- kendisi dışında bir şeyle ilişki halinde olmasını şart koşturmaktadır. Yani, bir şey ancak kendisi dışında bir şeyin varlığı ile kendisini gerçekleştirebilir. Yani bir şey ancak zıttı ile bilinebilir. Işığın bilinmesi için karanlık, sıcaklığın bilinmesi için soğukluk gereklidir. İnsanın kendisini bilebilmesi ya da varlığını gerçekleştirebilmesi için onu sınırlayan şeyler olmalıdır. Yani kendisi dışında birileri. Marcel’e göre, insan için Tanrı da aynı konumdadır. Sonuç olarak Marcel’in görüşü Sartre’ın görüşüne taban tabana zıttır. Dolayısıyla, Ortega’nın perspektivizminin bu iki zıt görüşü göz önüne alarak mutlak hakikati bulması mümkün olmaz. Çünkü iki zıt şeyin ortası olmaz. Ortega’nın bu noktadaki görüşü eksiktir. Ancak şu şekilde bir

tanımı olsaydı, o zaman tamamen zıt görüşlerin de mutlak hakikati bulmada yardımcı olabilirdi; ‘perspektifleri değil, perspektifleri sonuç veren delillerin bütünü göz önüne alınmasıyla evrensel hakikat yakalanabilir.’

Ortega, her insanın bakışının farklı olduğuna, ‘The Dehumanization of Art’ adlı eserinde bir örnek vermektedir (Gasset 1972:14-15). Örneğinde; can çekişmekte olan bir adamın baş ucunda bulunan eşini, bir doktoru, bir gazeteciyi ve tesadüfen orada bulunan bir ressamın durumunu sergilemektedir. Can çekişmekte olan adamın eşi ile sırasıyla doktor, gazeteci ve ressam arasında gittikçe farklılaşan bir olay izlenimi vardır. ‘Hangisi doğrudur?’ diye baktığımızda yanlış olan yoktur. Sadece farklı bakış açıları vardır. Her birinin ayrı bir olay izlediğini, özellikle can çekişen adamın eşi ile ressam arasında birbirini hiç tutmayan bakış açısının var olduğunu söyleyebiliriz. Hiç birisi mutlak hakikati göstermez. Biz bunlardan birini, bizce normal olanı seçeriz. Burada en normali eşinin tavrıdır. Çünkü eşi olayı yaşamakta, ressam izlemektedir. Ancak, her ne kadar *normal* dediğimiz bir perspektif olsa da, diğerleri için de farklı açılardan bir normalliğin bulunabileceğini söyleyebiliriz. Bu yüzden Ortega, değişik perspektifler arasında birinin en iyi, otoriter ve bağımsız bir kriter olacağını kabul etmez (Dobson 1989:144).

Ortega, daha sonra o ressamın, o olayı canlandıran bir resim yapması durumunda, o ortam içinde yaşanan, özellikle can çekişen adamın eşinin yaşadığı durumun, o olaya kayıtsız olduğundan dolayı ressam tarafından bilinemeyeceğini, dolayısıyla eserine kendi bakış açısını aktaracağını, bunun da sanatın insanı dışlaması demek olduğunu, görünümünün ancak yaşandığı şekilde sunulduklarında insanî olduğunu anlatır. Bu nokta bizim konumuzla doğrudan irtibatlı olmadığı için asıl konumuza dönüyoruz.

Örnekte olduğu gibi, can çekişen adamı seyredenlerin her birisi ayrı dünyalardan olayı izlemektedirler. Olayla olan ilişkileri yakınlıklarıyla değişmektedir. Yargıları, tavırları düşünceleri tamamen farklıdır. Eşi için hüznün, gazeteci için haberdirdir. Aynı şekilde çevremizdeki dünya bizim için can çekişen adamın konumundadır. Biz de ya eş, ya doktor, ya gazeteci, ya ressam, ya da bir başka konumdayız. Yani

perspektiflerimiz farklıdır. Perspektiflerimizin farklı olduğunu kabul etmek zorunluluğu perspektivizmdir.

Perspektivizm ile fenomenolojinin ilgisine gelince; her ikisinde de görünümünün, ya da kişisel perspektiflerin mutlak hakikate ya da yakini bilgiye ulaştırmadığı düşüncesi vardı. Husserl, paranteze alma düşüncesini, Ortega ise perspektiflerin mutlak hakikatin ipuçları olduğu düşüncesini ortaya koymuştur. Farklarına gelince; Fenomenolojide paranteze alma düşüncesi, her bilginin doğru olmadığını kabul etmenin bir sonucudur. Halbuki perspektivizmde iki doğru vardır; birincisi, perspektiflerin teker teker bilgisi, diğeri, bütün perspektiflerin işaret ettiği mutlak hakikat. Fenomenoloji şeylerin bireysel özellikleriyle uğraşmaz. Şeylerin arkasındaki genel özü yakalamaya uğraşır:

“(Böylece fenomenolojide) somut bireysel ‘ağaç’ (veya başka bir şey) genel özün sonsuz örneklerinden biri olmuştur. Fenomenoloji, bilinç yaşantısını gerçekte nasıl verilmişse öyle (nesneyi şu yandan ya da bu yandan, şu açıklık ya da belirsizlikle veren bir yaşantı olarak) ele alır, ama onun bireysel özellikleriyle uğraşmaz, ‘ideal-özdeş özü’ ele geçirmeye çalışır. Husserl’in isteği, ‘özün kendisinde ne karar altına alınmışsa yaşantıya onu yerleştirmek, böylece yerleştirilen şeyi yaşantının kendisinde bulmak’tır.”(İnam 1995:36)

Fakat, hem fenomenolojide, hem perspektivizmde doğru ve kesin bilgi’nin veya mutlak hakikatin başladığı sınır meçhuldür. Her ikisi de Platon’un İdealarını çağrıştırmaktadır. Çünkü hepsinde ortak olan nokta, tek tek görünümünün, ya da bireyselliklerin mutlak hakikati bütünüyle temsil etmediğidir. Ancak konu, daha önce geçtiği gibi, fenomenolojide şeylerin özü, perspektivizmde ise öncelikle insanların bakış açısidir.

IV. BÖLÜM

İNSAN HAYATINI BELİRLEYEN UNSURLAR, TOPLUM ve TARİH

Bu bölüm, Ortega'nın varoluşçu felsefenin öğretisi sınırları içinde düşündüğü hayat kavramını ve o hayata uygun yönetim biçimiyle, kütle adamı, ya da yığın adamı dediği sıradan insanların tarih içinde yükselerek idareci ve müdahaleci konuma geldiklerini gösteren yorumlarını içermektedir. Ortega, bir İspanyol vatandaşı olarak, İspanya'nın tarihindeki belki en karışık dönemleri görmüştür. İspanyol devletini yok olmaya ve ya parçalanmaya götüren tarihi seyri içerisinde kütle adamının ve ya kütle adamlarının tam olarak ortaya çıktığının farkına varır. Bu kütle adamı, yalnız İspanya'da değil Avrupa'nın her yerinde, Amerika'da tamamen kontrolü ele geçirmiş durumdadır. Kütle adamı salt eylem adamıdır.

Ortega, varoluşçu düşünce yapısını muhafaza etmekle beraber, devletin geleceğini tehdit eden kütle adamının kontrol altına alınmasını veya geri plana itilmesini, ancak aynı zamanda içine dalabilen hayvanın kişisel özgürlüğünün de korunmasını sağlayacak bir devlet sistemi önerir, diğerlerinin tenkidini yapar. Bu sistem liberal demokrasidir. Liberal demokrasi, bireyseliğin ve devletçiliğin birleştirildiği sistemdir.

İnsanı Ortega, içine dalan hayvan olarak nitelendirmişti. İçine dalma olmaksızın insan hayvanlık sınırını aşamaz. Salt eylem adamı olan kütle adamı ise, düşünmez, sadece yapar. Ötekileşme denilen, duyguların düşünceye hakim olmasına Avrupa gittikçe kaymaktadır.

Ortega, genel olarak önce hayatın ve dünyanın tanımını yapar, insanın dünyadaki konumunu açıklar. Sonra insanın şu andaki tarihi seyrinin sonucu olan farklılığına uygun yaşayış disiplini ve gereğini anlatır. Daha sonra bu disiplinin varlığını devam ettirecek çareleri izah eder.

Ortega y Gasset'in bu bölüm içinde ortaya koyduğu kavramlar, yaşam ve dünya, kütle adamı, intellektüel azınlık, gelenek ve görenek, devlet ve liberal demokrasidir.

Görenek konusu içine aynı zamanda, kültür ve din de girmektedir. Bu kavramların açıklamasına girmeden önce Ortega'nın kavram tanımını vermek gerekmektedir;

“Her kavram bir yaşam sahnesinin betimlemesidir.”(Gasset 1963:78)

Yani kavramlar, doğrudan doğruya insan yaşamında beliren şeylerin insan açısından tanımlanmasından ibarettir. Kavramlar insanın yaşamı içinde var olan şeylerin, o şeyler olmaksızın ifade edilmesine yardımcı olan zihni tanımlamalardır.

Ortega'ya göre hayat, kelimenin tam manasıyla bir dramdır. Daha önce Ortega insanı kökten yalnız kabul ettiği için, bu görüşün sonucu olarak, insanın ister istemez egoizm kısılacında kaldığını, hayatın, yani ben'in hayatının varlığının devamını çalışmak dürtüsünün en kuvvetli dürtü olması dolayısıyla, hayatın da egoizmden ibaret olduğunu söyler;

“Egoizmden başka bir şey olmayan hayat bir labirenttir.”(Gasset 1957:142)

Ortega'nın hayat tanımı, onun insan için uğraşlar yumağından ibaret olduğu düşüncesinden doğmuştur. Yani hayatın, bizim elimizde ve kontrolümüzde olan kısımları çok az olduğundan, hayat tamamen bir çarpışma dünyasıdır:

“Hayat bir kaostur, insanın içinde kaybolduğu arapsaçı ve karmaşık bir çengel.”(Gasset 1952:43)

İnsan Ortega'ya göre, dünyada belirlenmemiş bir varlık olarak bulunduğu için, kendisini belirlemek için mücadele etmesi gerekmektedir. Bu mücadele içinde, dünyada insanın bulabileceği sınırlı da olsa bazı imkanlar vardır. Yaşamak, insanın kendisini bu imkanlar atmosferinde bulması demektir. İnsan, dünya denen ortamda belirli imkanlar çerçevesinde bulunur.

İşte Ortega'nın yaşamsal akıl kavramı, bu imkanları tespit edip insanın ona göre davranmasını esas almayı gerekli gören bir kavramdır. Yani, kanun ve kurallar doğrudan hayattan gelmelidir. Çünkü yaşam, Ortega'nın felsefesinde tamamen mutlak akıl diye nitelendirdiği kavramın çerçevesinde akıp gitmez. Bilimin, mutlak akıl kavramının ifadesi olduğu daha önce geçmişti.(Bkz. s.7)

Ortega, hayatın kurallarının bilimden çıkarılmasıyla, vaktiyle kiliseden çıkarılmasını aynı kategoriye dahil etmektedir. Bu yüzden Ortega, derece derece dinî öğretinin öğretimden elenmesinin ve laik bir okul sistemi içinde özgür bir ahlakın savunmasını yapmaktadır (Niedermayer 1978:25). Ortega'ya göre din ve bilim, her ikisinin de ortak özelliği, yaşama nisbetle aldatıcı durumda bulunmalarıdır. Ortega, artık din ve bilimin yerine yaşama, yaşamsal akıl kavramının hakim olması gerektiğini söyler:

“İlk önce gökten indirilmiş dinsel inancın karşısına ‘mutlak akıl’, bilim dikildi; bu gün de ‘mutlak akıl’ın karşısına yaşamın kendisi dikilip buyurganlığını ilan ediyor. Yaşamın kendisi, yani ‘yaşamsal akıl’, çünkü gördüğümüz gibi, ‘yaşamak’, kaçınılmaz koşullar karşısında akıl yürütmekten başka çaresi bulunmamaktır.”(Gasset 1962:84)

Ortega da, çoğu Avrupalı yazarlar gibi din deyince Hristiyanlığı anladığından, Din kelimesi altında akıldan uzak dogmalarıyla kilisenin öğretisini kastetmektedir. Kilise dogmalarının mantıkla bir ilgisinin olmaması yüzünden –hatta olmamasını din olmanın bir şartı gördüklerinden- hayatı biçimlendirmede kilisenin bilim kadar doğrusunun olmaması onun hayat üzerinde söz hakkı olmasının mantıksızlığını göstermektedir. Ortega'ya göre uğraşlardan ibaret olan hayatın ve o hayatın içinde bulunduğu belirli şartlarla ve imkanlarla donanmış dünyanın üzerinde konuşma hakkı ancak yaşamsal akla aittir.

Yaşamsal akıl kavramı, insanı idare edecek kuralların masa başında yazılmamasını şart koşar. Yaşamda ideal şeyler bulunmaz. Fakat doğrudan yaşama göre düşünülmeyen kurallar, ideal hayat anlayışını göz önüne alarak, o düşünceye göre konulmuş kurallar olduğundan mutlak akla uygun olmayan yaşam içinde sıkıntılara sebep olur. Günümüzün insanları için konulmuş kurallar, ya bir geleneğin devamı olarak, ya da, öyle olması mantıklı olduğu düşünülerek konulmuş kurallardır. Halbuki yaşamın kriteri yine yaşamdır. Ortega bu yüzden, geometrik, fizik, ekonomik ve politik akıl yürütmelerin insan yaşamının zaruri şartı olmadığını belirtir:

“İnsan, geometrik, fizik, ekonomik, politik akıl yürütmeksizin yaşayabilir. Bunların tümü ‘mutlak akıl’dır ve insanoğlu

binlerce ve binlerce yıldır bunu yapmadan – ya da pek ilkel biçimlerde yaparak- yaşayabilmiştir.”(Gasset 1962:84)

Ortega’nın düşüncelerinden, bilimin –mutlak akla dayandığı için- hayat hakkında kural koyucu olmasının yanlışlığını savunduğunu görüyoruz. Din de , yani Hristiyanlık da, hayattan tamamen soyutlanmış kurallar içerdiğinden yaşam hakkında söz sahibi olması söz konusu olamaz. Ancak Ortega bir ateist değildir. Tanrının varlığına inanır. Dini de gökten indirilmiş deyimiyle karşılar. Durum böyleyken, yani hem Tanrının varlığını kabul etmek, hem dinin ondan geldiğini kabul etmekle birlikte, Tanrının hayattan soyutlanmasının gerekliliği düşüncesi çelişkiler içermektedir. Çünkü Tanrının varlığını kabul etmek, onun insandan üstün olduğunu ve insanı var ettiğini kabul etmek anlamına gelir. Bu durumda Tanrının insanı insandan iyi bilmesi gereklidir. Hem Tanrının varlığını kabul etmek, hem de insanlar için kural koyucu olmasını mantıksız bulmak, Tanrının varlığını kabul mantığıyla çelişmektedir. Belki de bu çelişki, Ortega’nın da mensubu bulunduğu Hristiyanlığın bir çelişkisidir.

Görüldüğü gibi, Ortega’nın temel kavramlarından olan yaşamsal akıl kavramı, Ortega’ya göre, şu anda dinin ve bilimin yerine geçmesi gereken kavramdır. Ancak bu noktada ortaya yeni bir problem çıkmaktadır. Bu problem, yaşamsal akılın hangi kriterlere göre hareket edeceği, diğer bir deyişle, doğru’nun ne olacağı problemidir. Buradaki doğru, yanlış ile zıt kutupta bulunan doğrudur. Yani , yanlış olmayandır, ya da gerçeğe uygun olandır. Diğer bir deyişle, birinci bölümdeki doğru ve yanlış kavramı içerisinde, yalnız gerçeğin göz önüne alınması ve ona uygun olmayanın yanlış olmasıdır.

Birinci bölümde genel olarak gerçeğin, insanın hesaba katması zorunlu olan olduğunu, doğrunun ise, olayların gerisindeki asıl gerçek olduğunu görmüştük. Doğru daha çok zihinsel, gerçek daha çok yaşamsaldır. Doğrunun yaşamsal akıl içindeki kuşalların tespitindeki temel kriteri ise; -Ortega felsefesinin ortaya koymaya çalıştığı- insan için bir şeye yarıyor olmasıdır. Nitekim Ortega’nın etkilendiği Heidegger’e göre, *evren, ancak içinde insansal varlık bulunduğu oranda vardır*. Bu düşünce, şeyleri açıkça insan açısından değerlendirmektedir. Ortega da aynı şekilde, şeylerin

varlıklarından kendi başlarına değil, ancak insan için yararlı ve ya zararlı olmaları noktasında bahsedilebileceğini savunur:

“...şeylerin başlı başına bir varlık sayılamayacağını, tersine, açıkça başkası için bir varlık olduğunu, bize hizmet etmek ya da bizi engellemek için var olduklarını keşfediyoruz.”(Gasset 1963:79)

Ortega'nın da bir varoluşçu olarak, kainatın sınırını, insanın varlığı ile ya da, insan için önemli olması ile sınırladığını görüyoruz. Varoluşçuluk, insan için hazır bir ahlak kuralının varlığını kabul etmez. O zaman bir varoluşçu olarak, İspanyolculuğu kurtarmak derdinde olan Ortega'nın insanları sevk edici bir otorite olarak başvuracağı temel unsur, ister istemez, kelimenin tam anlamıyla, yukarıdaki cümlelerin de ifade ettiği gibi 'pragmatizm'dir. İnsanlara gösterilen ideallerin insanlarca kabul ve tatbik edilebilmesi için, insana ya bir menfaatin ya da bir zararın dokunacağı gösterilmelidir. Ferdin, ferdî menfaatlerden vazgeçirilip, toplumsal menfaatlere göre hareket etmesini sağlayabilmek için, toplumsal menfaatlere çalışılması durumunda, ferdî menfaatlerden daha çok menfaatin bulunduğunu göstermek, ya da ferdî menfaatin ancak toplumsal menfaatlere hizmetle korunabileceğini ispatlamak gerekmektedir. Ortega'nın milletçi anlayışının bu noktada müracaat ettiği kavramlar, *ölüm* ve *gelecek* kavramlarıdır.

Varoluşçuluğa göre insan (Kierkegaard), Tanrı ve ölüm karşısında titreyen çaresiz bir varlıktır. Ateist varoluşçulara göre de (Sartre), yalnızca ölüm karşısında titreyen bir varlıktır insan. Ölüm korkusunu yenebilmek için farklı görüşler, farklı yorumlar öne sürülmüştür. Ölüm hep problem olarak kalmıştır. Ortega ise ölüm korkusunu yenebilmek için daha değişik bir yol izler. O da, ölümsüz olmanın ortaya çıkaracağı sakıncalar ve ölüm ile kaçınılmaz değişimin durması dolayısıyla sonsuzlaşmadır. Ortega, böylece ölüm konusunda varoluşçuluktan ayrılır. Ölüm hakkındaki ilk görüşü, insanı değişimden kurtarıp sonsuzlaştırmasıdır:

“Yaşam değişimdir, her yeni anda daha önce olduğumuzdan farklıyızdır, dolayısıyla asla değişmez bir kesinlikle kendi kendimiz olamayız. Ancak ölüm, yeni bir değişikliğin önünü alınca, insanı bir daha değişmeyecek bir kesinlikle kendi kendisine dönüştürür. Onu sonsuza değin hareketsiz bir figür

yapar, demek oluyor ki, onu değişimden kurtarır ve sonsuzlaştırır.”(Gasset 1963:157)

Ortega’nın bu ifadesi ruhun ölümsüzlüğü anlayışını çağrıştırmaktadır. Ancak bu konudaki açıklamaları son derece eksiktir.

Ortega’nın ölüm üzerindeki ikinci yorumu ise, ölümsüzlüğün sakıncası veya ölümlü olmanın faydasıdır:

“Bu dünyada ölümsüzlüğün sakıncalarından söz etsek- inanılır gibi değil ama, kimse yapmamış bunu- ölümlülüğün, yaşamın kısa, insanın bozulur maddeden olmasının ve doğduğumuzdan itibaren ölümün doğrudan doğruya yaşamımızın tözüne el atmasının, onunla işbirliği etmesinin, onu sıkıştırıp yoğunlaştırmasının, onu her an en iyisini yapma telaşına, kaygısına ve zorunluluğuna dönüştürmesinin ne kadar yerinde olduğu derhal gözümüze çarpardı. Bu güne kadar gelip geçmiş kültürlerimizin en büyük yetersizliklerinden, hatta denilebilir ki utançlarından biri, içlerinden hiç birinin insana doğası gereği neyse o olmasını öğretmemesidir; neyse o, yani ölümlü. Bu demek oluyor ki, ölüm karşısında benim öğretim, özünde varoluşçuluğun tamı tamına karşıtı.”(Gasset 1963:157)

Ortega, ölüm korkusunu, sonsuzlaşmak ve ölümlülüğün faydalı olması gibi düşüncelerle yok etmeye çalışıyorsa da; insan, cansız, bitki ve hayvan sınıfına girmediği için, ölmeden önce, ölümü hissedebildiğinden, tasarladığından, ölümün zıttı olan yok olmama, ya da ölümsüzlük dışında hiç bir felsefi düşünce insanı ölüm korkusundan kurtaramaz. Sonsuzlaşmak kelimesi yok olmamak gibi bir anlamı içeriyorsa da bunun gerçekleşmesine imkan verecek herhangi bir nedenden bahsetmediğinden insanın ölümsüzlük duygusunu tatminde yetersizdir. Çünkü, ne tam olarak ruhun ölümsüzlüğünden, ne de Tanrının müdahalesinden bahseder.

Ortega’nın ikinci kavramı gelecek kavramıdır. Gelecek kavramı, insanın en temel duygusu olan ölümsüzlük arzusunun insan zihnindeki bir yansımasıdır. İnsan geleceği düşünmekle, gelecek için idealler üretmek ve göstermekle ölümsüzlük duygusunu bir parça tatmin etmiş olur. Ya da gelecek için hedeflerin bulunması, büyük ideallerin hedeflenmesi, insandaki ölüm korkusunun azalmasını sonuç verir.

Toplumsallaşma da, yani, kendi menfaatini toplumun menfaatinde görme de, bu hedeflerden biridir. Durkheim' a göre, toplumun yeri Tanrı ile eşdeğerdir. Hegel ve Marx'a göre de, toplumun değeri bireyden sonsuz derece üstündür. Bütün bu düşüncelerin altında yatan düşünce, ferdin ruhunu toplumla birleştirmek, ölümsüzlük arzusunun –ölüme çare bulunamadığı için- toplumun devamıyla tatmin edilmesi düşüncesidir. Ortega da gelecek kavramını öne sürmekle, bireyleri toplumsallaştırmak gayesini güder. Böylece insanları bir araya getirmek, bir fikir etrafında toplamak –insanı doğrudan ilgilendirdiği için- kolay olur:

“Sevelim ve ya sevmeyelim, insan hayatı, gelecek ile devamlı bir meşguliyettir. Şu anda biz, bir arkadan geleni düşünürüz. Bundan böyle yaşamak, daima durmaksızın, dinlenmeksizin bir şeyler yapmaktır. Bütün yapılanların, istikbalin bazı şeylerini gerçekleştirmek olduğu niye anlaşılmıyor?”(Gasset 1957:172)

Ortega, böylece devleti, geçmişte bir arada yaşamış olmak cümlesine dayandırarak tarif edenlerin yanlış yaptıklarını belirtmiş oluyor. Devlet için gelecek esastır. Gelecek düşüncesi olmaksızın insanları bir araya getirmek ve onlara bireysel fedakarlıklar yaptırmak mümkün olmaz. Gelecek olmazsa millet, mazide kalan şeylerden ibaret olur. O zaman hücum edildiğinde onu savunmanın manası olmaz. Mazi, iyi tarafların istikbale yansıtır, ancak bir arada bulunuşun sebebi değildir:

“Kan, dil ve müşterek prensipler, statik prensiplerdir; öldürücü, katı ve atıl. Onlar zehirdirler. Bir millet bunlardan başka bir şeyle oluşmuş olmasaydı, bizim gerimizde yatan şeyler olurlardı. Millet, o zaman bir kimsenin ne olduğu gibi bir şey olurdu, ne yaptığı değil. O takdirde kendine hücum edildiği zaman, onu savunmanın hiç bir manası olmazdı.”(Gasset 1957:172)

Ancak, Ortega'nın maziyi milletin oluşturulmasında, devletin kurulmasında son derece geri plana itmesi, hatta müşterek noktaları zararlı görmesi gerçeklerle bağdaştırılamaz. Çünkü, -onun tanımıyla, ancak istikbali paylaşacak insanların kurabildiği devletin- bir başlangıç noktası gereklidir. Yani, kimler bir araya gelip gelecek planı yapacaklarıdır? İster istemez, bir araya insanları getirmekte bir güç olan ve yardımcı olan şey, mazideki müştereklerdir. Bütünüyle farklı ırk, dil ve dinden

meydana gelen milletlerde bile, bir unsur mutlaka baskın durumdadır. Doğrusu; hem mazinin, hem de istikbalin müşterek olmasıdır.

GELENEK, GÖRENEK ve DEVLET

Gelenek ve görenek kavramları, toplumun geçmişten gelen kültürü ile, günün gereği olarak ortaya konmuş kültürleri ifade eder. Ancak Ortega, bu iki kavramın birbirinden ayrılmasının gereksizliğini söyler:

“Görenek, gelenektir aslında, gelenek de belli bir davranış biçimidir, görüle görüle özümsemiş, yani alışkanlık edinilmiş bir eylem biçimidir. Demek oluyor ki, görenek bir toplumsal alışkanlıktır.”(Gasset 1963:192)

Ortega'nın, bu iki kavramı ayırmamasındaki yanlışlık açıkça görülmekle beraber, Ortega'nın konusu, gelenek ve göreneğin tanımlarının irdelenmesinden ziyade, bu kavramların gereği olan eylemlerin devlet şekline nasıl geldiğini göstermektir. Bu açıdan bakılınca gelenek ve göreneğin birbirinden çok farklı anlamlarının olması bir şey ifade etmez. Çünkü her ikisi de alışkanlıktan ibarettir. Bütün görenekler, mekanik olarak benimsetilen, sebebi bir akıl yürütme olmadığı için akıl dışı olan, kaynağı birey olmadığından birey dışı olan eylemlerdir. Ayrıca görenekler tanışılmamış insanlarla birlikte yaşam sürmeye olanak verir ve kişinin bulunduğu çağa ayak uydurmasına yardım eder (Gasset 1995:25-26).(*) Ortega için önemli olan; gelenek ve göreneklerin, bütün bireylerin birbirlerine karşı olan davranışlarında önceden hazır kalıplaşmış eylemlerle mukabelede bulunmalarına yardımcı olmalarıdır. Gelenek ve göreneklerin kaynağından daha çok sonuçları önemlidir. Bu sonuçların en büyüğü devlettir.

Ortega'ya göre, hayatımızın büyük bir bölümü gelenek ve görenek denilen kalıplaşmış eylemleri yapmakla geçmektedir. Gelenekler, niçin öyle yapılması gerektiği sorgulanmayan kurallardır. Yani, herkes yaptığı için yapılan, yapılmadığında herkes tarafından ayıplanan kurallardır. Ortada emredici belirli hiç kimse yoktur. Birey toplum hesabına hareket eder, yani toplumsallaşır. Toplumun doğru gördüğünü doğru

(*) Kitabın yalnızca Türkçe çevirisinde olan Ortega'nın bir konuşması.

görür, yanlış gördüğünü yanlış görür. Toplumun bu özelliğinden dolayı Durkheim, Hegel ve Marx'da topluluk ruhu insandan daha üstün görünür. Hatta sonsuz derece üstün görünür. Böylece topluluk da bir çeşit farklı insandır. Bu toplumsal dünya bir resmîlik kazandığında, insanlar ona uymazsa sırf ayıplama ile kalmayacaktır. Bu resmîlik kazanmış kurumun adı devlettir. Devlet, toplumsallığın en toplumsallığıdır.

Devlet, alışkanlıkların gelenek haline gelmesi, geleneklerin kamuoyu haline gelmesi, kamuoyunun da yaptırım uygulayacak hale gelmesiyle ortaya çıkar. Ortega, toplumu önce bir dizi alışkanlıklar olarak niteler:

“Toplum, her şeyden önce bir dizi zihinsel, ahlaksal, siyasal, teknik alışkanlıktan, oyun ve zevk alışkanlıklarından oluşur.”(Gasset 1981:210)

Bireyselliğin ve toplumsallığın çarpışması sonunda toplumsallığın ağır basması, baskın çıkması ve bu durumun devamı için toplumun kamu gücü şeklinde kendini bireye hissettirmesi, duruma şiddetli bir şekilde el koyması ve devamını sağlaması için oluşturulan kuruma devlet denir. Devletin devamı, gücünü kamuoyundan almasının devamlılığına bağlıdır. Kamuoyunun ya da kamu gücünün kaynağı gelenek ve göreneklerdir. Bu gelenek ve görenek kavramı içine bilimsel, politik, sanatsal her şey girer. Devlet bunlara dayanarak varlığını sürdürür. Ortega, devletin hükümlerinin kaynağını tartışmasız kamuoyu olarak görür:

“Yeryüzünde hiç bir kimse hükümlerini kamuoyundan başka bir şeye dayayarak yürütemez.”(Gasset 1957:126)

Ortega, devletin varlığının kaynağını dolaylı olarak insanların, ya da toplumun alışkanlıklarına bağlamaktadır. Alışkanlıklar ise, tarih boyunca, toplumun değişen olaylar karşısında takındıkları tavırlardan kaynaklanmıştır. Bu toplumsal tavırların diğer adı kültürdür:

“Kültür, insan denen varlıkların, yaşam denen müthiş soruna topluca verdikleri bütüncül ve tümüyle varoluşsal yanıtı; dolayısıyla, yaşamın kaçınılmaz gereği, insan yaşantısının temel bileşeni olan bir boyuttur.”(Işık 1992:30)

Kültür de, Ortega'ya göre, gelenek ve görenek kavramıyla iç içedir. Ancak Ortega'nın cümlelerinden kültürün bir farkını çıkartıyoruz ki, o da, kültürün yaşam denilen müthiş soruna topluca verilen cevap olması dolayısıyla, her zaman gelişme durumunda olması ve bu gelişmenin de akıl yoluyla olması, bunun tabii sonucu olarak da, kültürün her zaman yenisinin eskisinden daha çok günlük realiteye uygun olmasıdır.

İyi olmak, kültürün, geleneklerin ve göreneklerin ortak yönüdür. Yani, ilginç bir şekilde bu toplumsal alışkanlıklar hep iyidirler. İyi oldukları tartışılmaz. Uyanlar İyiye uymuş olurlar. Toplum açısından iyi olmak, gelenek, görenek ve kültüre uymakla mümkün olur. Daima iyi olanı sağlayabilmek için de kamu gücü, bu ortak duyguyu yaptırıma dönüştürecek bir sistem kurar. Bu sistemin adı, yukarıda geçtiği gibi devlettir.

Devletin sermayesi 'millet'tir. Devleti kuran millettir. Ortega, devlet konusunun ardından 'millet'in tahlilini yapar. Ortega'nın millet tanımları ve onun nasıl meydana geldiğini açıklamak için ileri sürdüğü yorumları, bir Avrupa Birliği fikrine dayanır. Yani açıklama ve yorumlarında istikbali esas aldığından, Avrupa'nın birlik kurmasının, hatta tek devlet haline gelmesinin herhangi bir engeli olmadığını, aksine bu birliğin zaruri olduğunu ve Avrupa'nın lehine bir durum olacağını vurgular. Birlik ideali derhal ırk problemini ortaya çıkardığı için; Ortega, ırk konusundaki tavrını net bir şekilde ortaya koyar:

“Devlet, ne kan birliği, ne dil birliği, ne toprak birliği ve ne de meskenlerin yakınlığıdır. Devlet saf dinamizmdir, beraberce bir şey yapma iradesidir ve bu fikirden ötürü de, devletin fiziki hiç bir sınırı yoktur.”(Gasset 1957:162)

Ortega, fiziki kelimesiyle,ırkları, dilleri ve mazinin müştereklerini ve coğrafi şartları kastetmektedir. Daha önce geçtiği gibi; Ortega, mazideki müşterek prensiplerin devletin oluşumunda bir temel olduğunu kabul etmez. Çünkü, böyle bir durum Avrupa Birliği idealine zıt olacağı için ırkçı anlayışı devletin oluşumunda temel almaz,hatta tam tersini düşünür;daha önce geçtiği gibi, ırk ve kan gibi müşterek prensipleri devletin oluşumunun düşmanı kabul eder. Sınırlar hiç bir zaman ırk ve kan

birliği ile çizilmez. Ortega'ya göre; "sınırlar,devrin ekonomik ve askerî kaynaklarına bağlıdır"(Gasset 1957:168)

Avrupa birliği fikri gerçekteşirse, Ortega'nın ırk ve kan gibi müşterekleri reddetmesi sebebiyle, arada bir problem çıkmaması mümkün olacaktır. Ortega'nın özetle fikri açıktır; Önce devlet, sonra kan ve dil. Yani, kan ve dil gibi unsurlar devleti kurmaz. Devlet kurulduktan sonra onları bir araya getirir. Ortega'ya göre, başlangıçta sınırlar ve coğrafi şartlar da, kan ve dil gibi, devlete engel teşkil ederler.

Bu noktada devlet ile milletin bazı farklarını kaydetmek gerekmektedir. Ortega, İspanya'nın da içinde bulunduğu Avrupa Birliği hayalini gerçekteşirmek için, İspanya'nın da ırk ve kan birliğinden dolayı kurulmadığını ileri sürer. Yani, devletler kurulur ama milletler kurulmaya devam eder:

"Gerçekte millet hiç bir zaman teşekkül etmez. Millet burada diğer devlet türlerinden ayrılır. Millet, ya daima kurulma, ya bozulma halindedir."(Gasset 1957:176)

Ortega, milletlerin kesinlikle ırk ve dil birliğinden dolayı kurulmadığını söyler. Yani, dünyada vaktiyle şehirler ve aşiretler vardı. Sonra iki aşiret veya şehir bir millet oldu. Bu büyüme daha sonra bir bölge halini aldı. Sonra vilayetler, eyaletler, krallıklar, imparatorluklar meydana geldi. Her devirde birliği sağlamak için ileri sürülen noktalar, bir sonraki devirde inkar edildiler. Yani, birliği sağlamak için başlangıçta aşiret kendi içinde ortak noktalarını gösterdi. İkinci devrede iki aşiret tek millet haline gelince, önceki devrin birleştirici unsurlarının bir kısmı inkar edildi. Bu inkar etmeler her devirde değişen şartlara göre kendini gösterdi.

Dolayısıyla Ortega'ya göre, hiç bir millet ezeli bir kaynağa dayanmaz. Her zaman kurulmaya devam eder. Başlangıçta farklı olan ırklar ve diller yavaş yavaş devlet tarafından bir seviyeye getirilir. Bir seviyeye getirildikten sonra o devletin müşterek maziden bahsetmesi anlamsız olur. Çünkü hiç bir zaman müşterek mazi olmayacaktır.

Ortega müşterek mazi yerine istikbal düşüncesini ortaya atar. Yani millet, müşterek istikbali paylaşacak olanlardan oluşur.

Bu yüzden Ortega, milletlerin devletler kurmalarındaki sebebi, ortak noktalarda, mazideki müştereklerde arayan tarihçilerin hatalı tespitler yaptıklarını söyler. Çünkü tarihçi için İspanya devleti, geçmişte var olan İspanya ruhunun, Fransa devleti de yine aynı şekilde geçmişte var olan Fransız ruhunun devamının bir sonucudur. Halbuki Ortega'nın fikri bunun tam tersidir:

“(Tarihçiler), Fransa ve İspanya'nın nasıl teşekkül ettiklerini anlatmak için, Fransa ve İspanya'nın, Fransız ve İspanyol ruhlarının derinliklerinde daha önceden birlik halinde bulunduğunu farzediyorlar. Sanki, Fransa ve İspanya'nın kurulmasından önce, Fransızlar ve İspanyollar varmış gibi! Sanki, Fransızlar ve İspanyollar ikibin senelik bir emek sonunda şekillenmiş birer varlık değillermiş gibi.”(Gasset 1957:105)

Dolayısıyla bir Avrupa birliği düşüncesine engel olacak, millet aynı dil ve ırktan oluşur düşüncesinin bir geçerliliği olmayacaktır. Böylece Ortega, Avrupa Birliği için bir temel ortaya koyduğunu düşünmektedir. Ancak; kan, dil, mazideki müşterekler ve coğrafi yakınlık gibi kavramları milletin oluşumunda temel olarak görmeyen Ortega'nın bir Avrupa Birliği ideali için neden insanların bir araya gelmesi gerektiğini açıkta bırakır. Net olarak cevaplamaz. Ancak fikirlerinden şu çıkartılabilir ki, bu birliğin itici gücü Hristiyanlık ve pragmatizmdir.

Milliyetçilik konusunu da Ortega, Avrupa birliği idealini gerçekleştirmeye engel olacağı için reddeder. Avrupa'nın önünde büyük bir engel olarak görür:

“Milliyetçilik, daima, milletleri yaratan prensibin aksi yönünde bir gayrettir.”(Gasset 1957:183)

Halbuki, Ortega'nın hayali Avrupa'da büyük bir milletin teşekkül etmesidir:

“Avrupa'nın nabzına yeni bir hayat verecek olan, ancak kıtadaki halklar topluluklarından büyük bir millet vücuda getirmek azmidir.”(Gasset 1957:183)

Ancak Ortega, muhafazakar sınıfların birleşmeye her zaman milliyetçilikten dolayı engel olduklarını bildiği için, onların bu tutumunun Avrupa'nın yıkılmasına sebep olabileceğini düşünür. Milliyetçiliği icat eden de Ortega'ya göre, yine Avrupa'dır. Avrupa'daki vaktiyle küçük olan milletler, milliyetçiliği icat ederek fertlerini bir araya getirdiler. Ancak milliyetçilik Ortega'ya göre artık bir engeldir:

“Avrupa'nın gerçek durumu şöyle, uzun ve muhteşem mazisi onu, her şeyin çoğaldığı, fakat aynı zamanda maziden arta kalan müesseselerin cüceleştiği ve genişlemeye engel teşkil ettiği bir safhaya getirdi. Avrupa küçük küçük milletlerle meydana geldi. Milliyetçilik fikir ve hissi onun, bir bakıma en özel icadı idi.”(Gasset 1957:150)

Ortega, Kütlelerin İsyanında, milliyetçiliği Avrupa'nın icat ettiğini söylemesine rağmen, yine aynı eserinde Avrupa'yı bir öğretmene, devletleri de öğrencilere benzeterek, öğretmenin sınıftan çıkmasıyla öğrencilerin zincirlerden boşanmışçasına ortalığı karıştırdıkları gibi, Avrupa'nın güçten düştüğünü düşünen milletlerin o öğrencilerin konumunda olduğunu, milliyetçilik rüzgarlarının o günlerdeki sebebinin bu olduğunu anlatır(Gasset 1957:133). Ayrıca Ortega, ilerideki bölümlerde göreceğimiz gibi, milletlerin içinde bulunan kütle adamının ve ya adamlarının kendi milletleri içinde kütlelik özelliğini, yani hiç bir şeyi kendi üstünde görmeme ve her şeyde hakkı olduğunu düşünme özelliğini gösterdikleri gibi, bir kısım milletler de kütle halkları konumunda olup büyük milletlere karşı ayaklanma konumunda olduklarını söyler:

“Büyük yaratıcı milletlere, organize edilmiş bir tarihi olan azınlık halklara karşı da ayaklanmaya azmetmiş kütle halkları vardır.”(Gasset 1957:134)

Şüphesiz Ortega'ya göre büyük milletlerden kasıt Avrupa milletleridir. Ortega, Avrupa'ya karşı güçsüz çelimsiz milletlerin ayaklanmasını gülünç bulur. Çünkü, dünyayı Avrupa idare etmelidir,şimdilik daha iyisi yoktur diye düşünmektedir.

Ortega, Avrupa'ya karşı ayaklanmanın mantıksızlığını göstermek için Schiller'in sözünü nakledip, Avrupa'yı büyük devletler topluluğu olarak kabul ettiği için, onların

büyük olmasının sonucunun küçük devletlerin yükünü de omuzlamak olduğunu düşünür. Yani, ‘aslanın artığından çakallara da pay vardır’ demek istemektedir:

“Schiller’in dediği gibi, ‘krallar inşaata başlayınca arabacılara iş çıkar’. Demek oluyor ki, büyük insanlar olduğu gibi, büyük milletlerin faaliyetlerinde de sadece egoizm hakim olduğu zannedilmemeli. Saf egoist olmak sanıldığı kadar kolay değildir ve bunu başaran da hiç çıkmadı. Büyük insanların ve büyük milletlerin görünüşteki egoizmleri, hayatını bir şeye adanmış kimselerin yüklendikleri ağırlığın verdiği kaçınılmaz sertlik, katılıktır.”(Gasset 1957:142)

Ortega, Avrupa’yı doğru yanlış bütün icraatlarında haklı göstermeye çalışmaktadır. Ancak, Schiller’in sözünü ve Ortega’nın yukarıdaki sözlerini göz önüne alsak da, sömürgeciliğin, sömürülen milletlere nasıl yararlı olduğunu çıkartmak mümkün olmaz. Sömürgeciliğin egoizmden başka anlamı olamaz. Aslanın yediği çakal olunca, çakalın menfaatinden bahsedilemez.

Ortega, Avrupa’nın yerini ve boşalttığı konumu dolduracak hiç bir ülkenin ve ya ülkelerin mevcut olmadığını düşündüğünden, dünyanın iyiliği için, yine Avrupa’nın kumandayı ele almasının zorunlu olduğunu düşünür. Eğer Avrupa hükümlan olmazsa ve ya kendini hükümlanlığa alıştırmazsa, her yönüyle hem Avrupa’nın hem dünyanın çöküşü fazla uzun sürmeyecektir:

“Eğer Avrupalı hükümlan olmamaya kendini alıştırsa, bu eski kıtanın ve onunla birlikte bütün dünyanın moral atalet, entellektüel kısırlığa, evrensel barbarlığa dönmesi için bir buçuk nesil yetecektir.”(Gasset 1957:144)

Ortega, 1929 yılında yayınlanan Kütlelerin İsyanı’nda, Avrupa’yı dünyanın moral kaynağı olarak görmesine rağmen, ölümüne yakın yazdığı ve öldükten sonra yayınlanan İnsan ve Herkes (1957) adlı kitabında, Avrupa’nın gittikçe ötekileşmeye kaydığını haber vermektedir. Son eseri olmasından dolayı anlaşılan şu ki, Ortega 1929’dan sonra fikrini değiştirmiş, Avrupa’nın moral düzeyde mahvolduğunu ve mahvolmaya devam edeceğini düşünmüştür. Tarihin akışında Avrupa için iyi şeyler görünmemektedir.

Ortega, tarihin gideceği istikametini önceden görülebileceğini söyler. Elbette ki bu görmek ancak ana hatları ile görmektir:

“İstikbalin, önceden, ancak genel çerçevesiyle görülebileceği doğrudur.”(Gasset 1957:54)

Ortega’nın genel çerçeveden kastettiği, yukarıda geçtiği gibi, Avrupa’nın bu günkü durumundan dolayı onun sonucunu tahmin etmekten ibarettir. Ancak bu tahmin, herhangi bir zorunluluğa dayanmaz. Ortega, tarihin zorunlu olarak akan bir yönünün bulunduğunu kabul etmez. Bazen küçük olayların tarihin gidişini değiştirebileceğini düşündüğünden, tarihin önceden bilinebilmesi demek olan determinizmi kabul etmez:

“Tarihin mutlak determinizmine inanmam.”(Gasset 1957:78)

Tarihin akışının hiç bir zorunluluğa dayanmadığı düşüncesi, onun değiştirilebileceği anlamına gelmektedir. İleride göreceğimiz gibi, Ortega, çağımızın bir gerçeği olan kütle adamı probleminin çözülebilmesi için öneriler ortaya koymaktadır. Kütle adamı tarih içinde doğmuş, onu liberal demokrasi, teknik ve nüfus artışı ortaya çıkarmıştır. Ancak onu tekrar pasif hale sokmak mümkündür. Kütle hakimiyeti değiştirilmelidir. Yani kütle adamını doğuran tarihi değiştirmek Ortega’ya göre mümkündür.

Ortega’ya göre, istikbali görmenin ve onu değiştirebilmenin bir şartı da, belki en önemlisi geçmişi bilebilmektir. Tarih felsefesinin iki yönü vardır. Birisi, geçmişteki tarihi olayları inceleyip onları yöneten varsa genel prensiplerin tespitini yapmak ve tarihçinin, felsefecinin önüne koyduğu malzemelerin kritiğini yapmaktır. Diğeri ise, tarihin akışının gideceği yeri, eğer varsa genel prensiplerden ortaya çıkarmaktır. Özetle tarih felsefesi, tarihin akışını bütünüyle anlamlı kılma faaliyetidir.

Tarihte, Ortega’ya göre konu olan kişinin veya belgenin yazarının hayatı tarihçi tarafından bütünüyle bilinmedikçe anlaşılamayacaktır. Perspektivizm bölümünde olduğu gibi, bir şey ancak bulunduğu ortamda bilinebilir. Dolayısıyla tarih, Ortega’ya göre, yorumdan ibarettir;

“Tarih, daha başlangıç aşamasında, daha ilk çabasında bile yorumlamadır, bir şeyi anlamlandırmadır; anlamlandırmak da her kopuk olayı tüm bir yaşamın, bir yaşam dizgesinin organik yapısını yerleştirmek demektir.”(Gasset 1962:17)

Tarihin yorumlamalardan ibaret olmasını Ortega kaçınılmaz bir durum olarak görmektedir. Çünkü hiç bir zaman bir olay, vuku bulduğu tarihteki bütün yönleriyle bilinemeyecektir. Dolayısıyla eldeki belgelerin boşlukları tarihçi tarafından doldurulacaktır. Bu durum ise tarihçiden tarihçiye değişik yorumların bulunmasını zorunlu kılacaktır.

Ancak şurası unutulmamalıdır ki, bir olayın tarihi yoruma bağlı değildir. Orada bulunan şahıslar da yoruma tabî değildir. Yorumlar ancak sebepler noktasında, olayın başlama ve bitişini tayin eden şeyler konusunda olabilir.

Ortega, maziye nüfuz edebilme sonucunun istikbali de görebilmek olduğunu düşünür. Nüfuz edebilmek konusunun oldukça zor olduğunu vurgular, ancak yine de tarihi bilgi cemiyeti muhafaza etmenin bir tekniğidir. Yani, geçmiş zaman bize ne yapmamız gerektiğini değil, nelerden kaçınmamız gerektiğini söyler. Dolayısıyla tarihe bakarken, Ortega’ya göre, hataları görmeliyiz.

“Tarihte yanılan geçmiş bir çağdır, bizim çağımız ise deneyimden yararlanma olanağına sahiptir.”(Işık 1992:122)

Yanılmalarla veya isabetliliklerle insanın bir tarihi vardır. İnsan, milletin içinde şekillendiğinden, millet de tarih içindeki olaylarla, bu olayların ortaya çıkardığı gelenek, görenek ve kültürle şekillendiğinden insanın geçmişle ister istemez bir irtibatı vardır. Bu irtibat insanın şekillenmesi noktasındadır. Yani, millet tarihinin, insan da milletin bir özetidir. O halde insan tarihin bir özetidir. Dolayısıyla , Ortega’ya göre, insanın şu andaki konumu geçmişin izlerini taşımaktadır:

“Geçmiş benim. Yani, benim yaşamımdır.”(Gasset 1981:223)

Ortega, bu cümlesiyle mazinin uzaktan etkisi diye bir şeyin olmadığını vurgular. Yani tarihin akışı içinde ortaya konulan gelenek, görenek ve kültürün bugün yaşaması demek, onların insanı şekillendirmiş olması demektir. Dolayısıyla insan aynı zamanda

geçmişiyle yaşayandır. Yani, geçmiş bu noktada şu anda yaşamaktadır. Ortega'nın burada, "ben, ben ve çevremim" cümlesinin üçüncü anlamı da ortaya çıkmış oluyor. Buradaki evre, geçmişten gelen kültürün yaşatıcısı olan millet'dir.

V. BÖLÜM

KÜTLELERİN DOĞUŞU

Ortega y Gasset'in kütleleri tarihin akışı içinde bazı sebeplerle ortaya çıkan insan guruplarıdır. XIX. Asrın hazırladığı bu gurupların ortaya çıkması felsefi anlamda tarihsel bir determinizm ile değil, sadece başlangıçta vuku bulan bazı olayların sonucunun –eğer değiştirilmezse- tahmin edilmesinden dolayıdır. Fakat her an gidilebilecek yollar sonsuzdur. Herhangi birine girmek mümkündür. Ancak bir yola girince onu tamamlamanın kaçınılmaz olma ihtimali yüksektir. Fakat imkansız değildir. Ortega'nın zorunluluğunun anlamı budur. Zaman içinde her an her şey mümkündür. Yani tarihte kavşaklar vardır. Her kavşakta sonsuz yollar vardır. Dolayısıyla tahmin edilmesi mümkün kavşaklardan önce alınabilecek tedbirler vardır. Ortega'nın, ileride göreceğimiz, intellektüel azınlık kavramı bu tedbirlerden biridir.

Ortega, XIX. Asrın doğmasına sebep olduğu kütle adamını, hedefsiz insanlar olarak niteler:

“Kütle kendisi için –iyi veya kötü- özel sahalara dayalı hiç bir hedef seçmeyen, kendini herkes gibi hisseden ve bu halin kendisini düşündürmediği, gerçekte herkes gibi hissetmekle kendisini mesut hisseden herkestir.”(Gasset 1957:14)

Kütleler; hiç bir otoriteyi kendi üzerinde görmeyen, önceden talihin bir lütfu olarak verilen imkanları hak olarak telakki eden, kendini maharetli oldukları için imtiyazlı olanlarla (intellektüel azınlıklarla) aynı seviyede gören, hayatta bir sınır tanımayan, düşünmeyip sadece yapan insanlardır. Ortega, XIX. Asrın, belirli varoluş düzenlerini, yani ekonomik ve sosyal düzenleri, mükemmel olarak organize etmesinin mükemmel sonuçlarından yararlanıp, kütlelerin bu düzeni bir gayretin ve çalışmanın değil de gelişigüzel sebeplerin meydana getirdiğini düşünüp, onları hava gibi tabii bir şey, bir sistem olarak telakki ettiklerini söyler(Gasset 1957:59). Kütleler, düşünme denilen insanoğlunun temel özelliğini ya hiç kullanmaz ya da sistemi kendi hevesine uydurmak için kullanır. Onun önüne hazır olarak konulan ve çok çabaların sonucu

olan medeniyeti harcayan bu kütle adamı Ortega'ya göre, "her yerde kendi ruhî barbarlığını empoze eden, insanlık tarihinin şımarık çocuğudur." (Gasset 1957:98)

Ortega, ileride geleceği gibi, insanları eşit saymaz. Bundan dolayı bazı insanların özel maharetlerinin gerektirdiği imtiyazlara sahip olmalarını zorunlu görür. Bu zorunluluğu ispatlamak için de kütle adamının tahlilini yapar, özellikle onun düşünmeyen, sadece yapan vasfını öne sürer. Ortega, intellektüel azınlık dediği özel maharetlerinden dolayı imtiyazlı sınıfların düşünen insanlar olarak idareci konumunda olmaları gerektiğini söyler. Bu tutumuyla Platon'un, devlet başkanının filozof olması gerektiği düşüncesini çağrıştırmaktadır.

İntellektüel azınlık konusuna geçmeden önce, kütle adamını doğuran tarihi sebepleri incelememiz gerekmektedir.

İstikbalin bazı genel hatlarıyla görülebileceğini kabul eder Ortega. Ona göre "kahinin diğer yüzünde tarihçinin bulunduğu fikri bütün tarih felsefesini özetlemiş olur." (Gasset 1957:54) Yani, uzaktan bakıldığında bazı büyük olayları göz önüne alarak, tarihin gidişini ana hatlarıyla kestirmek mümkündür.

Bu noktayı göz önünde bulundurarak tarihe bakarsak, bazı olayların kütlelerin doğuşunu hazırladığını görebiliriz. Bunların başında vasat insanları, yani kütle insanlarını imtiyazlılarla eşit duruma getiren, alelade insanları efendi durumuna getiren insan hakları ilanlarıdır (Gasset 1957:23). İnsan haklarının ilanı ile, herkes kendisi için, sadece kendi zevki için taleplerde bulunmaya uygun bir ortam bulmuştur.

Ortega, bir varoluşçu olarak, insanı özgürlüğe mahkum olarak gördüğü halde, üstelik de bireysel özgürlük taraftarı olduğu halde, kütlelerin doğuşunu hazırlayan insan hakları ilanına karşı bir tutum sergilemesi anlaşılabilir görünmektedir. Fakat yaşadığı dönem, yani İspanya'nın iç savaş yılları, yani İspanya'nın var olup yok olma tehlikesinin bulunduğu zamanlarında yaşamış olduğu göz önüne alınırsa bu çelişkili sözlerinin mahiyeti anlaşılabilir. Tıpkı İngiltere'nin, bu asır başındaki İspanya'nın durumuyla aynı durumda bulunduğu zamanda yaşadığı için bireyselliği devletçiliğe, daha doğrusu kralcılığa feda eden Thomas Hobbes'un durumundan da anlaşılabilir.

gibi, karamsarlık ve devleti kurtarma düşüncesi Hobbes gibi Ortega'da da bazı taşkın düşüncelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Hobbes, insanların sınırsız isteklerinin zorunlu sonucu olan çarpışmayı, ancak devletin durdurduğunu söyleyerek; devletin emrettiği iyi, yasakladığı kötü anlayışını savunmuştur (Weber 1993:213). Hobbes'un bütün insanları menfaatçi gören felsefesinde 'insan insanın kurdudur'. Ortega da, insanların bu asırda kütle insanları konumunda olduğunu söyleyerek, onların kontrol altına alınması gerekliliğini savunmuş, ancak kralcı da olmadığından, yönetimin intellektüel azınlık elinde bulunmasının zorunlu olduğunu belirtmiştir.

Ortega'nın eserlerinden çıkardığımız kütlelerin doğuşunu hazırlayan ikinci sebep, liberal demokrasidir. Demokrasi, sıradan insanların, yani neyi niçin yapacağını bilmeyen insanların yönetime katılmaları demektir. Demokrasi halkın seçmesi üzerine kurulmuş bir sistemdir. Ancak halkın nüfus fazlalığından dolayı, her mesele doğrudan halka danışılmadığı için parlamento halk adına bu görevi yerine getirir. Ancak "günümüzde kütle kahvehanede ortaya atılan düşüncelerin kanun yoluyla cemiyete kabul ettirmek hakkına sahip olduğuna inanıyor." (Gasset 1957:17) Yani, kütle cemiyeti direkt yönetmek için cemiyete müdahale etmek hakkını kendinde buluyor. Kanuni olsun olmasın, cemiyete müdahale ediyor. Ortega bu bilinçsiz halk yığınlarının doğrudan müdahalesine 'hiper demokrasi' adını verir (Gasset 1957:17). Çünkü, demokrasi halkın katılımı ise kütleler parlamentoya kanuni veya kanun dışı şekilde, eylemlerle, direkt müdahale etmektedirler. Halkın, yada Ortega'nın deyişiyle kütlelerin bu derece cemiyete müdahalesine hiper demokrasi deyiminden başka isim bulunamaz.

Ortega liberal demokrasi dediği kişisel özgürlüklerin sınırsız olarak kullanıldığı sistemleri hazırlayan XIX. asrın, kütle adamının sebebi olduğuna, aynı zamanda liberal demokrasi ile birlikte gelişen tekniğin, insanlara sınırsız hizmetler sunmasıyla vasat insan ruhunun kaybolduğunu, artık herkesin eskiye oranla üst derecelerde olduğunu belirtir. Yani, "beşer ordusu artık subaylardan oluşmaktadır." (Gasset 1957:24) Eskiden en zengin insanın sahip olmadığı imkanlar, bu gün teknik sayesinde en fakirin sahip olduğu imkanlar konumuna gelmiştir. Artık insanlar için maddi kısıtlamalar

ortadan kalkmış veya kalkmaktadır. Muhtelif sınıflar arasındaki farklar –gelir ve kültür, kadın ve erkek gibi- bir seviyeye gelmektedir (Gasset 1952:26). En alttaki tabaka, yani kütle insanları, hiçbir özellikleri olmadığı halde toplumu kanun ve seçim yoluyla yönlendirmektedir. “Böylece yeni avam sınıfı çevresindeki dünya tarafından şımartılmaktadır.”(Gasset 1957:58) Sonuçta, Ortega, Avrupa’nın alelade insanların idaresine bırakıldığını, artık idarenin düşünmek nedir bilmeyen sıradan insanların kontrolünde kaldığını belirtir.

Sıradan insan, yani yığın insanı ise hedef gözetmeyen insandır. Ortega, “insanın hayat tarzının temelini oluşturan bazı kesin fikirlere göre yaşadığı gerçeğinin inkar edilemeyeceği”(Gasset 1952:64) hakikatini vurgulayarak, hedefsiz bir hayat tarzı fikrini taşıyan kütle adamının cemiyette hakim olmasıyla terör gibi sonuçların ortaya çıktığını savunur. Çünkü hedefin olmadığı yerde arzu ve isteklerin tatmini gayesi vardır. Bu da herhangi bir siyasi veya ekonomik düşünceyle birleştiğinde terör şeklinde ortaya çıkar.

Ortega, kütle insanı haline gelmiş bu günkü insanların, hiç bir hedefleri olmadığından, hatta düşünmek gibi insanın temel vasfı olan bir özelliği de göstermediklerinden –çünkü, düşünce, bir hedefi, gayesi varsa düşüncedir- insanlık düzeyinin altına düştüklerini düşünmektedir. Kütleler düşünmezler. Avrupa’nın öncülük ettiği ahlak çöküşü ve insanların –kütle insanların- düşünmeden yapma özelliklerini, son zamanlardaki toplumsal karışıklıkların da sebebi görür Ortega:

“Dünya bugün, diğer belirtiler arasında, kütlelerin hayret uyandırıcı baş kaldırması şeklinde tezahür eden ve menşei Avrupa’nın demoralizasyonu olan vahim bir demoralizasyon içinde.”(Gasset 1957:181)

Ortega, demoralizasyona, insanoğlunun ortak özelliği olan ve kütle adamlarında en çok görülen bir başka özelliği de ekler ve onun toplumsal karışıklıkların diğer sebebi olarak açıklar:

“İnsanların bir konuda söyleyecek açık seçik hiç bir şeyleri olmayınca, susacak yerde tam tersini yapma özellikleri vardır;

sözü ayyuka çıkarırlar, yani bağırırlar ve bağırıtı saldırının, savaşın, kıyımın sesli eşliğidir.”(Gasset 1963:15)

Ortega, demoralizasyonun ve insanların geneldeki huysuzluk karakterinin bu günkü sorumsuz insanların ortaya çıkışlarında bir sebep olarak görmektedir. Sorumsuz insanların, yani kütle adamlarının ortaya çıkışı aynı zamanda terörün de sebebidir. Daha önce geçtiği gibi, insanların artık eskiye oranla hayattan daha çok talepte bulunmaları, her şeyde haklarının olduğunu iddia etmeleri toplumsal problemlere sebep olmaktadır. Kütleler artık istekleri için direkt müdahale etmektedirler.

İnsanların eşit olmadıklarını kabul eden Ortega, bu eşitsizliğin gereği olan hakkına razı olmak fikrini kütlelerin artık kabul etmemesini kaderlerine karşı bir isyan olarak niteler:

“Kütlelerin kendi başlarına buyruk olma iddiaları, kendi kaderlerine karşı bir ayaklanmadır.”(Gasset 1957:116)

Ortega’nın, kütlelerin kaderinin yönetilmek ve verilene –intellektüel azınlığın verdiği- razı olması gerektiği düşüncesi, insanları eşit saymadığı için köleliği meşru gören Aristo’yu (Russell 1994:305,c.1) ve kaderden şikayet etmeyi mahzurlu gören stoacılığı (Bolay 1996:377) çağrıştırmaktadır.

Ortega, kütlenin, azınlıkların yerine geçme isteği ile hareket ettiğini, ortaçağdan farklı olarak, o zamanki insanların düzenin keyfi uygulamasına karşı olmalarına rağmen günümüz insanının bizzat düzenin kendisine karşı olduğunu savunur. Artık kütlelerin dünyasında yaşamaktayız. Kütle, kendisi hariç her şeye hakimdir(Gasset 1957:44). Kütle her şeye kuvvetle direkt müdahale ettiği için medeni değildir. Çünkü, Ortega’ya göre; “medeniyet kuvveti son çare haline getirmek teşebbüsünden başka bir şey değildir.”(Gasset 1957:75) Halbuki günümüzde bu prensiplerle ilgisi olmayan vahşi insanlar kontrolü ele geçirmiş durumdadırlar.

Kütlelerin hedef anlayışları olmadığından, dolayısıyla yalnızca kendilerini düşündüklerinden, kendilerinden başkası onlar için bir şey ifade etmez. Halbuki, “bir insan, diğerlerini göz önünde bulundurmadığı nispette gayri medenîdir,

barbardır.”(Gasset 1957:76) Yani küteler medeni çağın ortasındaki ilkel ve barbar insanlardır.

Ortega, İspanya’nın mahvolmasına sebep olarak küteleri gördüğünden, onlar hakkındaki düşüncesi, hayvanlar hakkında olan düşüncesi ile aynıdır. Kütelerin, sosyal sahnenin gerisinden ileri çıkmalarını, vahşi insanların hakim duruma geçmeleri olarak niteler. Küteler eski yerlerine dönmelidirler. Ortega’ya göre, “küteler, önceleri de var idiyse de –sosyal sahnenin gerisini işgal ettiklerinden- göze çarpmıyorlardı (Gasset 1957:13). Artık sahnenin önüne geçip düşüncesizce, her şeyde haklarının var olduğunu savunup her şeyi –Ortega’ya göre, özellikle devleti- mahvetmektedirler. Linç denilen hareket, bir küle hareketidir ve küle insanların cenneti olan Amerika’da ortaya çıkmıştır(Gasset 1957:116). Amerika, Ortega’ya göre, küle insanların devletidir. Küle insanları ise ilkel insanlardır. Dolayısıyla Amerikalılar da aynı kategoriye dahildir:

“Amerikalılar, en son icatlar ardında kamufle edilmiş ilkel insanlar.”(Gasset 1957:139)

Ortega, İspanya’nın yanında Amerika’yı da, Avrupa’yı da küle adamlarının tehlikeli dünyasına dahil etmekle, küle adamı probleminin yalnız İspanya’nın değil, tüm ulusların problemi olduğunu vurgulamaktadır. Fakat Ortega’nın önerileri daha çok İspanya’nın da içinde bulunduğu Avrupa ve Amerika içindir. Amerikalıları ilkellikle suçlaması, son İspanyol sömürgelerinin İspanyol donanmasını yok eden Amerikan donanması yüzünden elden çıkması ve İspanya için tarihinin en büyük toplumsal felaketlerin başlamasına sebep olması gibi gözükmektedir.

Küle adamının doğuşunun diğer bir sebebi de nüfus artışıdır. XI. Asırdan 1800’e kadar 180 milyonu geçmeyen Avrupa nüfusu, 1800’den 1914’e kadar 460 milyonu aşmaktadır(Gasset 1957:108). Bu hızlı nüfus artışının teknik ile birleşmesi, dolayısıyla iletişimin sağlanması, sonuçta, küle adamının tekniğin imkanlarını kullanmayı öğrenmesi, kütelerin geri plandan ön plana çıkmasını sağlamıştır. Tekniğin gelişmesi ve onun sonucu olan iletişim imkanlarının artışı, eğitim imkanlarının artışı ile sonuçlanmıştır. Artık herkes her şeyi duymaktadır veya istediği aleti kullanma

becerisine uygun ortamı bulabilmektedir. Ortega, kütle adamına bu imkanların sağlanmasını da onun kontrolü ele geçirmesinin sebepleri içine dahil etmiştir. Kütle adamını ilkel insan olarak nitelediği için, onun teknik bir bilgi elde etmesiyle ancak ikelliğini daha kolay tatbik etme imkanına kavuştuğunu düşünür Ortega. Yani, ilkel bir insana fizik öğretildiğinde, fizik bilen ilkel insan durumuna gelir, eğer kimya öğretilirse, kimya bilen ilkel insan durumuna gelir. Dolayısıyla kütle adamının kütlelik vasfı tekniğin imkanlarıyla değişmeyecektir, diye düşünür. Eğitimin de, ancak kütlenin kütlelik imkanlarını artırdığını düşünür. Ancak yine de intellektüel azınlığı yetiştirecek kurumun da üniversite olduğunu düşünür. Ortega *The Mission of The University* adlı eserinde, üniversitenin sıradan insanları sıradanlıktan çıkartma ile görevli olduğunu belirtir. İlk madde olarak üniversitenin şahsiyet kazandırması gerektiğini, daha sonra da öğretim görevlileri seçiminin sentez yeteneklerine ve öğretmenlik maharetlerine göre olması gerektiğini söyler, sonra da bilimsel araştırmaların üniversite bünyesinden çıkartılması gerektiğini vurgular(Gasset 1952:73). Görüldüğü gibi Ortega, kütle insanlarını sıradanlıktan çıkarma işini üniversiteye bırakmaktadır. Ancak üniversite ismi altında bilimsel araştırmaların, yani deneysel bilimlerin bulunmaması gerektiğini söyler. Çünkü bilimin, yani deneysel bilimin, insanın değiştirme özelliğinin bulunmadığını düşünür.

Ortega'nın bu tavrı ,Ortaçağ Avrupa'sında sanayi devrimine kadar tatbik edilen usulün aynısıdır. Ortaçağda Avrupa'da üniversite denilince sosyal bilimler anlaşılmaktaydı.

Ortega da aynı şekilde, sosyal bilimleri başta felsefe olmak üzere, deneysel bilimlere tercih etmektedir. Bilim adamlarını da kütle adamının isteklerine boyun eğen bilgili cahil olarak niteler(Gasset 1957:112). Çünkü bilim adamı, Ortega'ya göre, kainatın küçük bir parçasını bilir. Dolayısıyla bilim adamında kültür eksiktir (Gasset 1957:110). Üstelik de bilim zannedildiği gibi yalnızca ihtisaslaşmış insanların eliyle gelişmemiştir:

“Deneysel bilim büyük ölçüde, hayret uyandırırçasına, hatta alelenden de aşağı insanların çalışmaları sayesinde ilerlemiştir.(Gasset 1957:110)

Yani deneysel ilmin çoğunluğu herkes tarafından yapılabilen şeylerdir diye düşünülmektedir Ortega. Ancak Ortega'nın yaşadığı dönemlerdeki teknik gelişme içinde yer alan insanlarla, Ortega'dan sonraki dönemlerde gelişen teknik içinde yer alan insanlar karşılaştırıldığında, deneysel bilimin gittikçe daha çok ihtisas gerektirdiği ortaya çıkacaktır. Ancak şurası bir gerçektir ki, bilimin felsefeden gittikçe kopması ona karşı bir güvensizliğin doğmasına sebep olmuştur. Bu durum bir bilim felsefecisi için göz önüne alınması gereken bir durumdur:

“Bu tür, temelde fatalist ve karamsar olan görüşler, bilimden beklediğini bulamamanın hayal kırıklığı içine düşen kuşaklar için hiç değilse bir süre çekici olmuştur. Gerçekten umulan sonuç elde edilememiştir. Bilim insana kendi yaşamının, evrendeki varlık macerasının sırlarını öğrenme olanağı sağlamamıştı, sağlayacağı da yoktu. Hayal kırıklığı güvensizliğe dönüşmüş ve insanlar dinsel, metafizik veya ideolojik türden bilim dışı öğretilere dönmüşlerdir. Bilimden bu uzaklaşma, Ortega y Gasset'de olduğu gibi yer yer bilime karşı aktif bir düşmanlık veya saldırı biçimi de almıştır.”(Yıldırım 1991:150)

Ancak Ortega'nın saldırısı bilimden daha çok, bilim adamlarınadır (Gasset 1952:60). Saldırma sebebi de, bilimden uzaklaşmanın insanların metafizik öğretilere yönelmesini sonuç vermesi değil, bilim adamının kütle insanının hizmetine girmesi, buna da bilimin, yani deneysel bilimin, müsait oluşudur. Ortega'ya göre, bilim felsefeden aşağıdır, felsefenin geçen asırda pozitivizm gibi bir bilim olma iddiası kendisini alçaltmaktan ibarettir(Gasset 1963:100). Bilim adamı kütleye boyun eğdiği halde, felsefe, “faydalı olmama özelliğini muhafaza etmesinden dolayı”(Gasset 1957:86) kütleye, yani vasat insana boyun eğmez. Bu yüzden felsefe Ortega'ya göre, deneysel bilimin üstünde düşünülmelidir. Sosyal bilimlerin konusu insandır. Deneysel bilimin konusu ise insan değildir. Bu yüzden insan yaşamını esas alan Ortega'nın felsefesinde bilimin birinci sırayı alması düşünülemezdi.

Konu insan olduğu için bu sonuç çıkmaktadır, ancak yaşam kelimesi aynı zamanda pratik hayatı da ifade eder. Bilim de, yani deneysel bilim de pratik hayat ile iç içe olduğundan, yaşamcı Ortega'nın bilimi dışlaması pek tutarlı görünmemektedir. Ortega, insan karşısında bilimin yerini tayin etmekte Dilthey'den farklı

düşünmemektedir. Dilthey'in, insan psikolojisi söz konusu olduğunda, deneysel ilimden doğan tabiat ilimlerinde kullanılan metodu, -yani genelleştirme ve kanun olarak ifade etmeyi- insan için mahzurlu görmesi gibi,(Birand 1954:15) Ortega da, varoluşçuluk gibi kendisinin de temel problemi olan insanın varoluşunu gerçekleştirmesi konusu içinde deneysel bilime yer tanımaz. Çünkü Ortega'ya göre, iç dünyanın akla uygunluğunu sanmak hatadır (Gasset 1963:249). Yani, iç dünyanın bir kanunu yoktur. Bilim ise genel kanunları ortaya çıkarmaktan ibarettir. Dolayısıyla Ortega'ya göre, insanın yaşamı içinde bir genel kanun bulunmamasından dolayı yaşamda ne varsa o esas alınmalıdır. Bu esas alınacak şeyler de -Ortega'nın fikirlerinden çıkan anlam- pragmatik ve günlük olabilir. Çünkü genel bir kanunun olmamasını kabul etmek, yaşamda esas alınacak ölçünün günlük ve durumu kurtarma şeklinde olmasını gerektirir.

Ortega için, sosyal bilimler deneysel bilimlerin üzerinde yer alır. Sosyal bilimler içinde ise felsefe bütünüünün üzerinde yer alır:

“Tam anlamıyla düşünce adına layık bir tek şey vardır; felsefi düşünce. Bütün öteki anlama biçimleri ikincildir, ondan türemişlerdir ya da felsefe serüveninin az çok keyfi sınırlamalarıdır.”(Işık 1992:33)

Üniversite felsefeyi, dolayısıyla düşünceyi öğretmelidir. Ortega, felsefi düşüncenin insanı sıradanlıktan çıkardığını düşünür. Çünkü, felsefe, kesif derinliklerde yatanı ortaya çıkarmaktan başka bir şey değildir (Gasset 1957:131). Yani felsefe ince ve teferruatlı düşüncedir. Dolayısıyla kütlelikten kurtulmanın bir yoludur. Ancak bu yetmez. Bilmek, aynı zamanda ona sahip çıkmayı da sonuç vermelidir:

“Bilmek, bir kişinin doğruyu bilincine sindirmesi, bir gerçeğe ulaşıldıktan ve sağlaması yapıldıktan sonra sahip olmasıdır.”(Gasset 1952:59)

Ortega, dolayısıyla üniversitenin, kişiye hem bilmeyi, hem de bilgisine sahip çıkmayı öğretmesi gerektiğini düşünür. Eğer böyle olmazsa intellektüel azınlık da bilim adamı gibi kütlenin kontrolüne girer. Yönetici durumda bulunması gereken

intellektüel azınlığın, kütlelerin düşünmeksizin direkt müdahale ile yaptıkları baskılara boyun eğmeyecek vasıfta olmaları gerekmektedir.

Ortega, insanoğlunun meydana getirdiği cemiyetlerin iki ayrı sınıftan oluştuğunu, bunun kaçınılmaz bir biçimde toplum içinde mevcut olduğunu söyler:

“Şüphe edilemez ki, insanlık, en köklü bir şekilde iki çeşit yaratıktan oluşmuş sınıflara ayrılmıştır; güçlük ve görevleri üst üste yığarak kendi varlıklarından büyük talepte bulunanlar ve kendilerinden özel hiç bir şey talep etmeyenler, yaşadıkları anı hayat diye kabul edenler, mükemmellik yolunda hiç bir gayret göstermeyen, dalgalar üzerinde sallanıp duran şamandıra misali insanlar.”(Gasset 1957:15)

Ortega, yukarıdaki düşüncesiyle, insanlar arasında bir üst tabakanın, kendi deyimiyle intellektüel azınlığın zaten mevcut olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla eğer idareci denilen bir gurup olacaksa intellektüel azınlığın olması zorunludur:

“Ben insan cemiyetinin aristokratik olması gerektiğini hiç bir zaman söylemedim, söylediklerim onun çok daha üstünde, çok daha ötesinde. Söylediğim ve gittikçe artan bir inançla sarıldığım tezim şu: İnsanların kurdukları topluluklar olsa da olmasa da –ister istemez- aristokratiktir ve daha da ötesi bir cemiyet aristokratik olduğu ölçüde cemiyettir. Aristokratik olmaktan uzaklaştığı ölçüde de cemiyet olma özelliğini kaybeder. Elbette ki ben cemiyetten bahsediyorum, devletten değil.”(Gasset 1957:20)

Ortega, insan toplulukların aristokrasiden kurtulamadığını, kurtulamayacağını belirtir. Ancak her devletin devlet yapısı olarak aristokrasiyi benimsediği söylenemez, daha doğrusu sosyal aristokrasi’yi benimsediği söylenemez. Aristokrasiden maksat, Ortega’ya göre, asil bir soya bağlı olup, kibirli bir insan olarak saraylarda yaşamak ve diğer asillerden başkasıyla bir ortak noktası bulunmamak değildir:

“Sosyal aristokrasinin, sadece kendinin cemiyet namına hareket ettiğini iddia eden ve kendisine cemiyet namı veren, hayatları birbirlerini davet etmek veya etmemekten ibaret olan insanlarla hiç bir benzerliği yoktur.”(Gasset 1957:20)

Ortega y Gasset’in sosyal aristokrasiden kastettiği, her kesimden insanın, fakat üstün yetenekli insanların idareci sınıfına dahil olmasıdır. Bu özel maharetlere sahip

insanlar kütlelerin arasından çıkabildiği gibi, kütle adamları seçkin diye bilinenlerin arasından da çıkabilir. Seçkin ancak özel vasıfları olan insandır, herhangi bir gurubun içinde bulunabilir. Ancak kesin olan şudur ki, Ortega'ya göre insanlar eşit değildir:

“Çağımızın tüm yaşamının altında derin ve rahatsızlık verici bir haksızlık yatıyor; insanların gerçekte eşit oldukları konusundaki yanlış varsayım. İnsanların arasında attığımız her adım bunun tersinin gerçek olduğunu öylesine açık ortaya koyuyor ki, her adım açık bir tökezleme oluyor.”(Gasset 1972:7)

İnsanların eşit olmaması, intellektüel azınlığın varlığını zorunlu kılmaktadır. Yani düşünen insanlarla, düşünmeye ihtiyaç duymayan, rüzgar önünde savrulan yaprak misali bulunan insanlar mevcuttur. Düşünenler intellektüel azınlık olduğu için, onların idareci olma zorunluluğu vardır. Toplum, Ortega'ya göre, kütlelerden ibaret olduğu için derin fikirlere sahip değildir:

“Toplunun, topluluğun tam anlamıyla fikir sayılacak, yani açık seçik derinine düşünülmüş fikirleri yoktur. Ancak basmakalıp fikirleri vardır ve o varoluşunu basmakalıp fikirler üzerine temellendirir.”(Gasset 1963:265)

Ortega, toplumun, özellikle Avrupa'nın intellektüel azınlığın yönetimine bırakılmadıkça bu çağı sağ salim atlatamayacaklarını düşünür (Gasset 1957:96). İspanya'yı kurtarmak fikriyle hareket ettiği için, İspanya'nın kurtuluşunu sağlayacak her çareyi meşru görmektedir. Özellikle Ortega, İspanya'nın durumunu görece kimselerin -intellektüel azınlığın- azlığından yakınır (Gül 1991:47). Ortega, hem İspanya'yı kurtaracak, hem de varoluşçuluğu ile uyuşacak bir devlet sistemi önerir. Bu devlet sistemi hem kişinin kendisini gerçekleştirmesine olanak verir (Işık 1992:27), hem de intellektüel azınlık fikriyle birleşince, devletin idareci kadrosunun seçimle idari kadroya yerleşmesine uygun bir zemin hazırlar. Bu sistem liberal demokrasidir:

“Müşterek hayat uğrunda en yüce gayretleri temsil eden siyasi doktrin liberal demokrasidir.”(Gasset 1957:76)

Ortega, kütle adamının doğuşunu hazırlayan sebeplere liberal demokrasiyi dahil ettiğini görmüştük. Şimdi ideal yada insana en uygun sistem olarak liberal demokrasiyi tavsiye etmesi çelişkili görünmekle beraber, Ortega, liberal demokrasiye intellektüel

azınlık fikrini de ilave ettiğinden aradaki çelişkiyi kaldırmıştır. Hem özgürlük olacak, hem seçim olacak. Fakat özgürlük, özel maharetleri bulunmak şartıyla, kütlenin içinden de idareci çıkabilmesi, seçim de bu özel maharetlilerin arasından yapılması anlamına gelmektedir. İntellektüel azınlığın arasında seçimin yapılmaması durumunda, kütlelerin isteğine göre, zoraki isteklerine göre kararlar alınması demektir ki, sonucu cemiyetin ve devletin zararına olacaktır.

Ortega, seçimin intellektüel azınlıklar arasından yapılmasını tavsiye etmektedir. Özgürlükçü birisi için son derece kısıtlayıcı görünen bu durumun mantıklı gerekçesini vermek amacıyla, Ortega, seçimli devlet sistemlerinin ortak özelliğini ortaya koyar:

“Herkesin oy hakkına sahip olduğu sistemde, kütleler karar vermez. Onların rolü, şu veya bu azınlığın kararını desteklemektir.”(Gasset 1957:48)

Ortega, demokrasi gibi seçimli sistemlerde kütlelerin, azınlık kararları dediği kararları alan partilerden birinin fikrini seçmek, yani onları desteklemek zorunda olduğunu söylemekle, cemiyetin aristokrasiden kurtulmasının çok zor, hatta imkansız olduğunu vurgulamaktadır. Bu durumda da, eğer Ortega’nın istediği gibi bir sistem olmazsa, hem kütlelerin müdahalesine ve isteğine – ki çoğunlukla mantıksız ve devlet için ve devletin geleceği için zararlıdır- açık bir devlet sistemi olacak, hem de zaten onların bütün bütün özgürlüğü iddia edilemeyecektir. Böyle olunca da, Ortega’ya göre, en uygunu intellektüel azınlıklı liberal demokrasidir. İntellektüel azınlığa böylece meşru bir zemin bulunmuş olmaktadır.

Hangi devlet sistemi olursa olsun, kurulmasında mutlaka esas alınmış bir düşünce yapısı mevcuttur. O düşünceden ortaya çıkan bir kriter mevcuttur. Bu kriterlerden biri Tanrı olabilir. Tanrıya olan inanç, kişinin yaşama bakışını değiştirdiği gibi, kişilerin de yaşama bakışlarını değiştirir. Dolayısıyla, kişilerin organizasyonu demek olan devletin de yapısını değiştirebilir. Ortega bu sebepten dolayı, Tanrı inancının varlığı veya yokluğu ile yaşamın konusunun değiştiğini düşünür:

“Hiç kuşkusuz, yaşamın konusu Tanrının varlığına inanan kişiyle, salt maddenin varlığına inanan kişi arasında büyük farklılık gösterir.”(Gasset 1963:263)

Ortega'nın cümlesinden de anlaşıldığı gibi kabul edilen bir düşüncenin kriterine göre yaşam konusu, dolayısıyla da devlet sistemleri değişmektedir. Faşizm ve Bolşevizm gibi devlet sistemleri, "kütlelerin hadiselerin vuku bulduğu anda düşündükleri hal çareleriyle ortaya çıkan, tarih şuurundan yoksun sıradan insanların yönettikleri hareketlerdir."(Gasset 1957:92) Tarih şuurundan yoksun olmak ve bulunduğu an ile yetinmek gibi düşünceler üzerine kuruldukları için her ikisi de 'iki sahte şafak' tır (Gasset 1957:94). Kısmî haklı tarafları olması onların yanlışlıklarını değiştirmez. Çünkü, 'kainatta, içinde az da olsa hakikat bulundurmeyen hiç bir şey yoktur.'(Gasset 1957:92) Fakat onlar, Ortega'ya göre, tipik kütle hareketlerinin neticeleridir. Marxizm'in gelişmemiş Rusya'da zafer kazanması da -Marx, gelişmiş ülkelerde devrimin başlayacağını haber vermesinden dolayı- Ortega'ya göre, Marxizm'in en büyük tezadı olacaktır (Gasset 1957:137). Çünkü, Marx'ın teorileri Avrupa içindir. Şunu da ilave etmek gerekir ki Ortega'nın haber verdiği kütleler, dünyanın bir çok ülkesin de devrimci maskelerle ve fikir akımları şeklinde kendisini göstermiştir. "Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kütleler kendilerini bir kısım fikir akımları şeklinde göstermişlerdir" (Muallimoğlu 1996:15).(*)

Ortega'nın derdi de, Avrupa ve Avrupa içinde varlığını sürdürecektir olan İspanya'dır. Devletlerin parçalanmasına yol açan ırk ve mazi birliğini reddedip, yerine istikbal anlayışını koyar. Bu ise bir pragmatizmdir. Çünkü sonuçta insana menfaatli olanı emretmek vardır. Ayrıca Ortega, varoluşçuluğun kainatta önceden hazır bir ahlak kuralının varlığını kabul etmemesi gibi, o da hazır etik kuralları değil, yaşamın gerektirdiği değer yargılarını yerleştirmek ister:

"Dünya bana etik değil, yaşamsal bir görev yüklüyor."
(Gasset 1963:145)

(*) Bu cümle, Revolt of the Masses adlı kitabın Türkçe çevirisi olan Kütlelerin İsyanı'nda olduğu için yorumu yapanın ismiyle kaydedildi.

Dolayısıyla Ortega için; yaşamın gerektirdiği doğru, yaşama zarar veren yanlıştır. Bu ise tek kelime ile pragmatizmdir. Halbuki pragmatistler için değerlerin görelî olmasından dolayı (Tozlu 1993:45), varoluşçuluğun temel görüşlerinden olan, insanın kendisini gerçekleştirmesi ve bireysellik anlayışına terstir. Çünkü, pragmatizmin iki yönü vardır. Bunlardan birincisi, ferdin menfaatlerini yada zarara uğratılmamasını, toplum için feda etmeyen yönü. Diğeri ise toplumun menfaatlerini ferdin menfaatlerinden öne alan yönüdür. Devlet söz konusu olduğunda, pragmatizm bir devlet felsefesi kabul edildiğinde bireysellik ile çatışır duruma girer. Eğer bireyin menfaati öne alınırsa, bu durumda pratikte uygulanamaz durumların ortaya çıkmasına sebep olur. Dolayısıyla varoluşçuluk ile pragmatizmin uyuşması mümkün değildir.

Ortega, daha önce geçtiği gibi (Bkz. s. 73), 1929 yılında yayınlanan *The revolt of The Masses* adlı eserinde, Avrupa'nın geleceğinden emin olduğunu belirtmektedir (Gasset 1957:145). Ancak ölümünden sonra 1957 yılında yayınlanan ve bizim çalışmamızın da temelini teşkil eden *The Man and People* adlı eserinde Avrupa'nın ötekileşmeye kaydığını söyler (Gasset 1963:32). Dolayısıyla Avrupa'nın geleceği hakkındaki ümidi kaybolmuş gözükmektedir. Ötekileşme denilen tehlike, daha önce geçtiği gibi, zevkin, barbarlığın ve düşüncesizliğin hakim olduğu yığınların varlığı tehlikesidir. Ötekileşme, aynı zamanda Ortega'nın felsefesinde hayvan denen canlının özelliği olarak geçmektedir.

Ortega'nın siyaset anlayışında, çoğunluğun haklı olması gibi bir düşünceye rastlamadığımız gibi, intellektüel azınlık kavramından anlaşıldığı gibi, tam aksi bir düşünceye rastlıyoruz. Ortega'nın seçkinciliği, İspanyayı kurtarmak düşüncesiyle ortaya konmuş, maharetli azınlıkların çoğunluğu eğitmesi gerektiğine dair bir düşüncedir. Daha sonra, Avrupa ve Amerika için de bir çözüm şekli olarak aynısını önermiştir. Bu çözüm şekli ideal olmayıp, kötülerin arasında en iyisi gibidir. Kütlelerin durumunun sonucunu ahlaksızlığa gidış olarak gördüğünden, intellektüel azınlığın bunu engellemesi gerektiğini düşünür. Çünkü ahlaksızlık, insandaki idealleri kaldırır,

yerine sadece zevk ve heves düşüncesini koyar. Bu ise İspanya'yı kurtarmak endişesini taşıyan bir insan için yok edilmesi gerekli bir durumdur.

Ortega başkasını düşünmeyi medeni saymadığı için, liberal demokrasiyi herkese hak vermesinden dolayı medeniyetin bir sistem şeklinde ortaya konması olarak düşünür. İntellektüel azınlık düşüncesini de liberal demokrasiye ekleyerek, liberal demokrasiyi kütle adamını doğuran ve devam ettiren sistem olmaktan kurtarır. Çünkü, Ortega'nın düşüncelerinden çıktığı gibi, sadece demokrasinin var olduğu sistemler, kütle adamının devam etmesine engel olamazlar. Üstelik sadece demokrasi, çok başlılığı dolayısıyla güvenilmezliği sonuç verir. Dolayısıyla en kolay satın alınan ve yönlendirilen idareciler demokrasilerde bulunurlar.

Ortega, insanı geleceğe doğru bir atılış olarak nitelediği için, devleti de aynı tanım içine dahil etmiş ve kurulmasında gelecek düşüncesini esas almıştır. Hem devlet için, hem de kütlelerin sıradanlıktan çıkarılması için üniversite eliyle intellektüel azınlığın oluşturulmasını teklif etmiştir. Ancak bu düşüncenin temeli, insanların akla uygun olanı daha akla uygun olmayana tercih edecekleri düşüncesidir (Gasset 1981:215-221). Halbuki, duygulardan –dolayısıyla duyguların zevklerinden- kurtulamayan insan için pratikte bu düşüncenin değeri yoktur.

VI. BÖLÜM

SONUÇ

Ortega y Gasset'in eserlerinde bir sistematiklik yoktur. Bu durum onun eserlerinden temel kavramların çıkartılmasını güçleştirmektedir. Bazı önermelerin dayandığı kavramları açıkça ortaya koymadığından, kavramları ortaya çıkarmak ve birleştirmek okuyucuya kalmaktadır. Ayrıca Ortega bir varoluşçu olarak varoluşçuluğun savunduğu görüşleri, okuyucunun ya da dinleyenin bildiğini varsayarak, o düşünce üzerine örneklemelerini yapmaktadır. Bu da eserlerinin bir kaç kez okunmasını zorunlu kılmaktadır.

Ortega'nın bütün yazılarında ortaya çıkan ortak nokta, eserlerin kaleme alınmasında ve konuların örneklenmesinde İspanya'nın o günkü durumundan kaynaklanan bir karamsarlık görünmektedir. Ortega felsefi düşünce yapısını çevresindeki olaylardan sıyıramamıştır. Bunda, aynı zamanda bir siyasetçi ve gazeteci olmasının payı büyüktür.

Ortega'nın felsefesi yaşamı esas alan bir felsefedir. Bu yüzden doğrudan akılla kurgulanan düşünce sistemlerine tahammülü yoktur. Hesaba katma zorunluluğu olan herşeyin gerçek olduğu düşüncesinden hareketle, mutlak akıl dediği, ancak zihinde var olan bilgi ve düşüncelerin hayat üzerinde söz hakkı olmasının, ideallere göre ideal olmayan yaşamı şekillendirmek olduğunu düşündüğünden, mutlak aklın eseri olan bilimin ve hayatla hiç irtibatı olmayan dinin, yaşamı şekillendirmek görevinden alınması gerektiğini savunur. Mutlak akıl dışlamakta, yerine yaşamsal akıl, yani yaşamda ne ne verilmişse o noktada düşünen akıl önermektedir. Bu da, hayatı idare edecek kuralların masa başında, yani ideallere göre, tesbit edilmesinin yanlışlığını ortaya koymaktadır. Fakat mutlak aklın yaşamdan çıkartılma düşüncesi yaşamın kendisiyle çelişmektedir. Çünkü yaşamda mutlak aklın ürünleri giderek artmaktadır.

Ortega yaşamı, yaşamda ne verilmişse o noktada düşünen akıl esas almakla idealistlerle rasyonalistler arasında bir yol tutmuş olmaktadır. Teorik olarak bu tutum, yani yaşamı esas almak, felsefeyi düşünce dünyası ile pratik dünya, yani hesaba katılması zorunlu olan dünya arasında bir yere yerleştirmektedir. Ancak yaşamda esas

alınması gerekli olan temel bir kriter yoktur. Sadece ‘yaşam esas alınmalıdır’ düşüncesiyle geçirilmektedir. Descartes’e de, hesaba katmadan edilemeyenlerin varlığı düşüncesiyle itiraz edilmektedir. Hem Ortega, hem Descartes insanı merkeze almalarıyla beraber, bu noktadan zıt fikirleri savunmaktadırlar. Ortega’nın ortaya koyduğu, hesaba katılması zorunlu olanların ‘gerçek’ sayılması düşüncesi bu açıdan orijinallik taşımaktadır.

Ancak Ortega’nın yaşamsal aklı ve yaşamsal aklın kökü olan gerçek tanımı pragmatizmi sonuç vermektedir. Halbuki pragmatizm, insanı bütünüyle özgür sayan varoluşçu felsefeyle çeliştiği gibi, aynı zamanda da bireysel menfaatler ile devlet menfaatlerini karşı karşıya getirdiği için kendi içinde de çelişiktir. Ortega hem özgürlükçü, hem siyasetçidir. Yani hem bireysel özgürlüğü savunur, hem de devlet söz konusu olduğunda devleti halkın üzerinde görür. Bundan kurtulmak için ‘intellectüel azınlıklı liberal demokrasi’ yi önerir. Ancak o zaman da, duygulardan sıyrılmadıkları halde, insanların iyi’yi gördüklerinde sahip çıkacakları düşüncesi gibi bir yanlışlığa düşmektedir. Intellectüel azınlığın niçin ve nasıl sıradan insanlıktan çıkıp devlet hesabına hareket edeceklerini açıklamaz, eksik bırakır.

Ortega dokunma duygusu dışındaki duyulara, özellikle göze, gerçek olanın kendisini ispatlamasının bir yolu olmak noktasında güvenmediği halde, yaşamı esas almak düşüncesinden dolayı açmaza düşmektedir. Çünkü görmek de yaşam içinde bulunan bir olgudur.

İnsanlar, Ortega’nın felsefesinde, idealizmden farklı olarak teker teker yalnızdırlar. Aynı zamanda Ortega düşüncüyü insanın yapageldiğini, zaman içinde, uzun bir gelişme sürecinde düşüncenin oluştuğunu söylemektedir. Bu anlayışı ise, gelişmenin aktarılmış olması düşüncesini de içermektedir. Halbuki Ortega insanların teker teker yalnız olduklarını söyler. Bu durum ise iç dünyadaki gelişmenin aktarılamaz olması manasına geldiğinden, iki görüşü birbiriyle *çelişmektedir*.

Ortega insanın gelişme konusu içinde evrimden de bahsetmektedir. Fakat konuyu bilerek ortada bırakmış olduğu izlenimi uyandırmaktadır. Çünkü evrim meselesi hakkındaki bilgiler hem yetersiz, hem tutarsız olduğundan hataya düşmek korkusuyla evrim meselesini ortada bırakmaktadır.

Ortega yaşamı temel alan felsefi düşünce yapısına sahiptir. Yaşam felsefesini temel almak pratikte uygulanamayan düşünceyi değersiz görmeyi sonuç vermesi gerekirken, Ortega, felsefeyi bütün düşüncelerin başına koymakta ve onun pratik hayat için yararsız olma özelliğini takdir etmekte ve çelişkiye düşmektedir.

İnsanın başlangıçta hayvandan pek farklı olmadığını söyleyen Ortega'nın bu görüşü kendi içinde çelişiktir. Çünkü insanı başlangıçta hayvan ile aynı kategoriye dahil etmek, hayvanlara da insan ile aynı şansı vermek demektir. Bu durumda aynı dünya ve aynı çevre içinde yaşayan insan ve hayvanın neden farklı olduğu açıklanamaz. Ancak Ortega dilin gelişmesi konusunu, insanın gelişmesinden istisna etmektedir. Yani insanın konuşabilmesi insana has bir özelliktir.

Ortega y Gasset'in Tanrı inancı ile, Tanrıya yaşam içinde biçtiği konum birbiriyle çelişiktir. Din için, gökten indirilmiş deyimini kullanan Ortega, aynı zamanda onun yaşam üzerinde söz hakkı olmaması gerektiğini söyler. Halbuki inanılan Tanrı, insanı insandan iyi bilen sıfatını da taşımaktadır. Bu durumda onun yaşamı belirleme düşüncesinin dışına itilmesi gerektiği düşüncesi çelişkili bir tutumdur. Ortega'nın din deyince Hristiyanlığı anladığı tartışmasız gerçektir. Dolayısıyla din konusundaki tenkitlerinin hristiyanlık için düşünülmesi gerekmektedir.

Tanrıyı hayattan dışlamak, ya da hiç kabul etmemek gibi kısımları olan varoluşçuluk ister istemez, kainatta önceden hazır bir ahlak kuralının varlığını kabul etmez. Bu durum ateist varoluşçular için kendi içinde mantıklı olabilir, ancak teist olanlar için hazır ahlak kuralını kabul etmemek bir çelişkidir ki Ortega'nın tutumu da bu şekildedir.

Ortega'nın Tanrı hakkındaki açıklamalarının çelişkili ve bulanık olmasından dolayı, Tanrının varlığı ile irtibatlı olan ruhun ruhun ölümsüzlüğü konusu da üstü kapalı geçmektedir. Varoluşçuluğa ters olarak, ölümü problem görmek yerine, ölümlü olmanın anlamı kısa süre dünyada kalmak demek olduğundan, dünyada çalışmanın ve başarı için uğraşmanın destekçisi olduğunu söylemektedir. Fakat bu tutumun insanı ölüm korkusundan kurtarması mümkün değildir.

Varoluşçulukta olduğu gibi, Ortega'nın felsefesinde de dünya uğraşlar, mücadeleler ve çarpışmalar dünyasıdır. Halbuki, dünyayı bu şekilde kabul etmek, insanları birbirine düşman kabul etmekle aynı anlama gelir. Bu durumda insanların

birliğini hedefleyen siyasi ideallerden ve hedeflerden bahsetmek anlamsız olur. Bir araya gelmek, çarpışmanın var olduğunu ön kabulle uyuşmaz. Halbuki Ortega bir siyasetçi olarak, insanların bir araya gelmesine sebep olacak önerileri ortaya koymak zorundadır. Durum böyleyken, dünyanın çarpışma dünyası olduğunu kabul ederek, insanları düşman ilan ettikten sonra, insanları bir araya getirecek çareler önermek tutarsızlıktır.

Ortega bir varoluşçu olarak, varoluşun özden önce geldiğini, kişinin kendi özünü kendisi yaptığını savunur ve özün oluşmasının yollarından birinin topluma muhalefet olduğunu belirtir. Bu durumda da, siyasetçiliği ile varoluşçuluğu birbirine ters düşmektedir.

İnsanın özünü insanın gerçekleştirilmesi gerektiği düşüncesi, ne yapılması gerektiği sorusunun cevabını eksik vermektedir. Yani insanın vazifesinin ne olduğu meçhuldür. Zorluklarla mücadele etmeyi özün gerçekleşmesi olarak tanımlamak, insana görevini bildirmek değildir. Dolayısıyla varoluşçuluğun insan tanımı eksiktir. İnsan; akıl, faydalıyı alma ve zararlıyı uzaklaştırma duygularını geliştirmeye müsait bir varlıktır.

Ortega hayvanı 'sırf ötekileşme', yani bütünüyle duygu ve şuur varlığı olarak görür. Hayvanın artık değişmesi imkansızdır. Ancak insan her vakit değişebilen bir varlık olduğundan, duyguların onda hakim olmasıyla, yani zevkleri takip etmesiyle, tıpkı hayvanda olduğu gibi 'ötekileşme' tehlikesiyle yüz yüze kalır. Bu durum ise insanın, insanlıktan aşağıya düşmesine ve kendi dışında hiçbir hedef gözetmemesine sebep olur. Bu da bir siyasetçi için hoş görülmecek bir durumdur. Bu yüzden Ortega 1929'da Avrupa hakkında beslediği ümitlerin, ömrünün sonuna doğru kaybolduğunu görmüştür. Çünkü, Avrupa gittikçe ötekileşmeye yani ahlaksızlığa doğru sürüklenmektedir. Ortega'nın pragmatist anlayışının bu durumda yapabileceği birşey yoktur.

Perspektivizm bölümünde Ortega, insanların kişisel bakışlarının teker teker ele alındığında yanlış olmadığını söyler. Tarihsel akıl adını verdiği bütün perspektiflerin bir araya getirilebilmesi durumunda –Tanrı'nın yaptığı gibi- mutlak doğrunun bulunabileceğini varsayar. Halbuki, teist ve ateist varoluşçuların görüşlerinin bile bu mantıkla bir araya gelmesi mümkün değildir. Çünkü, tamamen birbirlerine zıttırlar. İki

zıttın ortası olmaz. Ayrıca perspektivizmde, tarihsel akılda ve onun çağrıştırdığı fenomenolojide hakikatin başladığı sınır meçhuldür.

Ortega aynı zamanda, dilin mutlak anlamıyla ele alınmasının yanlış olacağını, çünkü o sözün, o sözü söyleyenin perspektifini dile getirdiğini söyler. Dolayısıyla genel geçer bir felsefe sistemi olamaz. Hiç bir cümle mutlak anlamıyla ele alınıp değerlendirilemez. Değerlendirebilme yanlışlığının kaynağı, dilin ister istemez bir çok manaya yorumlanabilecek yapıda olmasından kaynaklanmaktadır.

Tarihi de Ortega yorumdan ibaret sayar ve tarihte bir determinizmi kabul etmez. Tarihte bir determinizmin olmaması tutarlı görünmekle birlikte, tarihin bütünüyle yorum olduğu aynı şekilde savunulamaz. Çünkü herşeyden önce tarihin malzemesi olan kişiler, yerler, olaylar ve belgeler yoruma tabî değildir. Ancak bunların boş kaldığı yerlerde ve sebep sonuç ilişkilerinde yorum kaçınılmazdır.

Ortega insanların eşit olmadığını savunur. Dolayısıyla bu düşünceden hareketle, ancak maharetli olanların- ki bunu üniversite yetiştirecektir- yönetici sınıfa dahil olmasını gerekli görür. İntellektüel azınlık dediği bu sınıfın kaçınılmaz şekilde varlığının mevcut olduğunu, aristokrasiden kaçınılamayacağını belirtir. Demokrasi gibi seçimli sistemlerde de çoğunluğun azınlık fikirlerinden birini kabule davet edildiğini, dolayısıyla intellektüel azınlık dediği insan sınıflarının idareci olmasının seçimci anlayışa ters düşmediğini savunur. Ancak intellektüel azınlığın zeki ve maharetli olmasıyla birlikte zekasını ve maharetini devlet için kullanacağını garantisinin ne olduğu noktasını açık bırakır.

Şurası unutulmamalıdır ki, intellektüel azınlık düşüncesiyle Ortega, günümüzün bilgi toplumuna işaret etmiştir. Bilginin artık iktidar olduğunu ve olmaya devam edeceğini farkedenden Ortega, intellektüel azınlık kavramıyla bilgi toplumunu ön görmüştür. Bilgi toplumu gerçeğinin gittikçe daha çok kaçınılmaz gerçek olacağı bir hakikattir. Yaşamsal akıl ile birlikte, intellektüel azınlık kavramı bilgi toplumu gerçeği göz önüne alınarak geliştirilmesi gereken kavramlardır. Bu çalışma Ortega'nın insan felsefesi hakkında olduğu için intellektüel azınlığa değinmekle yetiniyoruz.

Ortega yalnızca intellektüel azınlığı yetiştirmekle görevli olan üniversitelerden deneysel ilimlerin çıkartılması gerektiğini, çünkü deneysel ilimlerin insanı şekillendirmediğini düşünür. Bilim adamlarını da kültürsüz oldukları için tenkid eder.

Yalnızca bir konuyu bildiklerini, yani ihtisas sahibi olduklarını, dolayısıyla onlara en uygun ismin 'bilgili cahil' olduğunu söyler. Zaten, Ortega'ya göre, bilim çok parlak insanların değil sıradan insanların eliyle gelişmiştir. İhtisasın bilimin gelişmesi için o kadar çok gerekli olmadığını söyler. Ancak Ortega, deneysel bilimlerin gittikçe daha çok ihtisas gerektirdiğini görmezden gelmiştir.

Ortega pragmatist anlayışın bir sonucu olarak istikbali, devletin kurulması noktasında mazinin önüne alır ve mazinin müştereklerinin devleti kurmadığını, bunları devletin bir araya getirdiğini söyler. Ancak bu düşünce son derece eksik bir düşüncedir. Çünkü herkes istikbali düşündüğüne göre, mazinin müşterekleri göz ardı edilemez. Aksi takdirde devleti kurmak için gerekli olan başlangıç noktası eksik kalırdı. Çok ırklı devletlerde bile bir unsur daima diğerlerine baskın durumdadır.

Ortega aynı zamanda Avrupa'nın tekrar dünyaya hakim olması gerektiğini aksi halde tekrar toplumsal bunalımların başlayacağını söyler ve Avrupayı her icraatında haklı çıkarmaya çalışır. Halbuki aynı zamanda Avrupa'daki ahlakî çöküşten şikayet etmektedir. Avrupa'nın diğer milletlere karşı takındığı katı tavrı da idareci olmanın zorunlu sonucu sayar ve Avrupa'nın egoist olmadığını, olamayacağını söyler. Fakat bütün bu düşünceler Avrupa'nın sömürgeci olmasını haklı çıkaramaz. Yani Avrupa'nın büyüklüğünün diğer milletlere de faydası olduğunu söylemek, Avrupa'nın sömürgeciliği ile çelişmektedir.

Ortega kütle adamlarının tarih sahnesine çıktıklarını tesbit etmekte isabetlidir. Getirdiği öneriler de göz önüne alınmaya değer vaziyettedir. Ancak her ne kadar bir dünya filozofu gibi konuşsa da, fikirlerinin temelinde İspanyolculuk ve Avrupacılık yatmaktadır. Avrupa'ya karşı milliyetçilik dolayısıyla karşı gelen milletlerin de kütle halkları olduğunu söyler. Kütle adı Ortega'nın felsefesinde düşünmeden yaşayan, sıradan ve kaderlerine isyan eden, ikinci sınıf ve idare edilmeye muhtaç insanlara ad olarak geçmektedir. Ancak kütle dönemi, akıl ve mantığın hakim olacağı döneme doğru ilerlemektedir. Perspektivizm görüşü noktasında Ortega değerlendirilecek olursa, o, başta İspanya'nın sonra Avrupa'nın menfaati perspektifinden dünyaya bakan bir filozoftur.

KAYNAKÇA

Ortega y Gasset'in Eserleri:

ORTEGA Y GASSET, Jose

- 1952 *Mission of the University*, Routledge&Kegan Paul, London
- 1957 *Revolt of the Masses*, W. W. Norton Com., New York
- 1962 *Man and Crisis*, W. W. Norton Com., New York
- 1963 *Man And People*, W. W. Norton Com., New York
- 1972 *The Dehumanization of Art*, Princeton Univ. Press, New Jersey
- 1975 *An Interpretation of Universal History*, W. W. Norton Com., New York
- 1981 *History as a System*, Norton, New York
- 1983 *Historical Reason*, W. W. Norton Com, New York
- 1992 *Tarihsel Bunalım ve İnsan*, Der: Neyire Gül Işık, Metis Yay.,
İstanbul
- 1995 *İnsan ve Herkes*, Çev: Neyire Gül Işık, Metis Yay., İstanbul
- 1996 *Kütlelerin İsyanı*, Çev: Nejat Muallimoğlu, Birleşik Yay., İstanbul
- 1996 *Sevgi Üstüne*, Çev: Yurdanur Salman, Yapı Kredi Yay.,
İstanbul

Ortega y Gasset Hakkındaki eserler:

DOBSON, Andrew

1989 *An Introduction to The Politics and Philosophy Jose Ortega y Gasset*,
Cambridge Univ. Press, New York

GRAY, Rockwell

1989 *The Imperative of Modernity*, Univ. Of California Press, Los Angeles

NIEDERMAYER, Franz

1978 *Jose Ortega y Gasset*, Frederick Ungar Publishing Co., New York

RALEY, Harold C.

1971 *Jose Ortega y Gasset; Philosopher of European Unity*, The University
of Alabama Press, Alabama, 1971

Diğer Başvuru Kaynakları:

AÇIKGENÇ, Alparslan

1993 *Being and Existence in Sadra and Heidegger*, International
Institute of Islamic Thought and Civilization, Kuala Lumpur

The American Heritage Dictionary of English Language

1992 Houghton Mifflin Company, New York

ARSLAN, Ahmet

1994 *Felsefeye Giriş*, Vadi Yayınları, Ankara

AUDİ, Robert (Ed)

1995 *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, C. U. Press, Cambridge

AYDIN, Mehmet

1987 *Din Felsefesi*, Dokuz Eylül Ün. Yay., İzmir

BOLAY, Süleyman Hayri

1996 *Felsefî Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara

BİRAND, Kamuran

1954 *Dilthey ve Rickert'de Manevi İlimlerin Temellendirilmesi*,

Ankara Ün. Yay., Ankara

CEVİZCİ, Ahmet

1996 *Felsefe Sözlüğü*, Ekin Yay., Ankara

DESCARTES, Rene'

1962 *Metafizik Düşünceler* Çev. Mehmet Karasan M.E.B. Yayınları

İstanbul

EDWARDS, Paul (Ed)

1967 *The Encyclopedia of Philosophy*, Mcmillian, London

FOULQUIE, Paul

1967 *Varoluş Felsefesi*, Der: Nurettin Topçu, Hareket Yay., İstanbul

GÖKA, E., A. TOPÇUOĞLU, Y. AKTAY

1996 *Önce Söz Vardı*, Vadi Yay., Ankara

GÖKBERK, Macit

1961 *Felsefe Tarihi*, İstanbul Üniv. Ed. Fak. Yay., İstanbul

GÜRSOY, Kenan

1991 *J. P. Sartre Ateizminin Doğurduğu Problemler*, Akçağ Yay., Ankara

HUME, David

1968 *An Inquiry Concerning Human Understanding*, Prentice Hall,
New Jersey

HÜBSCHER, Arthur

1994 *Çağdaş Filozoflar*, Çev: İsmail Tunalı, Altın Kitaplar Yay. İstanbul

IBANEZ, Felix Marti

1994 *Felsefe Öyküleri*, Çev: Hamide Koyukan, İmge Kitabevi, Ankara

IŞIK, Gül

1991 *İspanya: Bir Başka Avrupa*, Metis Yay., İstanbul

İBNİ MANZUR

1990 *Lisan-El Arab*, Dar Sadir Yay., Beyrut

İNAM, Ahmet

1994 *Edmund Husserl Felsefesinde Mantık*, Vadi Yay., Ankara

JASPERS, Karl

1981 *Felsefeye giriş*, Çev: Mehmet Akalın, Dergah Yay., İstanbul

PLATON

1992 *Devlet*, Çev: Sebahattin Eyüboğlu, Ali Cimcoz, Remzi K., İstanbul

RUSSELL, Bertrand

1994 *Batı Felsefesi Tarihi*, Çev: Muammer Sencer, Say Yay.,
İstanbul

SENA, Cemil

1975 *Filozoflar Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul

SÖZER, Önay

1976 *Edmund Husserl'in Fenomenolojisi ve Nesnelerin Varlığı*,
İstanbul Ün. Ed. Fak. Yay., İstanbul

TOZLU, Necmettin

1993 *İbni Tufeyl'in Eğitim Felsefesi*, İnkılap Yay., İstanbul

VERNEAUX, Roger

1994 *Egzistansiyalizm Üzerine Dersler*, Çev: Murtaza Korlaelçi,
Erciyes Ün. Yay., Kayseri

WEBER, Alfred

1993 *Felsefe Tarihi*, Çev: Vehbi Eralp, Sosyal Yay., İstanbul

YILDIRIM, Cemal

1991 *Bilim Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul